
1-2•99

*ROMANO
DŽANIBEN*

ČASOPIS
ROMISTICKÝCH
STUDIÍ

OBSAH

Jan Horváth

Bacht

Šťestí 3

Charta 77 - 2. část 6

Agnes Horváthová

Minulosť a súčasnosť kováčstva v Dunajskej Lužnej 12

Igor É. Kutlík-Garudo

Lunga vi skurta lovárenge gila andal Vedréda

Lovárske piesne i popevky z Voderád 18

Romský folklor je živý

(Rozhovor s Idou Kelarovou) 32

Rastislav Pivoň

Tragické udalosti v Pobedime 39

Efstratios Ch. Zengin

Muslimští Romové v Thrákii 43

Věra Černá

Točkolotoč, svitavská kapela, která dobývá svět 53

ROMŠTÍ VÝTVARNÍ UMĚLCI 63

Život v černé a bílé

(Rozhovor s výtvarníkem Jánem Berkim) 63

PORTRÉTY 78

Dživav vaš o Roma

Žiju pro Romy (Portrét Jana Horvátha) 78

RECENZE - ANOTACE 110

INFORMACE 134

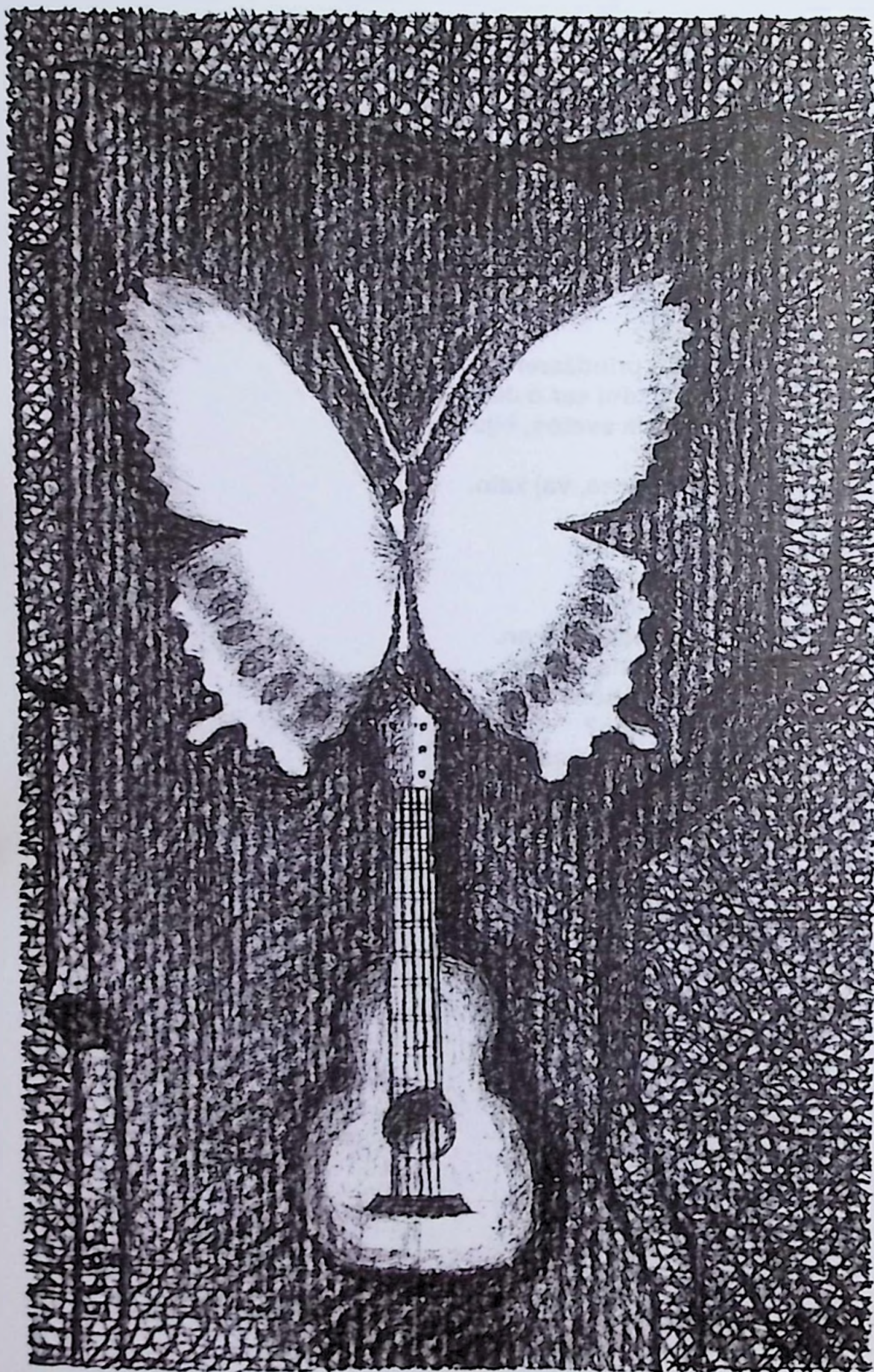
OHLASY 159

Jan HORVÁTH

BACHT ŠTĚSTÍ

So hin oda bacht?
Oda šukar lav ko prindžarel?
Cikno manušoro uľol sar o Ježišis žužo,
nango avel pre ada svetos, bije dar,
lošaha andro jilo.
Oda jekh, či hin parno, vaj kalo.
Sar manuš avel,
kaj sar manuš te dživel.
Sar o dīvesa džan
sar o paňi andre len,
barol thaj rodel peskero than.
Rodel peskeri loš the bacht,
dikhel bare kale jakhenca,
so keren le Romenca?
Soske le Romen nane bacht?
Sem the koda čirikloro hurňisaľol,
sar jov kamel a dživel,
sar pes leske žičinel.

Rodas amen, rodas amari bacht!
Či arakhľam la imar?
But dīvesa mek džana
sar o paňi andre len,
but apsa e romaňl daj čhorela,
kim oda dīves avela,
oda dīves bachtalo,
kana na ela parno aňi kalo,
ča manuš.

J. Berki "Kytara s motýlem"

Co je to vlastně štěstí?
Kdo rozumí tomu krásnému slovu?
Človíček narodí se čistý jak Boží syn,
nahý přichází na svět
s radostí v srdci
a neví, co je strach.
Co na tom, je-li černý, nebo bílý?
Přichází jako člověk,
aby jako člověk žil.
Jak plynou dny a voda v potoce,
roste a hledá si své místo,
Hledá si radost a své štěstí,
velkýma černýma očima se dívá,
co to ti ostatní dělají s Romy?
Proč i oni nemají štěstí?
Vždyť i ten maličký ptáček
si poletuje, jak se mu zlíbí,
a podle svého dopřává si života.

Hledejme, hledejme své štěstí!
Nebo jsme ho už našli?
Mnoho dní, mnoho vody ještě uplyne,
mnoho slzí ještě proleje romská matka,
než přijde ten šťastný den,
kdy nebude záležet,
jsi-li černý, nebo bílý,
ale jen na tom,
jsi-li člověk.

přeložila Milada Závodská

CHARTA 77

V minulém čísle jsme uveřejnili první část plného znění dokumentu č. 23 Charty 77 věnovaného Romům. Dnes přinášíme druhou část tohoto dokumentu, která pojednává o rozporuplné právní a faktické situaci Romů za bývalého režimu, o vyhláškách a směrnících k „řešení cikánské otázky“, včetně zákona č. 74/1958 o zákazu kočování a jeho důsledků v praxi.

Situace Cikánů-Romů v Československu nepatří k tématům, která poutají obecnou pozornost, a většina lidí o problémech této nejdiskriminovanější menšiny prakticky nic neví. Tato neinformovanost je důsledkem cílevědomého utajování všeho podstatného, co s Cikány-Romy souvisí. Věci však dospěly příliš daleko, než aby směly pokračovat bez protestu.

Postoj veřejnosti kolísá mezi lhostejností a rasismem. Projevy rasismu a segregacionismu se množí a budou se množit. Cikáni-Romové, kteří jsou nejbezprávnější skupinou obyvatelstva v Československu, v obecných představách k obětem nezákonnosti nepatří, to je naopak výsadou „slušných lidí“. Bude-li mlčení o těchto věcech pokračovat, může dojít k tragickému paradoxu: Cikáni-Romové splynou v obecném povědomí - v povědomí občansky lhostejných konzumentů, právě tak jako v povědomí občanů zasazujících se o zákonnost - se společenskými zlořády a nakonec je ještě budou represivní orgány, které nesou hlavní vinu na tom, jak dnes Cikáni-Romové v Československu žijí, chránit před lidmi, kteří budou proti týmž orgánům prosazovat zákonnost a humanitu. A stará židovská role se dožije reprízy v novém obsazení, reprízy, která už vlastně začala.

Problém menšin provázal republiku od samotného vzniku Československa jako samostatného státu a podstatnou měrou spolupůsobil při mnichovské krizi a při katastrofě, která následovala. K vážnému pokusu o analýzu předválečné minoritní politiky však nedošlo a po válce žádná taková politika koncipována nebyla.

Na československém území žije nadále celá řada početných i méně početných národnostních a etnických menšin, o jejichž problémech většina lidí nic neví. Otázky minorit jsou u nás o to závažnější, že Československo patří k zemím s největší hustotou obyvatelstva a že na území republiky se nevyskytují žádné nevyužitě prostory. Tyto demograficko-zeměpisné zvláštnosti podbarvují specifickým způsobem tradiční český nacionalismus a vztah k menšinám. Zanedbávání minoritních otázek a potlačování informací o nich je proto zvlášť nebezpečné a nezodpovědné. Specifická situace Československa vyžaduje naopak o to prozíravější a tolerantnější politiku, založenou na racionální vůli k soužití, a ne konzervativní, restriktivní politiku, která je projevem vůle k potlačení a k sociálnímu a kulturnímu pohlcení.

Cikáni-Romové se od ostatních menšin liší tím, že představují rozvojovou kulturu uprostřed kultur evropských. V Československu jsou druhou nejpočetnější, podle některých odborných odhadů vůbec nejpočetnější menšinou. Tradiční označení „Cikáni“ je zatíženo nánosem hanlivých významů, vyvěrajících ze staletých předsudků, a neodpovídá původnímu názvu této etnické skupiny. Používáme tu proto označení **Romové**, které je v souladu s jazykem i cítěním jich samotných i se světovým trendem nahrazovat mnohá dosud užívaná označení etnických a národnostních skupin označeními, jimiž se tyto skupiny označují samy.

V Českoslovenku žije přibližně 300.000 Romů. Podle oficiálních údajů je jejich počet menší, a to mimo jiné proto, že při sčítání obyvatelstva záviselo označení jejich etnické příslušnosti mnohdy na libovůli sčítacích komisařů a že se někteří Romové zdráhali svůj původ uvést. Pokud jde o jejich podíl na celkovém počtu obyvatelstva, kolísají proto odborné odhady mezi 1,6 % a 2,9 %. Statistické údaje úředních míst vycházejí obvykle z nejnižších odhadů celkového počtu, což má pro Romy často velmi nepříznivé důsledky, protože podhodnocení celkového počtu vede k nadhodnocení údajů vyjádřených v procentech. Tím se například zvyšují údaje o kriminalitě i o hmotné bídě Romů, jež jsou z oficiálních míst vesměs interpretovány tak, jako by v žádném směru nepodávaly svědectví o společnosti, v níž Romové žijí, ale jako by výhradně svědčily proti Romům.

Více než čtvrtina romské menšiny žije v českých zemích, kam se v poválečných letech přestěhovali ze Slovenska. Z původních 10.000 českých a moravských Romů přežilo nacismus jenom několik set osob, ostatní zahynuli v koncentračních táborech, hlavně v plynových komorách. Porodnost Romů je proti ostatní populaci trojnásobná, dětská úmrtnost je dvojnásobná. Celkový zdravotní stav romské minority je ve srovnání s majoritou nepoměrně horší.

V minulosti byly podstatným zdrojem společenské vyřazenosti romské populace hlavně rasová odlišnost, krajní chudoba a odlišnost způsobu života. Dnes jsou hlavní překážkou řešení tzv. „cikánské problematiky“ v Československu poruchy většinové společnosti. „Cikánská problematika“ nabývá na palčivosti úměrně s narůstajícími problémy hospodářství a pokračující byrokratizací řízení, s disfunkcí veřejného komunikování v oblasti myšlení a informací a se vzrůstající brutalizací a nezákonnostmi represivních institucí. Tzv. „cikánská otázka“ tedy obnažuje hlubší, obecnější problémy celé společnosti. Odhaluje politicko-správní stereotypy stále proklamovaných ideologických tezí, projektů řešení a vyhlašování úspěchu v situaci, kdy se struktura problému naprosto nemění a veškeré proklamace a řešení jsou jen zastíráním vlastního problému.

Faktická i právní situace Romů je plná rozporů. Ústava a mnohé zákony, včetně mezinárodních paktů, zaručují všem občanům plnou rovnoprávnost nejen individuální, ale i skupinovou, tedy též právo na jazyk, kulturu a rozvíjení specifických zájmů. Práva Romů v Československu jsou však de facto popřena. Zdůrazňování toho, že Romové jsou jen etnickou skupinou, a nikoli národnostní menšinou, a umělé zvýznamňování jemného rozdílu mezi pojmy *etnický* a *národnostní* byly svého času diktovány požadavkem společenské moci význam minoritního problému zredukovat a jeho výklad podříditi údajným zájmům celé společnosti. Ve skutečnosti vychází celé pojetí „cikánské otázky“ dodnes ze Stalinových výkladů národnostní otázky. Pro Romy to znamená, že se mohou rozhodnout, zda se stanou Čechy nebo Slováky, přičemž jejich specifika mají zaniknout. Romové právně neexistují, přitom však

byly vytvořeny vládní, krajské a okresní komise, které je shromažďují do evidence a třídí do kategorií podle absurdních kritérií, byly vytvořeny speciální školy, které ovšem romskou kulturu nemají rozvíjet, ale naopak potlačovat, a vydávají se vyhlášky a regionální směrnice k řešení „cikánské otázky“. V úředních dokumentech jsou označováni jen za „občany cikánského původu“, nebo dokonce za „méně integrované obyvatelstvo“.

Takzvaná „řešení cikánské otázky“ se převážně omezují na represivní opatření, která mají často ráz celostátních kampaní, o nichž se většinová populace vůbec nedozví. Prvním takovým opatřením byl „soupis kočovných a polokočovných osob“. Byla to razie provedená na základě zákona č. 74 z roku 1958 po celém území Československa ve dnech 3. - 6. února 1959. Paragraf 3 zákona 74/1958 zní: *„Kdo setrvá při kočovném způsobu života, přestože mu byla poskytnuta pomoc k trvalému usídlení, bude potrestán pro trestný čin odnětím svobody na šest měsíců až tři léta.“*

Tento zákon, který je protiústavní, a administrativní opatření, jimž posloužil jako legální podklad, byly namířeny také proti některým sociálním skupinám z většinové populace, např. proti „osobám světským“ (provozovatelům pouťových atrakcí), dráteníkům atd. V první řadě však byly namířeny proti Romům, kteří ani kočovní nebo polokočovní nebyli.

Romové v Československu se skládají ze tří početně významných subetnických skupin, z nichž dvě, představující přibližně 90 - 95 % romské populace na našem území, jsou už nejméně po dvě staletí usídlené. Třetí subetnická skupina - Romové olaští, představující zbývajících 5 - 10 %, donedávna kočovala. Zákon č. 74/1958 byl použit přímo jen ve zcela nepatrném počtu případů, zato v souvislosti se „soupisem kočovných a polokočovných osob“ v roce 1959 i později platí, a je tedy trvalou hrozbou pro Romy, kteří nekočují, ale bez vlastní viny žijí v podmínkách, které je nutí k migraci.

Směrnice, podle nichž se prováděl „soupis kočovných a polokočovných osob“ byly vypracovány ve vší tajnosti měsíce předem a předepisovaly vše do nejmenších podrobností - dokonce i vybavení místností, kde měl být „soupis“ prováděn, způsob, jak zajistit umývání rukou pro potřeby daktyloskopie atd. Do „soupisu kočovných a polokočovných osob“ museli být zapsáni i Romové, kteří měli trvalé bydliště i zaměstnání, pokud údajně posílali manželku či družku žebrať nebo se prostituovat. Důkazy o žebrotě či prostituci však směrnice nepožadovaly. Mnozí Romové, kteří měli trvalé bydliště i zaměstnání a kočovný způsob života neznali, se dostali do soupisu prostě proto, že v době mezi 3. - 6. únorem 1959 náhodou jeli někam vlakem a na nádraží byli zadrženi a označeni za „osoby kočovné“. Při „soupisu“ jim byl ihned na místě „nabídnut“ byt a byli vyzváni, aby nastoupili do práce na „určeném pracovišti podle plánu pracovního zařazení“.

Vše probíhalo jednorázově a zřejmě mělo odpovídat paragrafu 3 zákona č. 74/1958 o poskytnutí pomoci k trvalému usídlení. Pokud Rom zadržený při zmíněné razii v „nabídnutém bytě“ nezůstal - byť i z toho důvodu, že už někde bydlel a tam byl i zaměstnán - pak se provinil „fluktuací“ a touto fluktuací navíc „maskoval kočování“. Jestliže chtěl dát výpověď ze zaměstnání, byl na něm mnohde ještě řadu let po „soupisu“ požadován souhlas národního výboru, který zpravidla nedostal. Jestliže se chtěl třeba stěhovat k blízkým příbuzným do sousedního okresu, byl podmínkou souhlas dvou národních výborů, a to v místě, odkud se chtěl stěhovat,

a v místě, kam se chtěl odstěhovat. A zpravidla takový souhlas nedostal ani v případě, kdy zcela zřejmou motivací takovéto „migrace“ byla těžká nemoc nebo invalidita. Zato mu mohlo být bez řádného soudního jednání přikázáno místo pobytu.

Romové, kteří nikdy nekočovali, si ještě řadu let po provedení „soupisu“ podávali žádosti, aby byli ze „soupisu“ vyjmuti. O těchto žádostech rozhodovaly obvykle komise složené z několika členů národního výboru a jednoho zástupce VB. Tak jako při provádění soupisu v roce 1959, hrála VB (*Veřejná bezpečnost, pozn. red.*) důležitější roli než názor všech ostatních členů. Některé žádosti byly zamítnuty, přestože všichni zástupci národního výboru zasedající v komisi prohlásili, že žadatel do „soupisu“ nepatří, a jenom proto, že zástupce VB jako jediný z členů komise trval na tom, že vzetí do „soupisu“ bylo „zákonné“, nebo proto, že žadatel podle zjištění VB „ve svém bytě přijímá a nechá přenocovat návštěvy osob cikánského původu z jiného okresu“, nebo že „jedno z jeho dětí chodí za školu“ apod.

Pozn. redakce: Zákonu o trvalém usídlení a vzpomínkách několika Romů, kteří byli vzati do soupisu, třebaže patřili ke skupině „trvale usídlené“ po několik staletí, je věnován blok příspěvků v č. 4/1994 Romano džaniben (str. 41 - 51).

RÉSUMÉ

L'indifférence de la société tchèque vis-à-vis du problème des Roms est en réalité une forme de méconnaissance. Les réactions varient, allant jusqu'au racisme ouvert. Tout cela est entretenu par les autorités qui profitent de la désinformation au sujet de ces couches de la société les moins protégées, les plus vulnérables au niveau légal, victimes d'abus de la part des organes de répression.

La question des minorités est un problème qui touche la république depuis sa création, mais qui n'a jamais été analysé en conséquence. Etant un des pays les plus peuplés d'Europe, où presque la totalité des sols sont utilisés ou habités, la République tchèque présente un profil démographique et géographique qui influe sur certaines conceptions du nationalisme tchèque et ses liens avec les minorités. Ces particularités devraient mener à une politique ouverte, plus tolérante, au lieu d'une politique de répression, conservatrice.

Les Tsiganes - Roms se distinguent par leur culture, développée et conservée parmi les autres cultures européennes. Une des minorités les plus nombreuses dans la République tchèque, que l'on nomme Tsiganes - non sans une nuance de mépris, en tchèque - auquel l'auteur préfère le nom de Roms, puisque c'est celui que se donnent les Tsiganes eux-mêmes.

Si le nombre de Roms diminue, cette diminution ne correspond pas à la réalité, car leur reconnaissance peut dépendre de l'arbitraire des agents de recensement (variant de 1,6% à 2,9% de la population). Ainsi, la sous-estimation de leur nombre total fait ressortir les autres pourcentages, surestimés cette fois-ci (tels que les pourcentages de criminalité ou de pauvreté). De plus, l'extrême pauvreté n'est jamais analysée comme un témoignage de l'environnement social dans lequel vivent les Roms, mais comme des informations qui les défavorisent.

Ils vivent le plus souvent dans des conditions sanitaires déplorables, et, si leur natalité est trois fois supérieure à celle des autres couches de la société, la mortalité infantile y est encore deux fois supérieure.

Dans le passé, ils se distinguaient par leur spécificité ethnique, leur grande misère et un style de vie à part. Aujourd'hui, on en parle comme de l'élément perturbant la résolution de la «problématique tzigane». L'auteur analyse ici ce que les autorités appelèrent la «problématique tzigane», à travers laquelle, au lieu de résoudre un problème, ils essayèrent de le dissimuler derrière des institutions répressives.

Les lois et les pactes internationaux garantissent des droits aux minorités nationales, or les Roms ne sont pas considérés comme une minorité nationale mais comme un groupe ethnique. A cause de cette distinction de terminologie, il doivent disparaître en se fondant

dans la masse majoritaire. Ils n'existent pas vraiment d'ailleurs, on ne leur accorde aucune réalité nationale. Ses membres sont définis comme étant «d'origine tsigane». En outre, leur communauté n'est rien de plus que la «population la moins bien intégrée». Quant à leurs écoles, elles ne doivent pas développer la culture rom, mais l'opprimer.

La résolution de la question tsigane passe par des méthodes répressives, dont le reste de la population n'est absolument pas consciente. La liste des personnes nomades ou semi-nomades en est un exemple. Celui qui était convaincu de ce crime, en ne changeant pas de style de vie, pouvait être puni de 6 mois à 3 ans de prison. Ces lois pouvaient certes concerner d'autres personnes que les seuls Roms, comme les gens du cirque, les forains etc... Cependant, c'étaient essentiellement les Tsiganes qu'ils cherchaient à atteindre, alors que ceux-ci n'étaient pas particulièrement nomades à cette époque (depuis deux siècles 90% à 95% de la population rom s'étaient sédentarisée, 5 à 10% des autres - les Vlax - resta nomade jusqu'à une époque encore récente). Toujours est-il, que

cette liste représentait une menace constante pour les Roms non nomades et, paradoxalement, elle put en pousser certains à la migration.

Les conditions dans lesquelles devait se dérouler ce recensement des personnes nomades ou semi-nomade fut minutieusement préparées dans le plus grand secret. Les hommes pour lesquels une amie ou femme se prostituait y étaient automatiquement inscrits, sans aucune vérification; ceux qui voyageaient en train, et qui se trouvèrent dans une gare au moment de cette rafle se virent enregistrés sur cette liste.

Une fois enregistrée, la personne se voyait obligée de demeurer à une adresse qu'on lui assignait et d'accepter un travail correspondant à sa nouvelle adresse. Et pour changer cet état des choses obligé, il fallait l'accord du comité national, très rarement octroyé. Quant à la suppression de son nom sur cette liste, il se faisait après la réunion d'une commission, rassemblant plusieurs membres du comité national, mais surtout un représentant du VB (sécurité publique) dont la seule voix était décisive.

*Vždy se najde někdo
ještě nešťastnější
než ty.*

Ezop

Agnes HORVÁTHOVÁ

MINULOSŤ A SÚČASNOSŤ KOVÁČSTVA V DUNAJSKEJ LUŽNEJ

Dunajská Lužná - obec vzdialená 14 kilometrov juhovýchodne od Bratislavy - je ukázkovým príkladom regiónu, v ktorom žije v zhode národnostne zmiešané obyvateľstvo. Žijú tu Slováci, Maďari, Nemci, Poliaci a Rómovia. Prístupné informácie hovoria o tom, že prví Rómovia sa do tejto lokality prisťahovali asi pred 230 rokmi. V tom čase ležala rómska osada pri Dunaji pomerne ďaleko od obydli majoritného obyvateľstva. Isté je, že aj vtedy sa tu usídlení Rómovia venovali kováčstvu. Dodnes majú starší i mladší zakódované toto remeslo v génoch a vždy sa od neho odvíjal ich rebríček morálnych hodnôt, životná úroveň i zbližovanie sa s nerómskym obyvateľstvom.

Výpoveď informátora, kováča **Viliama Šárköziho** autenticky a plasticky opisuje život kováčov pred druhou svetovou vojnou, ich vzostup v šesťdesiatych rokoch a súčasnú situáciu.

„Kto nepracuje, nie je človekom“ hovorieval vždy otec **Viliama Šárköziho**. Toto motto ho sprevádza dodnes.

Narodil som sa v roku 1939. Mama mala desať detí. Ja som bol asi v strede. Otec bol kováč - cvočkár. Robil klnce, cvočky a náradie pre gazdov. Robil tiež podkovy, ale len nasurovo. Koňovi ich dávali tzv. podkováči. U nás to robili bratia Rigovci.

Vybavenie kováča v tom čase - to boli ručné mechy, vyhňa, kladivo, nákova, kliešte a podobné celkom jednoduché náradie. Materiál mali Cigáni zo smetísk. Vedeli, že keď gazda vyhodí starý pluh alebo voz, môžu si odviezť tieto veci domov a vyrobiť z nich nové veci - klnce, pánty na dvere, všetko, čo potrebovali. Keď si nejaký gazda objednal väčšiu vec, materiál si doniesol.

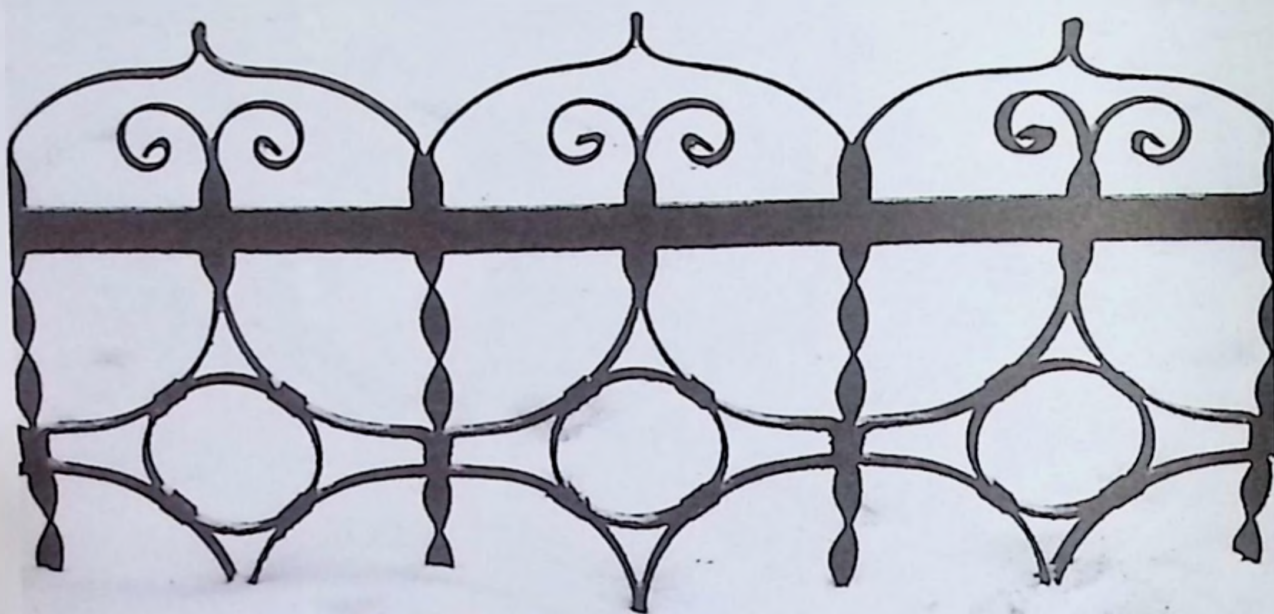
K uhliu sa Cigáni dostali tak, že išli z jarmoku domov pešo poza koľajníc a zbierali do vriec trosky vyhodene z lokomotív alebo uhlie vypadnuté z vagónov. Doniesli si tak domov aj 20 alebo 30 kg uhlia.

Väčšinou rómski kováči predávali svoj tovar na trhu v Bratislave alebo v Šamoríne. Dali si výrobky do vreca a predávali ich väčšinou za potraviny. Za fazuľu, kukuricu,... čo dostali. Za peniaze zriedkavejšie, lebo vedeli, že keď prídu domov, žena s deťmi čakajú a sú hladní. V prvom rade chceli ich nachovať.

Často sa stalo, že sa Cigán zviezol na jarmok so sedliakom. Ten vedel, že pred jarmokom musí odstaviť kone a voz. Kým on predával alebo kupoval na trhu, Cigán mu strážil kone a predával na týchto prístupových cestách svoj tovar.

Z peňazí, ktoré otec takto zarobil, sa dalo iba žiť, nie žiť. A keď bola práca, museli sme robiť všetci. Cigánska matka veľa razy držala na rukách malé dieťa a pritom ťahala mechy. Pamätám sa - mal som päť šesť rokov a už som musel dviť uhlie.

Či som chodil do školy? Bol pondelok, 3. septembra 1945, keď som išiel prvýkrát do školy. Mal som tam problémy, lebo som nevedel po slovensky. Vedel som len po maďarsky, po nemecky a po rómsky. Prepadol som hneď v prvej triede. Keď som aj chodil do školy, veľa razy som musel ostať doma a pomôcť otcovi, lebo najdôležitejšie bolo uživiť rodinu.

Potom došli päťdesiate roky a vtedy to začalo byť lepšie. Všetci kováči z Dunajskej Lužnej, z Podunajských Biskupíc aj zo Zohoru sme sa spojili a vytvorili sme Kovodružstvo. Dostali sme materiál aj uhlie. To všetko sme si rozdelili rovnakým dielom. Ak niekto ochorel, dala sa jeho práca tomu, kto si ešte trúfol robiť navyše. Ja som bol už vtedy vyučený a v roku 1968 som si urobil dvojročný kurz popri zamestnaní - kováč-reštaurátor. Dali sme sa na to štyria. Potom bola založená firma Artifex a neskôr so žilinským Pamiatkostavom sme reštaurovali oplotenia okolo historických budov, mreže, robili sme lucerny. Výrobky našich otcov šli na výstavu do Montrealu.

Ja a môj brat sme napríklad robili vnútornú ohradu okolo Kačacej fontány na Šafárikovom námestí v Bratislave. To vyššie oplotenie robili moji bratrance. Taktiež som robil na reštaurovaní Morového stĺpu pri Novom moste, v Mirbachovom paláci sme robili všetky mreže, v Mozartovom dome mreže a schodištia. Na Redute sme robili lucerny... Skrátka skoro všetko, čo je v Bratislave z kovu, robili alebo opravovali naši Cigáni. O tom sa však nehovorilo. Veľkí páni odovzdali robotu, a o nás sa nevedelo. Keď som mal raz dostať vyznamenanie, stratili moju pozvánku. Našla sa až o mesiac. Doniesli mi ju spolu s nejakou medailou a tristo korunami.

Najradšej robím umelecké práce. To mi robí najväčšiu radosť. To je ako keď niekto hrá podľa nôt. Vyžívam sa v tom. Ja rád robím, a keď nemám robotu, som ako chorý. Aj cez soboty a nedele pracujem a dovolenky si radšej nechám preplatiť. Možno je to aj tým, že to do nás od malička vbíjali. Môj otec vždy hovorieval, že kto nechce pracovať, kto nemá rád svoju prácu, nemôže byť dobrým človekom.

Tu v obci sme sa vždy presadili iba poctivou prácou. Nikdy tu neboli rozpory medzi Rómami a starousadlíkmi. Naši Cigáni nikdy nekradli. Odjakživa chodili pomáhať gazdom pri zberových prácach. Zbierali zemiaky, a keď nazbierali desať vriec, to ďalšie, jedenáste vrece bolo ich. Naše mamy a otcovia pomáhali sedliakom pri zabíjачkách a vždy za to niečo dostali. Otec ako kováč urobil gazdovi háky na slaninu či iné veci.

Naše deti a naši vnuci už nerozprávajú po cigánsky. Nie, tým to nie je, že by sa hanbili, ale tým, že v škole rozprávajú po slovensky a tento jazyk ovládajú lepšie. Oni po rómsky vedia, ale lepšie a ľahšie sa im hovorí po slovensky. Po rómsky nehovoria, ale tak cítia. Srdce majú rómske.

Fotografie k článku zhotovila Ľuba Končeková.

ZUSAMMENFASSUNG

Agnes Horváthová: VERGANGENHEIT UND GEGENWART DES SCHMIEDEHANDWERKS IN DUNAJSKÁ LUŽNÁ

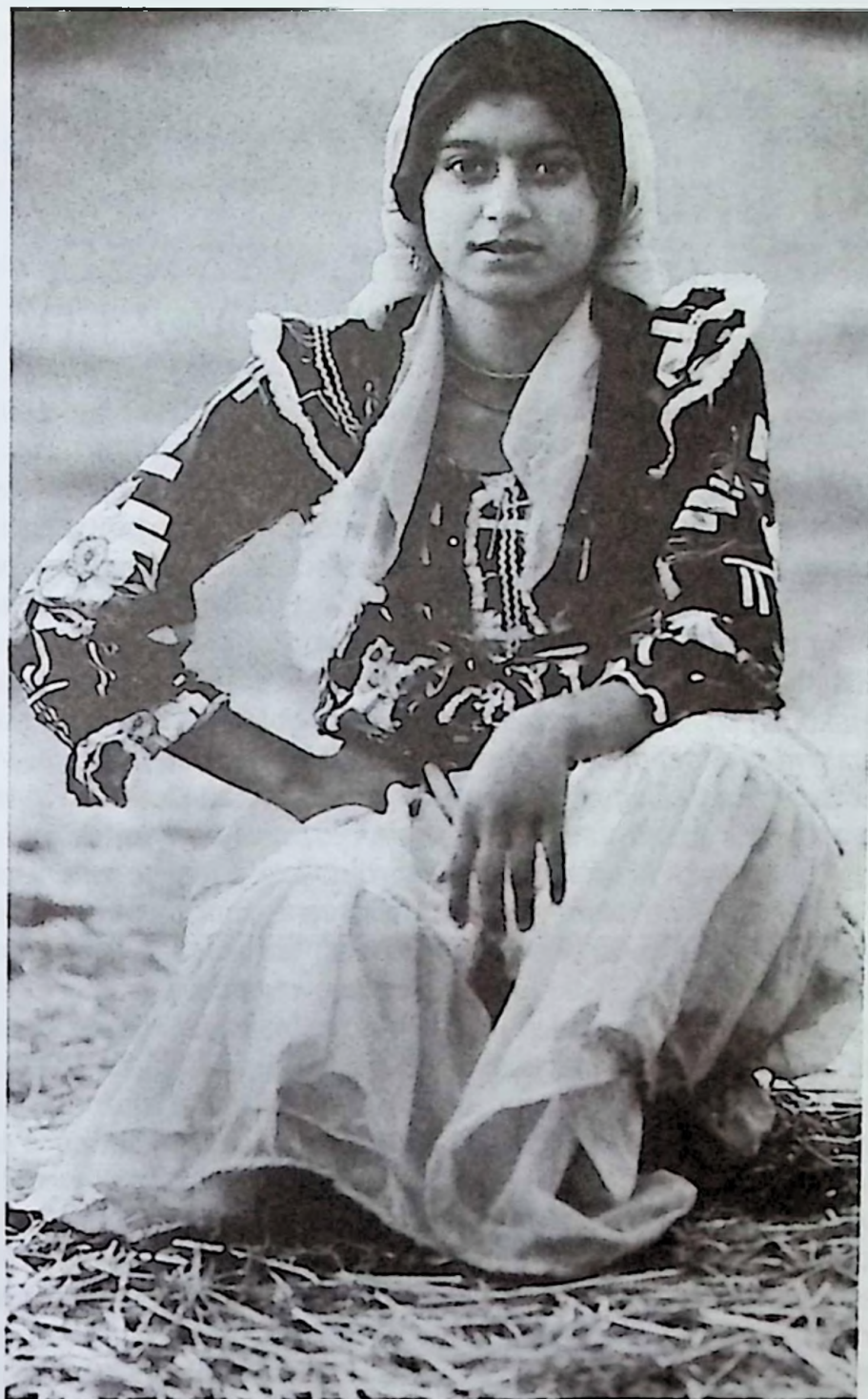
Das Schmiedehandwerk war für die Roma schon seit ihrer Ansiedlung in der Region Dunajská Lužná der Grundstein für ihre ganze Lebenseinstellung. Das Motto „Wer nicht arbeitet, ist kein Mensch“, das Viliam Šárkózi von seinem Vater zu hören gewöhnt war, begleitet ihn sein ganzes Leben hindurch. Wie sein Vater verwendete er das von den Gadsche weggeworfene Altmetall zur Herstellung neuer Produkte, die sie dann verkauften. Auch unter den Schmieden gab es eine gewisse Arbeitsteilung. Das Beschlagen von Pferden übernahmen zum Beispiel die Geschwister seines Vaters. Als Heizmaterial sammelten sie entlang der Eisenbahnlinie weggeworfene oder verlorene Kohlestücke. Auf den Märkten in den nahegelegenen Städten waren Lebensmittel als Tauschgegenstände beliebt, weil sie zuhause gleich verwendet werden

konnten. Als Nebenverdienst hüteten sie auch die Wagen der Bauern. Wegen der niedrigen Einkünfte mussten alle Familienmitglieder mitarbeiten. Deswegen, aber auch aus sprachlichen Gründen, hatte ein Schulbesuch keinen Sinn.

Nach erfolgreicher Weiterbildung neben der Berufstätigkeit arbeitete er als Restaurator historischer Metallgegenstände im ganzen Zentrum von Bratislava. Anerkennung und Publizität zogen dabei die Organisatoren, Gadsche, auf sich. Er arbeitet gern und viel, wie auch die anderen Roma im Dorf. Sie wurden angemessen entlohnt (z.B. jeder elfte Kartoffelsack beim Kartoffellesen), stahlen nicht, bauten sich Häuser, schickten die Kinder in die Lehre, kamen mit den Ansässigen gut aus. Erst heute macht ihnen die Arbeitslosigkeit schwer zu schaffen, aber nach wie vor fallen sie, wie beim Weihnachtssingen, positiv auf, trotz der Lästerei von Leuten, die selbst nichts zuwege bringen.

Das Slowakische fällt seinen Kindern leichter als das Romanes, aber dennoch haben ist ihr Herz ein Roma-Herz.

P. Wagner

*První a Desáté přikázání krásy:
lásky.*

N. Vrettakos

Igor É. KUTLÍK-GARUDO

LUNGA VI SKURTA LOVÁRENGE GILA ANDAL VEDRÉDA LOVÁRSKE PIESNE I POPEVKY Z VODERÁD

Lovárske piesne a popevky voderadských vlašických Romov majú niekoľko osobitostí.

Voderady (okres Tmava) sú stredne veľkou dedinou (1.470 obyvateľov v roku 1970) s väčším kaštieľom a nevelmi veľkou romskou osadou. Osada pozostávala v čase autorových výskumov v roku 1961 z približne desiatich jednoducho stavaných prízemných domcov, vybudovaných v nie celkom vyrovnanom rade s voľným priestranstvom vpredu bez usporiadanej výsadby kvetov alebo iných rastlín. Pokiaľ ide o miestne neromské obyvateľstvo, väčšina z nich boli v tom čase poľnohospodári. Obec sama leží tesne pri slovensko-maďarskom jazykovom rozmedzí. Južne najbližšia obec s obyvateľstvom napoly už maďarským je Sládkovičovo, predtým Diosek, v okrese Galanta. Voderadskí Romovia sú rečovo zväčša bilingválni, resp. trilingválni, a ako to už býva na takýchto jazykových rozhraniach, nemajú takto hovoriaci vypestovaný presný cit ani pre jeden z uvedených dvoch alebo troch jazykov. To sťažovalo do istej miery dorozumievanie sa pri zaznamenávaní piesní, a hlavne rozprávok (zničených vonkajším zásahom - porov. ďalej).

Pri porovnávaní lovárskej hovorovej reči vo Vištuku, zaznamenananej koncom tridsiatych rokov (Romano džaniben č. 4, 1996, str. 16 - 24), s hovorovou rečou Lovárov vo Voderadoch v roku 1961 (obe obce sú od seba vzdialené len 15 km) možno badať istý rozdiel podmienený jednak časovým odstupom zaznamenávania obidvoch lokálnych subdialektov, jednak blízkosťou slovensko-maďarského jazykového rozmedzia prebiehajúceho južne od Voderád (viď Atlas Slovenskej socialistickej republiky, SAV a Slovenský úrad geodézie a kartografie, Bratislava 1980). Zvláštne je, že hoci vo Vištuku bol usídlený len malý počet Lovárov - v porovnaní s populačnými pomermi vo Voderadoch s približne štvor- až päťnásobkom počtu tamojších Lovárov - je voderadská hovorová reč popretkávaná badateľne väčším počtom slov prevzatých z maďarčiny. Aj gramatické nepravidelnosti sa tu vyskytujú o niečo častejšie, a to napriek príbuzenským vzťahom oboch vlašickoromských minipopulácií, pravda, nie pričasto pestovaným - okrem svadieb, a najmä pohrebov - ale vždy neviazane živelným.

Ešte jedna zvláštnosť je tu hodná zmienky. Krátke popevky u jedných i druhých Lovárov vyplývajú neraz iba z chvíľkových rozpoložení radostí, rozladení i zármutku. Pod dlhými piesňami (*lunga gila*) neslobodno však rozumieť niekoľkonásobne dlhšie piesne (*lunži gila*), také príznačné pre ruských a ukrajinských Kelderárov (zvaných tiež Kelderashi, tj. kotlári). Pre ne je príznačný ich výrazný heroicko-epický alebo baladický charakter (pomenšie sa vyskytujú takéto piesne s číro lyrickým ladením). V takom podávaní a prednese piesní možno vidieť istú paralelu s ruskými bylinami, ktoré svojím spevom šíрили medzi jednoduchým ľudom tzv. bylinščiki. Aj inde v Európe boli obdobia rozkvetu zväčša dosť odlišne - čo do povahy - spievanej básňovej tvorby, začínajúc starým Gréckom (kitaródie a aulódie) i spevmi starokeľtských bardov a končiac stredovekými slávnostnými vystúpeniami trubadúrov a minezengrov na šľachtických dvoroch.

NIEKOLKO UKÁŽOK PIESNÍ

Angl'amáro khér le orgoni ñílin

(úryvok z piesne Terézie Kováčovej - Maly, 31ročnej)

Angl'amáro khér le orgoni ñílin,
šin le tejle, babi, tu avesa muri,
báraki luludí, Romengi angluni.
Kinou tuke, gáži, i louli madárka*
taj me mange kinou zeléno koverkot.
Rodou tuke, gáža, krétincasa šela,
dopaš me čourou taj dopaš drabárou.
Feri na mukh man, aldító Delouro,
te mérav andal tute, andal tĩre jákhá.
I káli, meláli, kodí bachtáli,
ke mérav andal tute, muri káli gáži! -
- Sar so me kamav tu,
kádej khonik niči, mro kálo gážo.

Pred naším domom kvitne orgován,
odrež z neho, milá, budeš moja,
ty záhradná kvetina, ty prvá medzi Romami.
Kúpim ti, žieňa moje, červené črievičky
a pre seba si vyberiem koverkotový zelený plášť.
A ja ti, muž môj, budem do zástery zbierať stovky,
polovičku ukradnem, polovičku dostanem za veštenie z dlane.
Len ma neopúšťaj, pochválen buď Bože,
lebo mriem za tebou, za tvojimi očami.
Hoci si počerná i ufúľaná, ale rúča, vydarená,
mriem za tebou, moja čierna žena! -
- Tak ako ťa ja ľúbim,
tak ťa nik nebude viac ľúbiť, ty moje počerné huncútisko!

*Vor unserem Haus blüht der Flieder,
schneide davon, Schnucki, einen blühenden Zweig, du wirst mein sein,
du Gartenblume, die erste unter den Rom.
Ich werde dir, mein Frauchen, rote Schuhe kaufen
und für mich selbst werde ich einen grünen Covercoat-Mantel wählen.
Und ich werde dir, mein Männle, eine Schürze voll Hunderter sammeln,
die eine Hälfte geklaut, die andere durch Wahrsagen aus der Handfläche
bekommen.
Verlass mich nicht, gepriesen sei Gott,
denn deinetwegen stürbe ich, schon wegen deiner schwarzen Augen.*

* louli (romsky) madárka (maďarsky) značí doslovne "červený vtáčik". Nejasné, mohlo by ísť o dobové označenie obuvi (ako napríklad názov "lodička") so stuhou viazanou na spôsob krídlielok skôr motýľka ako vtáčika. Interpretka piesne preložila výraz termínom "topánka".

*Wenn du auch schwarzbraun und unsauber, jedoch wohlgeraten bist,
so dass ich vor Sehnsucht nach dir vergehe, mein tiefbraunes Frauchen! -
- Sowie ich dich sehr liebe,
wird dich niemand lieben, du mein dunkelhäutiges Männle.*

Káli sas Iboja

(spieva Ignác Bandi - Bandi, 29ročný)

**Káli sas Iboja, káli taj meláli,
kodi-j bachtáli, kodi ánel mange
hospodake louve.**

**Či trobuj ma kanči feri lake jakhá,
lake kále jakhá mindik angla mande,
mérav andal late.**

**De la mange, dade, mérav andal late, jaj,
ke lake kále jakhá mindik angla mande,
ke bi lako, dade, či birin te train.**

**Sar avelas kado, hoď mindik te sovas, jáj,
vi ráťi, vi džejs, džejs...
So t'al kado, dále, kaj i lindra lel ma?
Fajma bajo avla?**

**Sa súno te dikhes, šoha te na paťas,
feri so dikhesa ťe duje jákhenca.**

**Phenel mange romňi: Phrala,... ťa mamoura!
Minek diljáres ma, kana či kames ma?!**

**Dále, dále, vi tu chouli dal ma taj vi muri gáži.
Či trobuj ma gáži, či kurvicke louve, jáj...
Gážes kamlal prej la?
Čo nakh šinav tejle!**

**Ke žou tar la lumasa taj č'ášav la kurvasa,
ke i kurva-j bári, nadžon-i bužangli.
Hej, azir žala tejle o kálo richlíko,
žanel o báro Dejl, kana avou khejre.**

**Čierna bola Iboja, čierna, ufúľaná,
má tá len šťastie, tá donesie mi
do krčmy peniaze.**

Nič iné mi netreba len jej oči,
lebo jej čierne oči mám stále pred sebou
a ja jednoducho mriem za ňou.

Daj mi ju, otec, hyniem za ňou, jaj,
lebo jej čierne oči mám stále pred sebou,
lebo bez nej, otec, už nevládzem žiť.

Ako sa mohlo stať, že by som stále spal, jaj,
aj v noci, aj vo dne, aj dňom...
Čo to môže byť, mať moja, že driemoty stále tak idú na mňa?
Stihne ma azda dáke nešťastie?

Nijakému snu, čo uvidíš, ty nikdy never,
ale uver len tomu, čo uvidíš oboma vlastnými očami.

Vraví mi žena: Bratku, ja tvoju ... mamuľku!
Načo ma ty blázniš, keď ma neľúbiš?!

Ej, mati, mati, napajedila si ma ty, aj moja žena.
Netreba mi ženy, ani groší fľandry, jaj...
Sedliaka-gazdu si ty chcela pre ňu?
Ja ti nos zato odrežem!

Preto pôjdem svetom, neostanem s fľandrou,
lebo ona je fľandrisko veľké, veľmi prefíkané.
Hej, tadolu het pôjde čierny rýchlik
a len Boh vie, kedy sa ja vrátim domov.

*Schwarz war Iboja, schwarz und unsauber,
sie hatte jedoch Glück und brachte mir immer
Geld in die Kneipe.*

*Mir fehlt es an gar nichts, nur ihre Augen kann ich nicht missen,
ihre schwarze Augen sehe ich stets vor mir,
und ich vergehe vor Sehnsucht nach ihr.*

*Gib sie mir, Vater, zum Weibe, ich schmachte nach ihr, jaj,
ihre schwarzen Augen sehe ich ständig vor mir,
ohne sie vermag ich nicht zu leben, Vater!*

*Wieso kam es dazu, dass ich immer nur schlafen möchte, jaj,
gleich ob des Nachts oder tagsüber, bei Tageslicht.
Was wird es wohl sein, Mutter, dass ich stets in' Schlummer sinke?
Vielleicht kommt ein Unheil auf mich zu?*

*Traue keinem Traum, den du siehst,
traue nur dem, was du mit eigenen Augen erblickst.*

*Sagt mir die Frau: Freunderl, ich ... dein Muttilein!
Warum narrst du mich, wenn du mich nicht liebst?!*

*Ach, Mutter, Mutter, du hast mich samt meiner Frau wütend gemacht.
Ich brauch' keine Frau, kein Geld einer Nutte, ach...
Du wolltest einen Großbauern für sie haben?
Dafür schneide ich dir die Nase ab.*

*Ich werde deshalb durch die Welt wandern und nicht bei der Hure bleiben,
denn sie ist eine gemeine Nutte, übelst durchtrieben und verschlagen.
Darum wird der schwarze Schnellzug mit mir abfahren,
und nur der große Gott weiß, wann ich heimkehre.*

Prágaki kirčma

(spieva Nani)

**Prágaki kirčma naďon kinešo-j,
ke naštik žan ande feri láše šáve.
Anglo Vilzoňáko le luludá báron,
le orgoni ňílin.**

*Pražská krčma je tak velmi pyšná,
že do nej môžu vkročiť len dobrí chlapci.
Pred Wilsonovým nádražím kvety vyrastajú
a orgovány začínajú rozkvitať.*

*Die Prager Kneipe ist so stolz,
dass nur brave Jungs reingelassen werden.
Vor dem (Prager) Wilson-Bahnhof
streben Blumen schon empor
und der Flieder ist erblüht.*

Mir kamen ma'j romňa

(spieva Nani)

**Mir kamen ma'j romňa, áldij o Dejlouro
taj ve'j milo Márija?
Áldij o Dejl, áldij,
amáre sokášija.
Na mundár ma, Dejvla, po kado világo,
pi kadi lumica, ja...
Man te mundáresa,**

hasna či keresa.

Lou thar mange, phrala,
dur drom la lumasa, ja,
kaj man či pinžárla,
či raj taj či gážo -
válba o Dejlouro!

Prečo ma ľúbia ženy, pochválen buď pánbožko
a aj milosti plná Mária?
Požehnaj, Bože, požehnaj,
naše milé zvyklosti!
Nezabi ma, Bože, na tomto svete,
ani v tejto krajine, jaj...
Keby si ma zabil,
užitku bys nenarobil.
Schytím sa ja, bratku,
dlhá je cesta svetom, jaj,
kde ma nepoznajú,
ani pán, ani sedliak -
okrem pánbožka na nebi!

*Warum lieben mich so sehr die Frauen, gepriesen sei, o Gott, dafür
und die holdselige Jungfrau Maria auch!
Segne, o du lieber, großer Gott,
diese vertraute unsre Sitte, worum ich dich innigst bitte!
Töte mich nicht, lieber Gott, in dieser Welt
und diesem Land, ach...
Wenn du mich aber töten würdest,
welch Nutzen hättest du davon?
Freundchen, ich will mich fort von hier begeben,
auf fernen Wegen durchs ganze Land,
wo mich kein Mensch erkennen kann,
sei es ein Herr oder nur ein Ackersmann -
außer dir, o lieber Gott!*

Purnango šuvou ma

(spieva Róbert Stojka-Koco, 16ročný)

Purnango šuvou ma
taj sa zumavou ma, jaj,
la romňa te l'ingrav!

Hoteli, hoteli, ke naďon šukar sal,
hastaln sal šukar,
kana naj ma louve.

Louve t'avenas ma,
žous thar andi Tatra,
kerous muri vouja!

Bosý sa uložím driemať,
no o všetko sa pokúsim, ver,
aby som si čím skôr domov ženu uniesol!

Ej, ty hotel, hotel, aký si mi len krásny,
daromne si taký krásny,
keď ja nemám peňazí.

Keby som mal peniaze,
šiel by som preč do Tatier
a tam by som si pekne voľkal, hovel podľa mojej chuti!

*Barfüßig leg' ich mich jetzt nieder
und werde alles dann versuchen, ja,
um die Frau heim zu entführen!*

*Ach, du Hotel, wie schön es auch ist, dich von außen anzuschauen,
so unnütz bist du doch für mich,
da ich das Geld dazu nicht habe.*

*Hätte ich genügend Geld bei mir,
würd' ich in die Tatra fahren,
um mich dort müßig angenehm zu rekeln, so ganz nach meiner Laune!*

Pal felastra avri dikhlem

(spieva Terézia Kováčová - Mala, 30ročná)

Pal felastra avri dikhlem,
šukar šejta, mamó, dikhlem,
kouthar folin i Dunera,
kouthar phírel muro gážo...
Kijáлом, áлом, mindik áлом!
Vissadin'ma boldogšágo palpále, Raja Dévla,
muri šukar slobodi!
Ke báro-j, mamó, o Pankráci,
ke cigne leske zarki!
Taj me, mamó, senvedinav!
Mišto-j tuke, muro Bandi,
pi slobodo šukar luma!
Taj dukhal muro gážo,

muro čorro, muro jilo,
lášo-j o Dejl, muri mamó,
ke vi man, mamó, ažutina.
O milo Dejl č'avla, mamó,
pe Romenge, pe mure báre iridenge...
Dela o Dejl ásvi, vi me khejre avou
taj kerou mure vouja
mure phralourenca
taj mure láše barátonca!

Te áldij tum'o Dejl vi sogode žejnen!

Oknom som sa von pozeral,
peknú promenádu, mamko, videl,
popri nej sa vinie Dunaj,
popri ňom si chodí muž môj...
Vykriknem zrazu, bol to len sen, len sen, že
vrátili mi blaženosť, Pane Bože,
moju krásnu slobodu!
Taký veľký je, mamko, Pankrác,
a také malé väzenské má cely!
A ja, mamko, trpím, trpím!
Dobre je ti, ty môj Bandi,
na slobode je svet prekrásny!
A muky trpí ten môj muž,
môj chudáčik biedny, srdce moje predrahé,
dobrý je Boh, mamko moja,
však aj mne, mamko, len on pomôže.
Milosti plný Boh nepríde, mamko,
na romských i mojich veľkých nepravníkov...
Dá mi Pánboh slzy a ja prídem domov
a budem si volkať, hovieť podľa chuti
s mojimi bračkovcami i s mojimi dobrými kamarátmi.

Nech Vás Pán Boh žehná i všetkých ľudí!

*Durchs Fenster schaute ich hinaus
und sah 'ne schöne Promenade, Mutter,
gleichlaufend mit ihr fließt die Donau,
auf ihrem Ufer wandelt mein Mann hin und her...
Ich schrei' laut auf und jedes Mal ist es nur ein Traum, ein Traum,
dass man mir meine Glückseligkeit, o großer Gott,
meine herrliche Freiheit wiedergegeben hat!
So groß ist, Mutter, das Pankrác-Gefängnis
und so klein die Gefängniszellen!*

Und ich leide, leide so sehr darunter, Mutter!
 Gut geht es dir, mein lieber Bandi,
 in Freiheit ist die Welt so schön!
 Ach, und er grämt sich so, mein armer Mann,
 mein herzogeliebter;
 der liebe Gott ist so gütig,
 dass er auch mir, Mutter, helfen wird.
 Der liebe barmherzige Gott wird, Mutter, jedoch nicht kommen,
 um den Rom-Neidern und meinen eigenen Widersachern hart zuzusetzen...
 Der Gott wird mir schon Tränen geben und auch ich werde heimkehren
 und werde mich behaglich rekelnd strecken,
 umgeben von meinen Kameraden
 und besten Freunden!

Gott segne euch und alle Leute!

Poznámka*:

Preklad uvádzaných piesní a popevkov nie je a nemôže byť doslovný, na to sa slovenčina i nemčina od lovárčiny priveľmi líšia z nejednej stránky, a to nielen lexikálne. Lovárske (a mimochodom aj kelderárske) nárečie vlašickej romčiny sa stvárňovali a stvárňujú vo svojom vývoji "modernejšie" ako slovenskoromský a maďarskoromský dialekt na Slovensku svojím nápadným, zhutňujúcim zomknutím sa morfológie (skloňovania, časovania, stupňovania ai.) i natiesnenosťou skladby, vyjadrujúcou úspome krátko, ale zato veľmi zrozumiteľne - aj spôsobom prednesu - to, čo má hovoriaci na mysli a chce svojmu okoliu povedať. Inak sa takéto javy vyskytujú v mnohých jazykoch od nepamäti. Rozdiel je len v rýchlosti postupu zmien tohto druhu, ktorá je v niektorých jazykoch väčšia, v iných pomalšia. Ale aj opak je možný (čínština novších čias).

O preberaní slov z maďarčiny bola reč už v úvode. Niekedy sa pritom mení pôvodný význam prevzatého slova, a to aj do značnej miery. Napríklad maďarské *irigy* znamená závistník, kým v lovárskej romčine môže značiť nenávisťník, nepriateľ - tak to aspoň tlmočila rozprávačka. Niekedy ide, pravda, skôr o špekulatívny dohad než o vedecky preukázateľnú etymologickú súvislosť. Napríklad v prípade slova *válba*, čo by mohlo byť skomolené maďarské slovo *válva*, zriedka používané izolovane v určitých zvratoch (*porhanyóssá válva* - rozmrvene); teda aj bez prefixov *el-*, *meg-*, *szét-*, *le-* [na porovnanie: *leválva* - oddelene, odlúčene, odštiepene, odčlenene], i v takých prípadoch, keď ide o adverbialne nomina verbalia. Vo veľmi voľnom preklade by tvar *válba* mohol znamenať azda oddelene od, odlúčene od, s odlúčením od a - pretlmočené rozprávačkou - v novej, významove trocha posunutej súvislosti s vylúčením /Pána Boha/, čiže inými slovami v predložkovej forme osvojenej si lovárčinou - okrem Pána Boha. Adverbium *válba* by mohlo pochádzať i ze skomoleného *valójában*, tj. a vlastne /len/ pánbožko na nebi! Táto interpretácia je jednoduchšia i prirodzenejšia. Nemenej ťažko je vysvetliť, prečo Lovári prevzali niektoré slová z maďarčiny v nezmenenej forme. Vieme len, že na miestach-historicky dlhých dočasných zastávkach migrácie preberajú Romovia určité slová z jazyka dávno predtým in situ usadlých majoritných národov

podľa nejasného kľúča. Tieto slová si neraz zamak účelovo "po romsky" upravila, čím sa stávajú ťažko zrozumiteľnými pre neromské okolie.

Ako príklady nech sú uvedené: **koperta** - obálka na listy, slovo vzniknuté zo zastaraného **kuverta**, a to zase z tiež zastaraného francúzskeho **couvert**; **šarubici** - klinec, názov prevzatý z rumunského **șurub**, a ten opäť z nemeckého **Schraube**, skrutka. Iným takým slovom je napríklad - ale skôr len v nemaďarskom prostredí - názov **katana** z maďarského **katona**, tj. vojak. Toto apelatívum sa dostalo len v málo pozmenenej forme **ketana** (Demeter, R. S. a Demeter, P. S., 1981) prostredníctvom kelderárčiny ďaleko na Ukrajinu a ďalej do Ruska až na Sibír. V mnohých oblastiach slovenskoromského nárečia sa používa namiesto termínu **katana** názov **lukesto**, ktoré sa odvodzuje opäť od maďarského **készítet** - donútený [Wolf, cit. mylne (F. Miklosicha)], kým **lu-** mohlo vzniknúť z maďarského slovesa **lő** (cez **lo-**), čo znamená strieľať. Termínom **lukesto**, keď sa **lo-** v ňom zmení na **lu-**, by sa označoval človek "súriaci" [= archaic. **készítő** (Pačénovská, M.)] strieľať, teda vojak. Prehlasované samohlásky, najmä [ö] a [ü] pôsobia príslušníkom mnohých etník ťažkosti s vyslovovaním, najmä príslušníkom slovanských národov, semitských a iránskych etník a nemenej ťažko sa vyslovujú mnohým juhoázijským a africkým národom a národnostiam - na rozdiel od osôb, ktorých materinskou rečou sú napríklad turecké, mongolské alebo im príbuzné jazyky. Vyslovovanie prehlasovaných samohlások robí koniec koncov ťažkosti aj Romom, pokiaľ nežili po viac generácií uprostred národov, ktorých jazyk sa vyznačuje vysokou frekvenciou takýchto samohlások.

Vplyv češtiny sa ešte len začína - obzvlášť po roku 1945 - uplatňovať v romčine v podobe výpožičiek (porov. **hospodake louve**, tj. peniaze do krčmy). Na to je doba vzájomného ovplyvňovania sa oboch jazykov ešte príliš krátka.

Ešte zreteľnejšie než pri termínoch na označenie pojmu vojak sa javí tento raz pravá etymologická dvojklanosť jestvujúca pri pomenovaní prostitútiiek, ktoré sa často vyskytujú v piesniach. Časť Romov si priniesla totiž na pomenovanie takých žien ešte zo svojej indickej pravlasti názvy **lubňi**, **lumni**, regionálne **rublí**, **nublí** ai. (Paspatis, A. G., 1870), ktorých korene väžia v sanskrtskom slovese **lubh**, znamenajúcom vábiť, zvädzať, pociťovať zmyselnú žiadzu, dychtiť po niečom (porov. **lobh** v dnešnom hindí). Odtiaľ možno odvodzovať aj apelatívum **lubehári** niektorých romských dialektov, tj. flánderáč.

Lovári si naproti tomu osvojili pre takéto ženy názov **kurva**, pochádzajúci z praslovanského jazyka (Machek, V., 1957), ktorý toto slovo odvodzuje od názvu **kur-** [орътъ]va. Pre to svedčí aj rad novších názvov, napríklad v ruštine nežne zalúbené oslovenie ženy **kuropatočka**. Machkove názory podporuje okrem iného nepriamo aj tá skutočnosť, že spomínaný názov je všeobecne zrozumiteľný a bežne používaný od Šumavy po poľský Balt celkom tak, ako v celej Dunajskej kotline vnútri oblúka Karpát, odkiaľ siaha až k východným brehom Jadranu i brehom lemujuúcim väčšiu časť Čierneho a Azovského mora. Názov je rozšírený od týchto hraníc až do samého vnútra hĺbky celého takto vymedzeného priestoru vnútrozemia.

* Pri ďalšej návšteve autora po 37 rokoch v roku 1998 už väčšina spevákov pomrela. Tí, čo prežili, potvrdili zmysel pôvodnej verzie prekladu do slovenčiny s tými istými ťažkosťami hľadania primeraného slovenského ekvivalentu.

Snímky spevákov z roku 1961 nikdy neboli doručené adresátom do Voderád, hoci boli podané doporučene. Ich autor bol obvinený Verejnou bezpečnosťou z "okrádania chudobných Romov" vymáhaním peňazí za snímky vopred.

V osvojení si tohto slova nie sú výnimkou ani neslovanskí Albánci, Maďari a Rumuni. Jedine Gréci si zachovali v egejskom priestore staro-stredovekú, taliansko-grécku terminológiu **putana** a **porni**. Inak je romských názvov pre toto povolanie, zväčša perifrastických, neúrekom, napokon ako aj v iných jazykoch (porov. Uhlik, R., 1947, heslo bludnica). Popri tom jestvujú aj iné, "domorodé" názvy, zaberajúce nezriedka prednejšie miesto v celej tejto nomenklatúre, napríklad v ruštine *блуд***.

Aj v gramatike jazyka voderadských Lovárov sa vyskytujú kde-tu subdialektické odchýlky. Tak v slove **budžando**, t.j. prefíkaný, došlo v kompozite zloženom zo slov **bu[t]** - **džan[el]-do** (participový sufix) k skorumpovaniu pôvodného tvaru slova a toto činné prídavné prítomné sa v lovárčine časom skomolilo na **budžanglo**. Tento jav, hľadám, súvisí s ústupom až miznutím prídavných a prechodníkov v reči mnohých Romov v súčasnosti vôbec.

Zhodou priam neuveriteľne desivo-groteskných okolností sa stalo, že autora tohto článku vtedajšia Verejná bezpečnosť zdržala počas jeho prác vo Voderadoch. Niekoľko filmárov vyviedlo totiž krátko predtým huncútsky kúsok, ktorý mal veľký ohlas vo verejnosti, akokoľvek veľké bolo úsilie úradov celú vec utuľtať. Títo filmári predstierali vtedy úmysel sfilmovať historický námiet - temné zločiny grófkou Alžbety Báthory-Nádasdy (1560 - 1614) a jej prísluhovačiek a prísluhovačov, ktoré sa udiali na Čachtickom hrade, dnes zrúcaninách, a sčasti aj v Čachtickom kaštieli. Počet grófkou vykonaných vražd mladých dievčat, najprv neľudsky kruto mučených, sa nepodarilo nikdy presne zistiť. Tvrdilo sa, že takých zločinov, vrátane parciálneho (auto)kanibalizmu - obeť boli nútené jesť úkrojky vlastného mäsa - bolo vykonaných okolo šesťsto (v procese ich bolo dosvedčených približne päťdesiat), a to na rozsiahlom území siahajúcom od dolného Rakúska i dolného Považia až po Zemplín

a hľadám aj Sedmohradsko (J. Kočiš, 1981). Alžbeta Báthory za to pykala ako príslušníčka vysokej šľachty len doživotným uväznením na svojom Čachtickom hrade, vcelku iba štyri roky (jej popravu nekalým spôsobom prekazil palatín György Thurzó). Filmármi rozhlásený zámer sfilmovať tento námiet bol vnadidlom na získanie komparzu. Veľký počet sotva odetých dievčat zo susedných obcí vystupoval vtedy vo veľkorysých scénach pred prázdnyimi kamerami, teda bez vloženého filmu. Vtedajší vysoko postavený vládny činiteľ Československej socialistickej republiky, rodák z Čachtíc, sa čoskoro o tom dozvedel a vydal nato príkaz, aby všetky osoby podozrivé z podobných "žartov" boli zadržané a prípadne aj súdne stíhané.

Dobový portrét Alžbety Báthory

Príslušník Verejnej bezpečnosti zhabal ihneď za rozhorčených protestov autora jeho materiály nahrané na magnetofónové pásky. Bezpečnosť mu ich vrátila až na mnohonasobné súrenie prokuratúry, pravda, porozstihávané na kratšie úseky, čím sa stali pre výskum znehodnotené a celkom bezcenné. Preto sa podávajú v článku len slovné texty, ktoré sa podarilo v ručne napísaných záznamoch zväčša utajiť a zachrániť, no všade, žiaľbohu, bez notových textov. Za daných okolností nebolo ani pomyslenia zopakovať návštevu voderadskej romskej osady pre obavy z perzekúcií tak na jednej, ako na druhej strane aj po dlhšom časovom odstupe. V takomto ovzduší bolo prakticky sotva možné niečo si z melódií spevov a nápevkov úplne a aj sluchove zapamätať. Všetky tu spomínané údaje potvrdil a doplnil príslušník vedúci celú voderadskú akciu pri náhodnom stretnutí (bol totiž skoro nato prepustený zo služieb Verejnej bezpečnosti).

Ein makaber-grotesker Zufall wollte es, dass der Verfasser während seiner Arbeiten im Dorf Voderady im Südwesten der Slowakei von der Polizei gestellt und eine Zeit lang festgehalten wurde. Dazu kam es wegen eines nicht allzu lange zurückliegenden Schabernacks mehrerer schalkhafter Kameramänner, bei dem eine Anzahl aus der Gegend stammender junger Mädchen im Innern der jetzt schon alten verfallenden Burgruine bzw. im Kastell Čachtice (östliches Vorland der Weißen Karpaten) in vorgetäuschten Filmaufnahmen vor leer laufenden Kameras kaum bekleidet als mitwirkende Komparsinnen auftraten. In der genannten Burg, zeitweise auch im Kastell, aber auch anderswo, auf einem weit östlich langgestreckten, von Niederösterreich bis zum Einzugsgebiet des Flusses Tisza (Theiß) oder möglicherweise bis nach Siebenbürgen reichendem Gebiet, beging durch lange Jahre hindurch die sadistische Gräfin Elisabeth (Erzsébet) Báthory-Nádasdy (im Jahre 1610 als Edelfrau bloß zu lebenslänglicher Gefängnisstrafe verurteilt) ihre grauenhafte Untaten, denen nach zeitgenössischen Vermutungen mindestens 600 vor ihrem Tod schwerst gefolterte Geschöpfe unter Mitbeteiligung mehrerer weiblicher und männlicher Helfershelfer dem Massenmorden schließlich zum Opfer gefallen waren. Die tatsächliche Anzahl der Hingemordeten blieb unbekannt, denn der angeklagten Gräfin konnten aufgrund von Zeugenaussagen vor Gericht lediglich etwa 50 Morde nachgewiesen werden.

Aus derselben Gegend entstammte eine der höchst gestellten Persönlichkeiten des kommunistischen Regimes der ehemaligen Tschechoslowakischen Sozialistischen Republik, die aufgrund dieses peinlichen Zwischenfalls, wie aus verlässlicher Quelle nachträglich zu erfahren war, eine Verfügung erließ, wonach sämtliche Personen, die ein ähnlich verdächtiges Verhalten an den Tag legten, festgenommen, über ihre Absichten einem strengen Verhör von Sicherheitsbeamten unterzogen und gegebenenfalls vor Gericht gestellt werden sollten. (Damals wie heute scheint der Begriff "Privatgelehrter" für die Bürokratie hierzulande total unbekannt zu sein.) Die in Voderady aufgenommenen Tonbänder wurden von der örtlichen Polizei beschlagnahmt und erst nach mehreren Interventionen der Prokuratur dem Verfasser zurückerstattet, allerdings in mehrere, kürzere Teilstücke zerschnitten und damit völlig entwertet. Das ist auch der

*** Pravidlá slovenského pravopisu požadujú uvedený prepis "bľad". V skutočnosti je výslovnosť iná, asi s takým rozdielom ako medzi slovenskými lexémami [hľad] a [liaheň].*

Grund, warum nur die Worte der Lieder ohne Notentexte hier wiedergegeben werden konnten. Die vom Verfasser gemachten Aufnahmen der Sänger der Lieder wurden ihnen bislang von der Post nicht zugestellt, obwohl als Einschreibensendung geschickt.

Literatúra:

- Atlas Slovenskej socialistickej republiky (ed.: E. Mazúr), Slovenská akadémia vied a Slovenský úrad geodézie a kartografie, Bratislava 1980, str. 142
Mapa na tejto strane nepodáva prehľad ani o osadeniach, ani o počte Romov (pod heslom s označením "Iní" sa na mape uvádza taký nepatrný počet sem patriacich obyvateľov, že nemôže ísť v nijakom prípade o Romov). Údaje mapy sa citujú len kvôli zobrazeniu slovensko-maďarskej jazykovej deliacej čiary. Romovia vtedy pre kartografov nejestvovali.
- Demeter, R. S. a Demeter, P. S.: *Obrazcy folklora cygan-kelderarej*, Glavnaja redakcia vostočnoj literatury, Moskva 1981, str. 170
Dielo obsahuje aj piesne lovárskych a iných Romov.
- Kočiš, J.: Alžbeta Báthoryová a palatín Thurzo, Osveta, Martin 1981
- Machek, V.: *Etymologický slovník jazyka českého a slovenského*, Nakladatelství Československé akademie věd, Praha 1957, str. 249
- Miklosich, cit. nezrozumiteľne ako Mi VIII 9 [Miklosich, F.: Über die Mundarten und die Wanderungen der Zigeuner Europa's, Wien 1872/81.] Správne má byť: [Denkschriften der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften, philosophisch-historische Classe, 27. Bd., VIII. s. 7] in: Wolf, S. A.: *Großes Wörterbuch der Zigeunersprache (romani tšiw)*, Helmut Buske Verlag, Unveränderter Nachdruck der 2. Auflage von 1987, Hamburg, str. 37 a 143
Pôvodne dielo vyšlo v Mannheime, Bibliographisches Institut 1960. Etymologický výklad v origináli chýba.
- Pačenovská, M.: osobná informácia
- Paspati, A. G.: *Études sur les Tchinghianés ou Bohémiens de l'Empire Ottoman*, A. Koroméla, Constantinople 1870, str. 342 a 648
- Stojka Cila a Kutlík-Garudo, I. É.: *Dve vlašickoromské rozprávky*, Romano džaniben 3, 1996 (4), str. 16 - 24
- Uhlik, R.: *Srpskohrvatsko-ciganski rečnik (Romane alava)*, Svjetlost, Sarajevo 1947, str. 25

*Jsem já, stejně jako ty,
kousíček Boha a vesmíru...*

N. Vrettakos

„ROMSKÝ FOLKLOR JE ŽIVÝ...”

IDA KELAROVÁ

Peter Butko vedl rozhovor s Idou Kelarovou (roz. Bittovou), fascinující ženou, muzikantkou tělem i duší, věčnou tulačkou zamilovanou do života naplněného bolestmi i radostmi, prohrami i výhrami, ale hlavně milující živé a tvořivé lidi.

„Zpívám a učím cikánské písně, abych odhalila a zhojila naše nejhlubší emoce. V každém z nás je neuvěřitelná síla a zpěv srdcem tuto sílu uvolňuje. Vedu lidi k tomu, aby si na chvíli vyzkoušeli, jaké je být Cikánem...”.

Kurzy Idy Kelarové budí husí kůži u laiků a respekt u odborníků. Je to žena s duší, o kterou se neopakovatelným způsobem umí podělit. Vydát se beze zbytku do vyčerpání, do ochrptění hlasivek. Její zpěv se nedá napodobit ani naučit.

„Hlas a muzikálnost je třeba v sobě najít“ - říká Ida. Nedá se to zvládnout za pár kurzů, proto se k ní lidé neustále vracejí. Ona jim na začátku říká, že zpívat umí každý, ale toto umění může být zablokováno. Možná kdysi učitelka někoho okřikla, ať nekazí zpívání jiným a je ticho. Nebo jiného matka okřikla, ať tak neře. Tím

Foto: Jef Kratochvíl

Foto: Tor Jarild

vznikají přirozené zábrany. Když se těchto bloků lidé na ladiných kurzech začnou zbavovat, po pěti dnech zazpívají písničku takovým hlasem, o kterém ani sami netušili, že v nich je.

„Učím cikánské písně již 15 let po celém světě. Je to krásná práce. Když jsem se odstěhovala do Anglie, umřel mi tatínek. Dostala jsem dopis: Drahá lduško, život je takový, jedni na svět přicházejí, jiní z něj odcházejí... Nemohla jsem brečet, ale zpívala jsem. Zpívala a zpívám pořád. Tatínek mi vždy říkával: Otevři srdce, ničeho se neboj a zpívej.

Od pěti let jsem se učila na piáno. Tatínek u mě vydržel sedět celé hodiny a dělat mi posluchače. Později, když už jsem hrála skladbičky a povedly se mi, sámým štěstím plakal. On byl takový. Muzikou žil. Učil nás nebát se před lidmi. Kolikrát mě v noci, když si přivedl kamarády a známé, vzbudil, abych hrála. Postupně jsem si na publikum zvykala a ostych odpadal. V devíti letech koupil někde za 50 korun violoncello a oznámil mi, že zítra začínám. Když jsem byla starší, vzbouřila jsem se, s hraním jsem skoncovala a dala se na divadlo. Tatínek tenkrát přede mnou klečel, slzy mu tekly po tváři a snažně mě prosil, abych hrála, že muzika je všechno, že je to řeč, které rozumí každý. Řekl, že jestli mu splním jeho největší sen, může teprve pak šťastně umřít.

Dnes je mi líto, že se toho nedočkal. Víím, že by měl velkou radost. Když člověk jednou dostane takovou lásku, jakou jsem já dostala od svého tatínka, tak po ní touží a hledá ji po celý zbytek života.

Tatínek nás miloval všechny. Moc. Měl romské srdce. Přestože celá rodina tajila, že jsou Romové, já to věděla od malička. Po tatínkově smrti jsem začala koncertovat a vyučovat cikánské písně, které jsem si pamatovala z dětství. Cikánská

Skupina "Romano rat" (Cikánská krev) založená Idou Kellarovou a Desiderem Duždou. Nový projekt, s nímž Ida vystartovala v roce 1998, se jeví velice nadějně.
Foto: Petra Růžicková

*Odpočinek při přípravě koncertního turné po Skandinávii se sborem Idy Kellarové "Bogoro".
K tomuto projektu si Ida přizvala také Věru Bílou a skupinu Kale.
Foto: Karel Cudlín*

hudba totiž byla u nás v rodině povolena, ale mluvit o tom, kdo vlastně jsme, bylo zakázáno. Všichni mluvili maďarsky, a tak jsem se romsky nemohla naučit. Po patnácti letech bolestivé cesty, depresí, samoty a touhy po lásce jsem se vrátila do tatínkovy vesnice. Třískla jsem do stolu a zařvala na celou rodinu, že už toho mám dost, že se nemáme za co stydět - vždyť jsme rodina, na kterou můžeme být hrdí. Bylo mi tenkrát 40 let, když mi rodina poprvé v životě nahlas přiznala, že Romové jsme a že je pravda i to, že se nemáme za co stydět."

Nepovedený konkurz

„Chtěla jsem udělat bombu - koncert s romským dívčím sborem. Konkurz byl v Brně ve středisku romských dětí na Bratislavské ulici a skončil fiaskem. Přišla totiž jen jediná uchazečka. Pro jednu i pořadatelky konkurzu zašly, protože bydlela nedaleko. Vzkázala, že nemá čas, že uklízí... Na první pohled se mohlo zdát, že jsem měla smůlu já: Chtěla jsem světu ukázat živou romskou hudební kulturu, ale nevyšlo to. Na druhou stranu se o zajímavou šanci připravila především ta děvčata, která nepřišla. Je to k zamyšlení..."

Ida Kellarová má bohaté zkušenosti s tím, jak působí romské melodie a písně na evropské posluchače. Obvykle je to pro ně šokující novinka, která si podmaňuje i zdrženlivější posluchače. Ida už nejeden dívčí sbor na svých koncertech prezentovala, naučila romským písním i dánské dívky - sklízely spolu s ní úspěchy po celém světě. V této souvislosti nám řekla:

„Považuji za zbytečné, někdy i nelogické, aby svět seznamovali s romskou kulturou gádzové. Těm několika neznámým dívkám, které nepřišly na konkurz, by-

la dána životní šance, kterou jsem si já sama musela tak těžce vydřít. Stačilo jen přijít, zazpívat a mít vůli poctivě pracovat.“

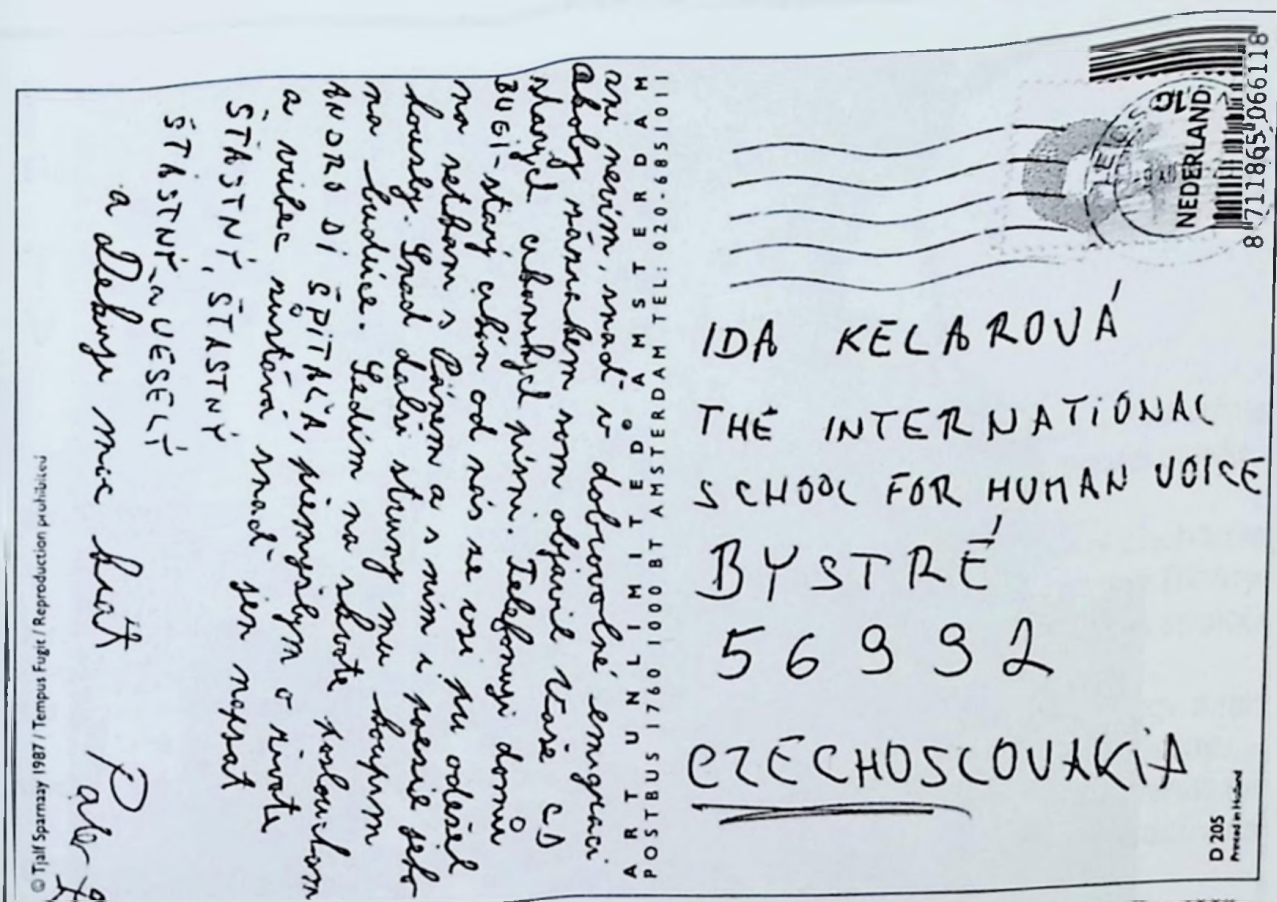
Další konkurz už nebude. Možností, jak seznámit posluchače s romskou hudbou, je více...

V roce 1995 se Ida vrátila natrvalo domů. Žije v malém městečku na Českomoravské vysočině se svým romským přítelem, kamarádem, kolegou, a hlavně láskou panem Desiderem Duždou. Společně vyučují romské písně a otevírají lidské duše. Oba jsou zakladatelé romské skupiny Romano rat, se kterou nahrávají, koncertují a cestují po světě. Úspěchy, které sklízají, je letos dovedly až k turné po

Ida Kellarová se svým přítelem Desiderem Duždou z dob koncertů, kdy byli vždy foceni spolu, ale to ještě nevěděli, že hudba je spojí navždy.

Foto: Tino Kratochvíl

Toto je pohlednice, která Idě došla z Holandska - od neznámého Roma - a moc ji potěšila.
Foto: archiv Idy Kellarové

USA, pak k velkému turné Evropou a určitě se zastaví i v Brně, Bratislavě a Praze.

„Poprvé v životě můžu říct, že jsem šťastná. Našla jsem člověka, který mě dokáže milovat takovou, jaká jsem. Co víc si člověk může přát? Vážím si života a jsem mu vděčná. Nevzdala jsem bolestivou cestu životem a protrpěla jsem se k novým zdrojům síly a inspirace.“

Idino poslední CD - Staré cikánské písně - je věnováno všem Romům, kteří mestrácejí sílu a naději. Připravuje nové CD, které vyjde v dubnu 99.

Kontakt pro zájemce o kurzy Idy Kellarové nebo její CD:
International School for Human Voice
Nerudova 228
569 92 Bystré u Poličky

*Dítě vidí v očích starců
včerejší den.*

G. Traganidas

Rastislav PIVOŇ

TRAGICKÉ UDALOSTI V POBEDIME

Pred viac ako sedemdesiatimi rokmi, v noci z 1. na 2. októbra 1928, v Pobedime zavraždili šiestich Rómov. Rozhnevaní sedliaci zrovnali so zemou celú rómsku osadu...

Obec Pobedim leží neďaleko Piešťan. Prvá písomná zmienka o nej pochádza z roku 1392. Rómovia sa tu usadili asi v polovici 19. storočia. Boli to rodiny Bihárovcov a Toráčovcov, neskôr k nim pribudli Dychovci a Herákovci, a začali tak spoločne písať históriu spolunažívania dvoch kultúr.

V roku 1928 mala obec 1.150 obyvateľov, napospol Slovákov - katolíkov a len dvoch Židov. V rómskej osade bolo 20 domov a žilo tam asi 150 až 180 Rómov.

Rómske rodiny sa zaoberali výrobou tehál, kováčstvom, hudbou, vypomáhali na gazdovstvách. Na stavbe železnice Veselí - Nové Mesto nad Váhom pracovala takmer celá osada.

Pravda, k ich spôsobu obživy patrili aj drobné krádeže na poliach či v komorách gazdovských domov. Dochádzalo tak k mnohým roztržkám, nadávkam, bitkám.

V apríli 1924 vraj sedliaci osadu, ležiacu len sto krokov od posledného dedinského domu, zrovnali so zemou. Úradom ponúkli 20.000 korún na vysťahovanie Rómov. Keďže úrady požadovali aj pôdu na vystavanie kolónie, Pobedimčania sa svojej požiadavky vzdali a kolóniu museli vystavať znovu na pôvodnom mieste - pravdaže na vlastné náklady.

Problémy sa načas a navonok zmietli z úradníckych stolov, ale v pobedimskom kotli to vrelo naďalej. Keď sa začiatkom septembra 1928 Rómky Mária a Pavla Toráčové spolu s Annou Herákovou medzi 21. a 22. hodinou potulovali po tamojších poliach, ich majiteľ Ján Mišík začal strieľať z brokovnice. Zranenia, ktoré ženám spôsobil, neboli vážne a ošetrili ich priamo v osade, no muži takú potupu nemohli nechať len tak. Ihneď sa vybrali do poľa, tam však už nikoho nenašli. Zahanbení, nadávajúc a sľubujúc pomstu, sa vrátili späť.

O necelý mesiac po udalosti v dedine zhoreli dva stohy slamy patriace veľkogazdom Jozefovi Miklovičovi a Kataríne Kotlebovej. Podozrenie padlo, pravdaže, na Rómov.

Tentokrát pomstu sľúbili sedliaci. Plán sa zrodil v tamojšej krčme, kde sa jedlo, pilo, veselilo - veď boli hody. Osudná noc z 1. na 2. októbra 1928 mala strašný priebeh. Rómovia museli o pripravovanom útoku vedieť, pretože sa všetci skrývali v posledných dvoch domoch osady. Správu im mohol podať najskôr Andrej Dycha, ktorý bol aj obecným sluhom, poštárom a notárovým poslíčkom.

Teda onej noci sa „asi 40 bohatých sedliakov pobralo do cigánskej kolónie, roztlbili v nej najprv všetky obloky a potom sa vrhli palicami, vidlami a iným náradím na Cigánov“.

Jeden zo sedliakov, keďže sa dnu k Rómom nemohol dostať, vrazil do okna železný hák a zasadil ním úbohému Rómovi ranu do úst tak, že pri potiahnutí spál mu celkom rozdrapil ústa.

„Rozbesnenými sedliakmi bolo k smrti ubitých päť Cigánov, a to jeden muž, tri ženy a jedno šesťročné dieťa. Dve ženy zomierajú, sedem ťažko ranených už bolo dopravených do trenčianskej nemocnice.“ Nakoniec osadu rozbúrali tak, že neostal ani jediný domec.

Jedna z Rómiek potom rozprávala o tragickom okamihu: „Stolár Alojz Brandstätter, posvietivši si elektrickým lampášom, pred očami matky nabil revolver a napriek jej prosbám priamo pred ňou zastrelil jej šesťročnú dcérku Aranku Toráčovú. Matku ktosi ovalil palicou a na zemi jej strelil do ruky. Opodiaľ v poli bola nájdená mŕtvola mladej Cigánky, ktorá - vidiac pogrom - rozbehla sa do polí hľadájúca tam úkryt a spásu. Prenasledovalo ju niekoľko mužov, ktorí ju zrazili ranou mierenou na hlavu a dorazili ju ležiacu na zemi strelou do tváre.“

Četníctvo, ktoré dorazilo na miesto činu, zatklo 21 ľudí. Bol medzi nimi aj starosta obce Jozef Feranec. Prípado sa pretriasal medzi pospolitým ľudom a pozornosť do Pobeďima nasmerovala aj tlač. Stanovisko k celému prípadu zaujala aj vláda. Už v pondelok 8. októbra 1928 prišiel do Pobeďima minister Gažík. Sedliaci vyjadrili nespokojnosť s tým, že „21 ľudí je doteraz vo väzbe, hoci by mohli byť vyšetrovaní na slobode“. Gažík sľúbil v tejto veci pomôcť.

Ešte predtým sa k veci na pôde parlamentu v Prahe vyjadril poslanec dr. Štefan Polyak: Udalosť odsúdil, ale tvrdil, že vzhľadom na neschopnosť četníkov a úradníkov roľníci nemali inú možnosť sa brániť. Nabádal preto k urýchlenu prijatiu zákona: „Zákon o cigánoch musí byť s najväčšou prísnosťou do života uvedený... Na civilizáciu cigánov niet výhľadov.“ Stanovisko tlače bolo - ako inak - totožné so stanoviskom strán, ktoré denníky vydávali. Na obranu pobeďimských Rómov sa postavila najmä „Pravda“: „V obci Pobeďim je cigánska kolónia rátajúca asi 150 členov, ktorí sa poctivo živia, pokiaľ je to Cigánovi zo spoločnosti vystrčenému a poníženému možné. Je fakt, že Cigáni sa poctivo živia a nekradli, ako by sa im to teraz rado prišívало na krky“.

Noviny „Slovák“ či „Nové Slovensko“ čin pobeďimských sedliakov neschvaľovali, ba ho odsúdili. Vinu pričítali najmä úradníkom a četníkom, ktorí konflikty medzi Pobeďimčanmi a Rómami nechali prerásť do takých rozmerov. Prevládali aj obavy, že prípad nezostane bez odozvy celosvetovej tlače a „naše Slovensko spomínať sa bude opätovne ako krajina, kde vládnu pomery afrických polodivokých národov“.

„Slovák“ preto začal vo väčšej miere uverejňovať správy o udalostiach v rómskych osadách, aby tak dal pobeďimskej tragédii odlesk miernejší. Píše o nešťasti, ktoré sa prihodilo 6. októbra v osade Stráňany pri Michalovciach. Kvôli rodinným nezhodám zastrelil vajda Badža revolverom Róma Jozefa Tokára a poranil jeho manželku. Novinári pohotovo dodali: „Ale Cigáni spravodlivosti nepotrebujú. Potrebujú pevnú ruku, ktorá by tie škodlivé, verejnú bezpečnosť ohrozujúce vášne držala na uzde.“

Nastolená bola však aj otázka, ako ďalej s Rómami, ako zákon prijať. V tej dobe už platil zákon č. 117/1927 Zb., ktorý však upravoval predovšetkým povinnosti kočovných Rómov. Tých bolo na Slovensku okolo dvoch tisíc oproti vyše 60.000 usadlých.

Stanovisko cirkvi k tragickej udalosti tlmočil tamojší farár. Vyvráždenie Rómov označil za revolučný čin: „Prehnaný by bol názor, keby pre tak zvláštnych, pre spoločenský poriadok zmysel nemajúcich, životom nemravným žijúcich, daň nepla-

tiacich Cigánov mali by platiť ako pre ostatné občianstvo zákony demokratické. Ľud siahol po prostriedkoch mimozákonných, nedovolených. Na obranu svojej existencie, po vyčerpaní všetkých iných prostriedkov siahol za pomocou: revolúciou. To je revolúcia obranná a obrana je mravne dovolená. Revolúcia je oprávnená, keď je reformou, zdokonalením“.

Čo bolo s pobedimskými Rómami, ktorí prežili, ďalej?

Hneď po tragédii sa usadili v Novom Meste nad Váhom, ale četníci ich odtiaľ vyhnali a nedovolili im už ani navarené jedlo zjesť. Postrkovaný ľud teda našiel svoj dočasný domov u svojich príbuzných a známych v okolitých rómskych osadách.

Pobedimčania sa začali obávať odvety. Spolčovanie Rómov neveštilo nič dobré. Četníctvo posilnilo hliadky. Ohrozené boli aj oslavy desiateho výročia založenia Československej republiky. Nikto z okresu nechcel ísť do Pobedima prečítať slávnostný prejav. Aj pastoračný biskupský list musel prečítať starosta.

Obavy boli ale zbytočné. Rómovia na pomstu ani nepomysleli. Bolo treba žiť. Po polmesiaci od pogromu ich už prichytili pri predaji kradnutých šiat na trhu v Piešťanoch.

Vyšetrovanie prípadu bolo zložité, založené na výpovediach svedkov, ktoré sa často menili a prispôbovali okolnostiam. Obhajobu viedol dr. Ján Galla, mimochodom advokát, ktorý svojho času zastupoval aj dr. Tuku.

Hlavné pojednávanie sa začalo 9. februára 1929 v Trenčíne. Starostlivé a podrobné vyšetrovanie vyplavilo napovrch všetko o dovtedajšom spolunažívaní Rómov a „gadžov“ v Pobedime. Prvý vážnejší konflikt sa stal už v roku 1913, keď mládenci, ktorí sa len nedávno vrátili z vojny, napadli kolóniu pod zámienkou hľadania ukradnutých vecí. V osade sa nič nenašlo, ale zle obišiel jeden z mládencov, keď mu kováč Jozef Toráč tresol kladivom po hlave.

Útočníci tentoraz ako príčinu útoku na osadu udávali dva podpálené stohy slamy. K stohom boli síce privolaní hasiči, ale - ako uviedol veliteľ zásahu dr. Továry - hasiť nemohli. Bránili im v tom dedinčania. Na pomoc chceli prísť aj hasiči z blízkyh Bašoviec, ale ktosi sa z polcesty poponáhľal poslať ich späť, že sami majú striekačiek dosť. Dr. Továry nevyhlásil možnosť úmyselného založenia požiaru, no vonkoncom nechcel pripustiť, že by to mohli urobiť Cigáni. Na mieste, kde požiar vznikol, prebiehali hodové slávnosti a nebolo tam jediného Cigána. Čestný hasič tvrdil, že požiar bol fingovaný ako zámienka na útok voči Rómom.

Proces trval 6 dní a boli obžalovaní štyria hlavní vinníci: stolár Alojz Brandstätter, mlynár Jozef Miklovič a veľkostatkári Cyril Melicher a Gejza Miklovič-Dvorský. Boli súdení za vraždu šesťročnej Aranky Toráčovej, Apolény Toráčovej, Verony Bilhárovej, Márie Bihárovej, Andreja Dychu a Pavlíny Herákovej, ktorá zomrela o tri dni v trenčianskej nemocnici. V ďalších bodoch obžaloby boli uznaní vinnými z trestného činu ublíženia na zdraví 18 ľuďom a pričítaná im bola aj zodpovednosť za škody majetkové, ktoré v súvislosti s útokom vznikli.

Rozsudok znel na dva a štvrt' roka pre každého vinníka a náhradu škody. O miernosti vyneseneho ordieľu svedčí spokojnosť dr. Gallu, keď neodporučil svojim klientom, aby sa voči rozsudku odvolali.

Na pohreb obetí pogromu prišlo asi 500 Rómov z celého okolia. V ten deň sa len málokto z Pobedimčan ukázal na ulici. Aj kňaz napochytro pokropil truhly a odobavil obrad. Keď sa novinári pypytovali domácich, či sa bol niekto čo len pozrieť na pohreb, ktorási veľkogazdiná s veselou myslou a neskrývaným smiechom odpovedala: „Čo, ved' Cigánov tam bolo dosť.“

Pramene a použitá literatúra:

Daniel Bartoloměj: Dějiny Romů, Olomouc 1993

Horváthová Emília: Cigáni na Slovensku, Bratislava 1964

Kalný Slavo: Cigánsky plač a smiech, Bratislava 1960

Malá encyklopédia Slovenska, SAV Bratislava 1987

- *Nové Slovensko, západoslovenský týždenník, roč. V, č. 42, 13. október 1928*

- *Piešťanské zprávy, roč. V, 19. október 1928*

- *Pravda, 4. október 1928*

- *Pravda, 5. október 1928*

- *Pravda, 7. október 1928*

- *Pravda, 11. október 1928*

- *Pravda, 13. október 1928*

- *Pravda, 17. október 1928*

- *Pravda, 20. október 1928*

- *Slovák, roč. X, č. 222, 3. október 1928*

- *Slovák, roč. X, č. 223, 4. október 1928*

- *Slovák, roč. X, č. 225, 7. október 1928*

Efstratios Ch. ZENGINIS

MUSLIMŠTÍ ROMOVÉ V THRÁKII

Thrákie je historické území mezi Egejským, Marmarským a Černým mořem. Dnes je to oblast na řecko-bulharsko-tureckém pomezí, které je hojně osídleno i romskou populací. V Řecku je oblast rozdělena do okresů Xanthi, Rodopi a Evros. O geografickém rozdělení, náboženském vyznání a zvycích tamějších Romů je pojednáno ve 4. kapitole knihy E. CH. Zenginise: I musulmani Athingani tis Thrakis, Thesaloniki 1994, str. 53 - 72, kterou zde ve zkrácené podobě otiskujeme.

V okrese Xanthi žilo počátkem 90. let přibližně 9.000 Romů. Největší romské osídlení se nachází v okrajových částech města Xanthi (asi 4.500 až 5.000 osob) a v čistě romském sídlišti Drosero s počtem obyvatelstva kolem 3.000 osob. Ovšem pouze část Romů žije usedlým způsobem života, zatímco ostatní jsou (polo) kočovní a po většinu roku se pohybují mimo trvalé bydliště. Předkové zdejších Romů se zde usadili patrně před 150 lety.

Sídliště bylo založeno před 60 - 70 lety Romy, kteří dříve žili v nížinných oblastech okresu. Romské společenství v sídlišti Drosero se skládá z pěti různých skupin:

1) **Čirpandži**: přijali turecké vlivy a hovoří více turecky než romsky;

2) **Balkandži**: věří, že jejich předkové žili v hornatých oblastech Thrákie společně s Pomaky, s nimiž dodnes udržují velmi přátelské styky. K rozvoji těchto vztahů přispěla zřejmě tradice, podle níž jsou Pomakové potomci vojáků Alexandra Velikého a Balkandži byli první obyvatelé Indie, kteří následovali Alexandrovy vojevůdce při jejich návratu do Řecka. Pokud by se tato pověst zakládala na pravdě, dalo by se předpokládat, že Balkandži jsou první romskou skupinou, která se usadila na řeckém území. Romové této skupiny jsou soustředěni v oddělené čtvrti, známé pod názvem Mahlas Balkandži.

3) **Pesever**: jsou Romové, kteří rovněž podlehl silnému tureckému vlivu, ovšem meuznávají společný původ s výše uvedenou skupinou Čirpandži.

4) Romové ze skupiny **Arnavuta** se považují za zcela původní.

5) **Gumpredži**: patří k nejnižší společenské skupině nejen v sídlišti Drosero, ale i v celé Thrákii. Žijí ve stejnojmenné čtvrti na konci sídliště.

Tato oblast byla - a stále ještě je - v podstatě smetištěm, které se v určitém období mění v bažinu.

Celá plocha, na níž bylo vybudováno sídliště Drosero, se nachází mimo plán města, a proto veškerá zdejší výstavba je považována za nezákonnou. Přesto sáem před deseti lety byla státem zavedena voda a elektřina, což alespoň částečně zlepšilo neúnosné životní podmínky obyvatelstva.

Většina romských rodin v sídlišti Drosero je mnohodětná. Přestože děti touží po vzdělání, neexistují zde školy a jediný paprsek světla v této beznadějně situaci

představuje Společenské centrum, které zde založil odbor sociální péče. Pracovníci centra se v poměrně krátké době podařilo navázat stálou komunikaci s místními Romy.

Do Centra chodí lidé všech věkových kategorií a diskutují o svých problémech. Pracovníci Centra pravidelně navštěvují osoby s trvalým postižením a poskytují jim pomoc a informace. Nejvýznamnějším přínosem Centra je ovšem vzdělávací program. Romské děti považují Centrum za svou školu, neboť se zde učí číst, psát, kreslit a zpívat a lépe ovládat řecký jazyk. Výuku vede jedna učitelka. Ke zvýšení romské vzdělanosti by jistě přispělo zřízení samostatné základní školy v blízkosti sídliště. Za daných okolností Centrum školu alespoň supluje.

Pokud jde o zaměstnání, pracují Romové většinou jako dělníci při sezónních pracích, někteří se zabývají obchodem, jiní se živí jako hudebníci a zpěváci, další pak jako námořníci. Část Romů pokračuje v tradičním řemesle - košíkářství. Nechybí ani ti, kteří se živí žebrotou.

Téměř všichni Romové v sídlišti Drosero jsou muslimové, pouze dvě tři rodiny jsou křesťanské. Je však třeba poznamenat, že Romové nedodržují tak přísně své náboženské povinnosti, jako např. Pomakové či obyvatelstvo tureckého původu v ostatních oblastech okresu. Také se zcela neodvracejí od křesťanství. Většina náboženských zvyků byla převzata od Bektášů-Kizilbaşů Thrákie. Podobně jako Bektášové dodržují i Romové cyklus svátků, který začíná 6. května svátkem sv. Jiří. Během tohoto dne konají zvířecí oběti (kurban), navštěvují kaple sv. Jiří a skládají sliby. Mnozí se vypraví do přírody, kde hodují - vždy za doprovodu bubnu a klarinetu. Jedna z hojně navštěvovaných křesťanských kaplí je kaple sv. Jiří z Drymnie v oblasti Stavrupole. Dalším křesťanským svátkem, který Romové zbožně slaví, je svátek Panny Marie 15. srpna. Nazývají ho „Bal Panagyri“. Oslavné manifestace na počest Panny Marie probíhají též 28. srpna.

Oba svátky se slaví podle starého kalendáře, tedy o 13 dní později, než je dnes slavíme my. Velikonoce slaví v den pravoslavných Velikonoc a nejvýznamnějším zvykem je barvení vajec na červeno.

Z muslimských svátků slaví Romové tři dny trvající *Seker bairami*, který následuje po uplynutí ramadanového půstu, a svátek *Kurban bairami*, o kterém se zabíjejí vybraná zvířata. Během těchto dvou velkých muslimských svátků se Romové chovají jako tradiční muslimové - oslavují a radují se. Svátky jsou pohyblivé. Romové se ovšem pětkrát denně nemodlí ani se obvykle neúčastní povinné páteční modlitby v mešitě. V sídlišti Drosero ostatně ani žádná není. Nedodržují ani třicetidenní ramadanový půst.

Romové v sídlišti Drosero mají svá muslimská jména, ovšem současně používají i křesťanská jména. Z nich jsou nejčastější dívčí jména Maria a Katerina, chlapecká pak Tasos, Jannis a Jorgos.

Podle sdělení pana Jasemina přikládají zdejší Romové velký význam zásnubám a sňatkům svých dětí. Zásnuby popisuje takto:

„Rodiče chlapce navštíví otce děvčete a zeptají se ho, zda dá svou dceru jejich synovi. Když odpoví: - Ano, máme rádi vašeho syna, - rodiče syna přinesou zákusky (*kurambiedes*) a další sladkosti. Potom se domlouvají na výši peněžní částky, kterou musí rodiče chlapce dát jako věno otci děvčete. Obvykle se tato částka pohybuje kolem 600.000 drachem, v některých případech však může dosáhnout 1.500.000 drachem. Když se domluví i v této záležitosti, zavedou druhý den dívku

*Abys mohl být svobodný,
musíš se naučit být chudý.*

V. Hugo

k hodžovi (imámovi). Ten se zeptá děvčete, zda miluje svého budoucího manžela a dívka odpovídá větou: - Miluji ho.- Otázka i odpověď se třikrát opakuje, a to i v případě chlapce. Pak následuje sňatek (nikiachi). Chlapec navlékne dívce na prst snubní prsten a dívka ho navlékne chlapci. Dále jdou k muftímu, kde složí částku, která se pohybuje od 20.000 do 35.000 drachem, za povolení k sňatku. Tím sňatek končí. Potom zabíjejí jedno nebo více telat, ovce, slepice apod. a chystají bohatý stůl kolem něhož se sesednou všichni příbuzní. Po jídle jsou novomanželé zavedeni do pokoje, kde je připraveno svatební lože. Následující den se jdou příbuzní chlapce přesvědčit, zda byla jejich nevěsta panna. Jestliže se ukáže, že nebyla, tak ji zostudí, posadí ji na osla a vrátí jejímu otci. Když se však prokáže, že byla panna, vrátí se do domu jejího otce, zaplatí 30.000 - 40.000 drachem jako honorář hudebníkům a uspořádají velkou hostinu..."

Pokud děvče ztratí panenství ještě před svatbou nějakou nehodou, musí na to mít svědky nebo lékařské potvrzení. V případě, že se dva mladí rozhodnou spolu žít přes námitky rodičů, chlapec děvče unese a brzy nato se vezmou.

V okrese Rodopi žije asi 8.500 - 9.000 Romů. Z nich je asi 2.500 kočovných. Polovina všech Romů žijících na tomto území bydlí v Komotini a jejím okolí. Zřejmě nejstarší romské osídlení je v severozápadní části města, kde žije přibližně 1.500 osob. Ještě dále z města se nachází čistě romské sídliště Ifestos. Až do roku 1935 žili Romové tohoto sídliště uvnitř města v oblasti Dedeler Karagadzi, která však byla velmi bažinatá a bývala ohniskem nákaz. Proto se řecká státní správa rozhodla Romy přesídlit do provizorních přístřeší v oblasti dnešního sídliště Ifestos, ovšem i tam byly životní podmínky velmi špatné. Když bylo Komotini v roce 1961 postiženo katastrofálními záplavami, došlo z podnětu prefekta okresu k výstavbě domů i menšinové školy, kam docházejí výhradně romské děti.

V sídlišti žije dnes okolo 500 rodin v jednopatrových a dvoupatrových domech. Čistotě domů i veřejných prostranství se věnuje velká péče. Většina Romů cestuje za prací po různých místech Řecka. Mnozí pracují jako nosiči, hudebníci, další pracují na stavbách nebo při sezónních pracích. Někteří si zřídili vlastní obchody, jiní se zabývají tradičním košíkářstvím. Mluví mezi sebou většinou turecky, romsky nemluví téměř vůbec a řecky pouze při styku s úřady, případně pracují-li u řeckých zaměstnavatelů.

Pro vzdělávání romských dětí zřídila řecká státní správa školu již v roce 1949. Až do roku 1954 působila jako čistě řecká základní škola bez menšinových prvků a samozřejmě bez výuky tureckého jazyka, od tohoto roku je však pokládána za školu menšinovou. V roce 1961 zničila školu záplava, záhy však byla znovu vystavěna. Dnes je to 4. základní menšinová škola, kde se učí okolo stovky romských dětí. Ve škole se objevují obvykle ovšem až po svátku sv. Dimitrie (28. října), tedy po sklizni bavlny. Na jaře, kdy opět začínají práce, školu opouštějí.

Z Romů okresu Rodopi jsou právě obyvatelé tohoto sídliště nejvíce nábožensky založeni. Udržují si malou mešitu, v níž probíhá páteční modlitba. Takto se vyhýbají společným modlitbám s tureckým obyvatelstvem a s Pomaky v ostatních mešitách. Kromě mešity je v sídlišti i klášter. Vedle sunitských Romů jsou zde tedy i muslimové, kteří vyznávají učení derviškých řádů. Tento nově postavený klášter byl založen roku 1985 romskou ženou, které se ve snu zjevil stařec a přikázal jí, aby založila klášter. Její manžel pak upravil jeden z pokojů jejich domu jako modli-

tebnu, kde je nyní - kromě různých symbolů - také dřevěný larnak (kenotaf) představující hrob svatého. Vedle je umístěna kamenná deska nazývaná „kámen splněného přání“. Podle vyprávění některých zbožných Romů se na desce zobrazí přání toho, kdo ji podrží ve svých rukou.

Nejvýznamnějšími svátky Romů ze sídliště Ifestos jsou jednak svátky muslimské - Seker bairami a Kurban bairami, ale i křesťanské - Velikonoce a svátek sv. Jiří (6. května). O Velikonocích barví nebo si kupují červená vejce, s nimiž si přitukávají, a na svátek sv. Jiří vykonávají lidové věštby. Romové z Ifestu slaví dle křesťanského způsobu také Nový rok. O půlnoci, když se rok mění, zhasínají světla a krájí novoroční koláč (vasilopita), který s velkou dovedností začínají romské hospodyně připravovat v předvečer svátku. Další velkou společenskou událostí je sňatek. Průběh zasnubního i svatebního obřadu je téměř stejný jako u Romů ze sídliště Drosero. Romové v sídlišti Ifestos mají od roku 1987 také vlastní hřbitov.

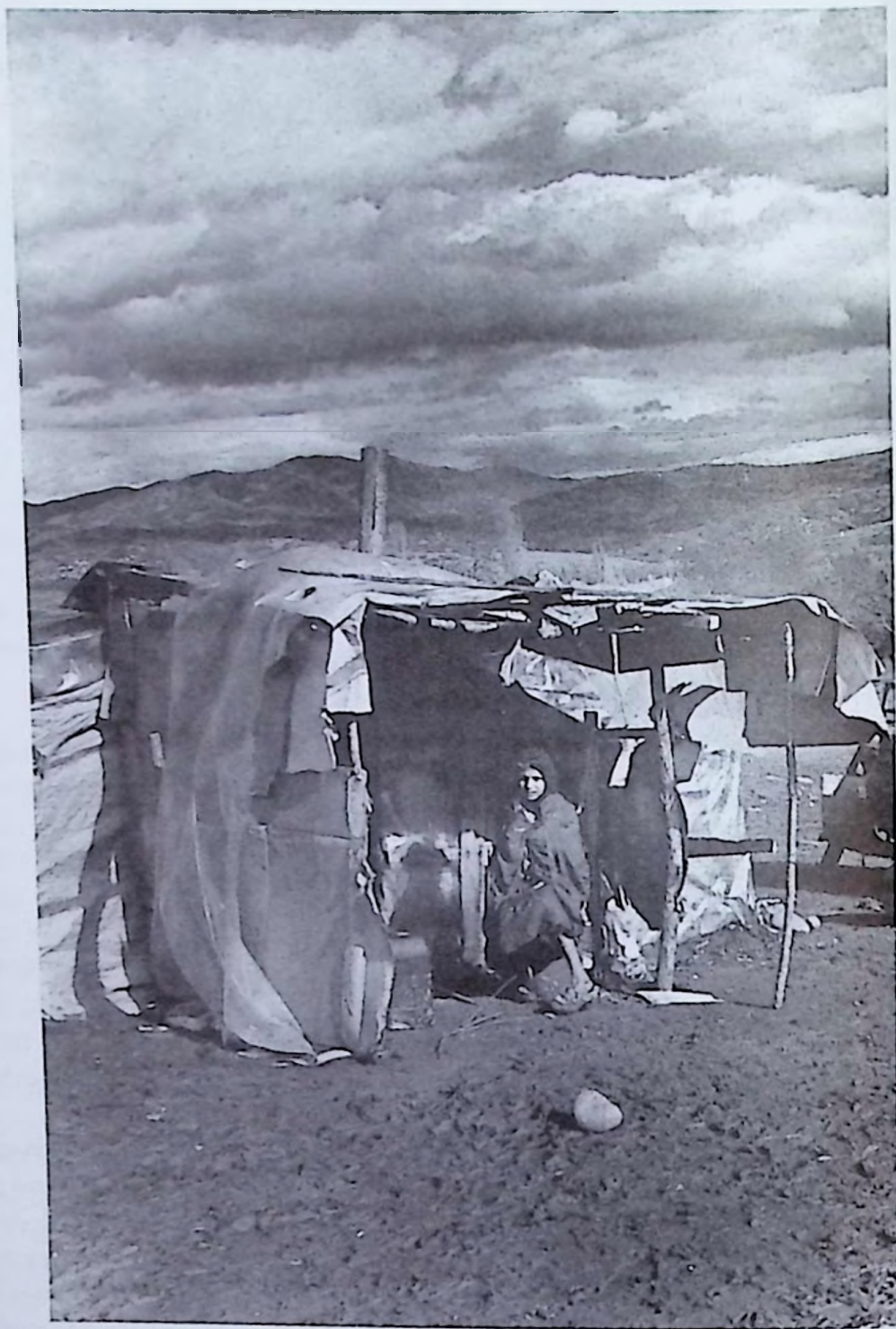
Romové s nejnižším společenským statutem žijí na konci ulice Adrianupole. Byli sem přesídleni po povodni v roce 1961 a žijí v provizorních přístřeších, v plechových příbytcích a svérázných chýších. Sunitští muslimové je charakterizují jako „bezbožné“, protože neprojevují patřičný zájem o náboženství, přestože sami se pokládají za muslimy. Nemají vlastní mešitu ani školu. Většina z nich pracuje jako dělníci nebo nosiči.

V okrese Evros dnes žije přibližně 6.000 muslimských Romů. Polovina z nich je usazena v Alexandrupoli, druhá polovina pak ve větších městech a ve vesnicích rovinatých oblastí okresu. V Alexandrupoli žije velká komunita (asi 600 rodin) v ulici Avantos. Asi 350 rodin jsou tzv. starousedlíci, kteří se zde usadili kolem roku 1923. Zbývající sem přišli později, zejména po roce 1945. Mezi dříve usazenými a nově příchozími existují určité rozpory: Místní zdůrazňují svou kulturní identitu jako důkaz své nadřazenosti nad „přistěhovalci“, které nazývají „cingene“. Přestože existují tendence o přesídlení romských rodin z ostatních částí Thrákie právě do okresu Evros, a především do Alexandrupole, některé rodiny naopak z této oblasti odcházejí za lepšími životními podmínkami - do Athén nebo do jiných evropských měst (v Belgii, Německu atd.).

Romové z Alexandrupole, zejména ti, kteří se považují za místní, snad nejvíce dodržují své náboženské povinnosti: dodržují půst ramadánu a účastní se pravidelně pátečních modliteb. Také provádějí zvířecí oběti a skládají sliby (adak) ve venkovských kostelích, které byly dříve bektašidskými kláštery. Společně se zvířecími oběťmi a skládáním slibů konají zádušní mše, a to buď na nádvoří kostela nebo ve svém domě. Kromě toho navštěvují i kostel sv. Mariny ve vesnici Magistros, kde zapalují velké svíce. Dříve v den Hinderellez zapalovali svíce, které pak přeskakovali. Dnes se tento zvyk už nedodržuje. Náboženským potřebám sunitských Romů v Alexandrupoli slouží nově postavená mešita. Ve městě je rovněž jedna osmitřídní škola, kde se učí výhradně romské děti.

I v této oblasti stojí za zmínku svatební zvyklosti. Jeden z místních Romů je popisuje takto:

„Chlapci uzavírají sňatek v 17 až 18 letech, dívky ve 14 až 15 letech. Prvním obřadem je „nikiachi“. O tom, kdy proběhne tento obřad, rozhodovali dříve rodiče. V posledních letech je to však záležitost samotných snoubenců. Před obřadem jeden z příbuzných chlapce oznámí prostřednictvím dohazovače rodičům dívky, že je

*Plny bolesti a útrap
byly příbytky našeho sousedství...*

*K. Chatzis
(řecký Rom, populární zpěvák a textař)*

*... A přišli košíkáři
a tady jsou i konští handlíři,
kováři, dřevorubci,
zemědělci a kopáči...*

K. Palamas

chtějí navštívit. Poté se zástupci dívky a chlapce setkají a říkají: - Z příkazu Alláha a za pomoci našeho Proroka si vaše dcera přišla vzít našeho chlapce. - Je-li to přání Alláha, lidé se nerozlučují. - To se opakuje třikrát. Potom se zástupce chlapce ptá zástupce dívky, jaké si klade požadavky. Ten nejdříve stanoví nárok otce, tedy peněžní částku, kterou zaplatí chlapec otci děvčete. Když se domluví, podají si ruce a sednou si ke kávě. Do kávy dají zástupci chlapce místo cukru sůl. Je-li nezkušený, tak slanou kávu vypije a přítomní se začnou smát. Jestliže má již zkušenosti, kávu pouze ochutná. Dále se domlouvají na špercích, které otec dívce věnuje. Většinou je to snubní prsten, hodinky, až šest náramků, řetízek, masivní zlatý šperk apod. Když se v této záležitosti dohodnou, stanoví společně částku, kterou chlapec musí zaplatit dívce v případě, že se rozvedou. Rozvod provádí muftí příslušné oblasti, pakliže pro něj existují důvody, jako např. neschopnost manželky plnit manželské povinnosti nebo cizoložství. Prokáže-li se, že vinna je manželka, muž neplatí, ovšem je-li vinen manžel, musí zaplatit dohodnutou částku a nemá nárok dostat zpět zlaté šperky ani nic z toho, co dal jako věno. Jestliže se jim narodilo dítě, je matka povinná je vychovat nebo platit výživné.

Svatební obřad probíhá takto: V pátek odpoledne začínají hrát hudebníci, a to pro pobavení nevěsty a děvčat, které ji doprovázejí. Když se nevěsta oblékne, začnou děvčata zpívat a tancovat. Pak tančí i nevěsta a slavnostní nálada trvá až do večera. Následující den se opět scházejí ženy. Namalují nevěstu zvláštní barvou, kterou dovezly z Mekky, a zahalí jí tvář závojem. Po celou dobu zpívají smutné písně. Jakmile tento obřad skončí, postaví na talířek, na kterém byly barvy, zapálené svíce a tančí s nimi. Koná-li se tento tanec pro ženicha, místo malování se vaří káva. V neděli je hlavním bodem programu holení ženicha. Zatímco se holí, přítomní mladíci ho přimějí, aby tančil. Poté přicházejí do pokoje chlapcovi příbuzní a přispědlují mu na klopy peníze. Takto vyzdobený ženich pak usedne do auta a jede pro nevěstu. Odcházející nevěsta políbí ruce rodičům a ostatním příbuzným. Když dostane jejich požehnání, odjíždějí společně do ženichova domu. Auto jede velmi pomalu, aby je mohli ostatní pěšky následovat. Před ženichovým domem novomanželé vystoupí a snaží se navzájem si šlápnout na nohu. Potom ženich nevěstu políbí a hosté je zasypávají rýží, bonbony a penězi. Pak se nevěsta posadí na židli a všichni ji obdivují a tleskají. Přejí jí štěstí a hodně dětí. Potom hosté odcházejí a novomanželé začínají svůj manželský život. Když se setmí, pozvou do svého domu mámu a některé příbuzné na večeři. Imám požehná jídlu a svědci zavedou ženicha do novomanželské ložnice. Pak se čeká na důkazy nevěstina panenství. Výsledek je oznámen jejímu otci. Byla-li nevěsta panna, otec je hrdý na svou dceru a obdaruje ty, kteří mu zprávu přinesli. Nebyla-li panna, obvykle se vrací rodičům.*

Nejstarší romské osídlení nejen v Thrákii, ale i na Balkáně, je ve městě Didymoticho. Počet Romů se v průběhu let často měnil. V roce 1892 jich zde bylo poměrně málo, brzy se však sídliště rozrostlo příchodem přistěhovalců z Bulharska a Srbska. Během balkánských válek Bulhaři osadu zničili a většinu obyvatelstva povraždili. Ti, co přežili, se usadili uvnitř města. Mezi muslimy, kterých se netýkala výměna obyvatelstva v roce 1923, byli i někteří Romové. Nesměli se ovšem modlit společně v jedné mešitě. V době německého útoku na Řecko (v letech 1940 - 41) a občanské války se turecké obyvatelstvo rozhodlo přesídlit do Turecka. Ty z Romů, kteří se rovněž pokusili usadit v Turecku, donutily turecké úřady k návratu do Řecka.

Od té doby se muslimští Romové usadili v Didymotichu natrvalo. Žijí vesměs v nejchudších čtvrtích města, i když si mnozí postavili vlastní domy. V poslední době došlo k výraznějšímu zlepšení hygienických podmínek. Romské děti navštěvují čtyřtřídní muslimskou školu, v níž však učí i křesťanští učitelé. V učitelském sboru jsou i Romové, kteří vystudovali Speciální pedagogickou akademii v Soluni.

Dříve Romové v Didymotichu provozovali svá tradiční řemesla, jako cínařství, kovářství, výrobu hřebenů nebo vlněných příkrývek, košíkářství apod. Dnes mnozí z nich pracují v ovocných sadech, na bavlníkových plantážích apod. Jiní jsou maloobchodníci nebo prodejci losů. Nechybí mezi nimi ani hudebníci. Jsou i takoví, kteří se živí žebrotou.

Náboženská situace Romů v Didymotichu je zajímavá ze dvou důvodů: Didymoticho je sídlem muftího okresu Evros, kde největší část muslimského obyvatelstva představují právě Romové. Tato muftie vyznává sunitské-chanevské učení, které od svých věřících vyžaduje naprosté oddání náboženským povinnostem. To je však pro Romy, jimž je přísná disciplína cizí, nesnadné. Druhou zajímavostí náboženského života je, že Romové ve spolupráci s muftii Didymoticha sami spravují zemědělský majetek. V sídlišti jsou dvě mešity. Kromě toho Romové udržují řadu domů určených pro modlitbu, které slouží výhradně jako kultovní místa dervišů-mystiků. Dříve bylo ve městě více než deset klášterů, dnes jsou činné pouze dva.

Romové v Didymotichu ovšem navštěvují také některé křesťanské kostely, zapalují zde svíčky, modlí se, skládají sliby a konají zvířecí oběti. Zvláště pak slaví památku sv. Jiří, opět ovšem podle starého kalendáře, tj. 6. května. O Vánocích pečou jakýsi druh vánočky z červené tykve. Mnozí z nich na Veliký Pátek doprovázejí průvod s epitafem a nesou zapálené svíce. To vše jsou pozůstatky z byzantské doby a raného období turecké nadvlády, kdy předkové dnešních Romů byli křesťany.

*Z novořečtiny přeložily Nicole a Simone Sumelidu.
Redakčně zkráceno a upraveno.*

*Budte zdravý, uzavřené květiny,
první jitřenky,
neroztroušenou vůni
vy uvnitř skrýváte...*

K. Palamas

Věra ČERNÁ

TOČKOLOTOČ - SVITAVSKÁ KAPELA, KTERÁ DOBÝVÁ SVĚT

Svitavskou romskou kapelu Točkolotoč jsem poprvé poznala v létě 1995 a nepotkali jsme se náhodou - byli jsme tehdy pověřeni Ministerstvem kultury České republiky produkcí a přípravou českého programu na prestižním festivalu Smithsonian Institution 1995 FESTIVAL OF AMERICAN FOLKLIFE ve Washingtonu. Američtí pořadatelé měli samozřejmě ve výběru umělců a skupin, které reprezentovaly jednotlivá etnika, hlavní slovo a pro Točkolotoč se rozhodli po shlédnutí videokazety se záznamen festivalu PORTA 1986, kde romská kapela Točkolotoč excelovala a odvezla si trofej nejčestnější, tzv. Velkou Portu.

Jejich rozhodnutí, že právě Točkolotoč bude na festivalu reprezentovat romskou kulturu České republiky, se ukázalo jako velmi prozíravé. Na čtrnáctidenním festivalu, který shlédli asi milion návštěvníků, patřila k nejnavštěvovanějším právě česká expozice a její dvě hudební scény. Skupina Točkolotoč byla spolu s Hradišťanem Jury Pavlicy považována za neoficiální hvězdy festivalu (nešlo o soutěž a Američané byli příliš diplomatictí na to, aby veřejně hodnotili, kdo z účastníků festivalu je nejlepší). Soudě podle návštěvnosti programů a reakcí publika však bylo všem jasné, jak tato hudba dokáže americké publikum oslovit. Z celé 66členné delegace nejrozumnějších umělců ze všech koutů naší vlasti to byl právě Točkolotoč, který byl vybrán do živého natáčení rádia HLAS AMERIKY, stanice, kterou si mohou naladit posluchači na celém světě.

S úsměvem vzpomínám na pár „dobře míněných rad“, kterých se nám před odjezdem dostalo: „Víte, oni jsou strašně fajn, ale pozor, přece jen jsou to bouřlivé povahy, mají romský naturel a můžou být s nimi problémy!“ Nevím, ale za těch čtrnáct dní jsme si přirostli k srdci tak, že spolupracujeme dodnes.

S muzikou začal v rodině Peštů už asi děda Makula, o kterém bratři Peštové, zakladatelé Točkolotoče, vědí, že býval uznávaným primášem. Rodiče se narodili u Kapušan na Slovensku, až později se rodina přestěhovala do Čech. Otec Pešta byl „maďarský“ Rom, jeho bratři byli muzikanti a on sám hrával na kontrabas. A tak nebylo nic divného, když se asi ve 14 letech nejstarší z jeho synů Gejza (dnes sólový zpěvák a autor většiny písní z repertoáru současného Točkolotoče) začal pod dohledem strýce Bertyho a bratrance Martina učit hrát na kytaru. Rozjeli se tenkrát na repertoáru Beatles, až muzika postupně zlákala všechny sourozence. Bratři začali snít o založení bigbeatové kapely. Když se kolem roku 1972 rodina přestěhovala do Svitav, skutečně ji založili. Říkali si tehdy THE RAFFAELS a v rodinné sestavě kapela vydržela skoro 8 let. V roce 1980 založili bratři Peštové novou rockovou kapelu VERZE 5, která už nebyla výhradně rodinná, tentokrát už přizvali ke spolupráci další svitavské muzikanty, jako např. Františka Černého (nyní je členem populární Českomoravské hudební společnosti).

Foto: Jaroslav Černý

O kapele VERZE 5 začalo být brzy slyšet - už v roce 1983 hráli na Beat Salonu a umístili se na 2. místě. Současný kapelník a snad nejvýraznější muzikantská osobnost Točkolotoče - Jirka Pešta - se však tehdy rozhodl kapelu VERZE 5 opustit a odešel do Prahy „na zkušenou“, kde asi půl roku experimentoval s nejrůznějšími muzikanty a styly - od heavy metalu až po „normální bigbeat“. Mezitím ale ostatní bráchové ve Svitavách založili skupinu Točkolotoč (prý na popud strýce Bertyho, který přes všechna pokušení nejrůznějších hudebních úletů nejdříve pochopil, že by měli hrát muziku jejich srdcím nejbližší - romskou) a povolali bratra Jirku z Prahy domů. Když pak krátce po svém vzniku kapela Točkolotoč zaujala porotu krajského kola PORTY ve Svitavách a vítězstvím se probojovali do celonárodního finále, začali na sobě ještě víc pracovat. O dva roky později strhli svou hudbou více než 25.000 diváků festivalu PORTA a po tzv. Malé Portě si odvezli i cenu nejvyšší. To už přesvědčilo i ostatní členy kapely, kteří dosud možná stále ještě váhali, zda takhle muzika má a bude mít smysl. Tehdejší repertoár kapely čerpal z romského folklóru, kluci si jej mírně „okořenili“ folkem a výsledný efekt byla zajímavá, instrumentálně bohatá muzika, která se nedala zařadit do žádné odborné „škatulky“. Přesto dokázala oslovit všechny, kdo chtěli poslouchat bez ohledu na barvu pleti.

Po celonárodním úspěchu, kdy se o nich psalo pouze v superlativech, se Točkolotoč konečně rozjel na plné obrátky. Hodně koncertovali, všude byli žádaní, zúčastnili se celé řady folkových festivalů. Po revoluci se kapely ujal Michael Kocáb, s jehož Pražským výběrem také poprvé vyjeli do Francie, kde spolu s Martou Kubišovou, Lenkou Filipovou a Dášou Andrtovou-Voňkovou koncertovali v pařížském sále La Cigalle (slavné místo, kde hráli např. i Gypsy Kings a nejrůznější hudební osobnosti - pro pařížany něco jako pro pražany Lucerna). Točkolotoč tak absolvoval vůbec první výjezd do ciziny a hned po boku takových hvězd! Tento koncert, který fran-

couzští pořadatelé nazvali ROCKOVÉ DĚTI VÁCLAVA HAVLA, byl vlastně pokračováním neméně úspěšného koncertu SOS RASISMUS, který půl roku předtím uspořádala v Praze agentura Art Production K ve spolupráci s agenturou Basta Paříž.

První pařížská zkušenost dopadla na výbornou, Točkolotoč byl spolu s dalšími vystupujícími vysílán i v pařížském rozhlasu, ovšem sama kapela byla poněkud zklamána zvukem. Neměli svého zvukaře, a tak jejich vystoupení bezprostředně po Pražském výběru nevyznělo tak, jak by si byli přáli.

Na již zmíněném koncertu SOS RASISMUS na Staroměstském náměstí si Točkolotoč zahrál po boku Paula Simona, Ivy Bittové a dalších, se kterými později odjel společně do Paříže. Jindy si zase zahráli s kapelou Les Vertes Negretes, jejich hudba se líbila i legendárnímu Franku Zappovi, který si je někde poslechl. Kluci pak měli příležitost si s ním v Praze stisknout ruku a přijmout jeho blahopřání. Točkolotoč se účastnil i festivalů v Holandsku, v Anglii si zahráli na jednom pódiu se skupinou R.E.M., kterým se svitavští muzikanti zalíbili natolik, že je pozvali do vinárny, kde společně povečeřeli, zahráli si a zaimprovizovali. Kapela R.E.M. pak Točkolotoči zařídila pozvání na festival do Glasgowa a postarala se jim o další hraní v Londýně. Nakonec z toho bylo desetidenní turné po Anglii a Skotsku, kde Točkolotoč ochutnal, jak se hraje pro skvělé anglické publikum. Koncerty tam měly veliký úspěch a kapela hned dostala příslib pozvání na další ročníky festivalu.

Jenže to už se Točkolotoč pomalu dostával do krize - dva stěžejní členové kapely chtěli vyzkoušet raději podnikání a kapela se rozpadla. Po několika pokusech sehnat náhradu z řad romských muzikantů (ti dobří byli většinou zdaleka, takže byl problém s dojížděním na zkoušky) se nakonec kapelník rozhodl k ráznému kroku: Co budeme hledat pořád jen mezi Romy, když mezi Čechy jsou taky dobří muzikanti! Pár kluků si vytipoval a pak je přetáhl do Točkolotoče. Točkolotoč tak získal „bílého“ kytaristu a zpěváka Tonda Janka a vynikajícího kontrabasistu Pavla Bolcka. Jsou v kapele dodnes a ukázalo se, že jsou to nejen fajn kluci a výborní muzikanti, ale že dokáží zahrát a zazpívat s opravdovým citem i romskou muziku.

Po úspěchu na americkém festivalu a několika koncertech převážně v Polsku se oblíbený Točkolotoč znovu vrací také na domácí scénu. V únoru 1999 - tedy 10 let po vydání první LP desky s názvem ČHAVE SVITAVENDAR (Kluci ze Svitav) - kapela pokřtí své nové autorské album nazvané KALE BALA, KALE JAKHA (Černé vlasy, černé oči). Původní „točkolotočský zvuk“ proti minulosti ještě trochu přitvrdil (přidaly se bicí) a jejich hudba se dá označit jako folk-rock. Přesto ani dnes nelze Točkolotoč zařadit do žádné škatulky. Tvorba bratří Peštů je naprosto ojedinělým pojetím hudby vycházející z romských tradic, ozdobené virtuozní instrumentální zručností a živelností jednotlivých muzikantů, zajímavým hlasem sólového Gejzy i procítěným projevem Tondy a skvělými vokály všech členů kapely.

Znovu a znovu si na živých koncertech ověřuji, že u takové hudby není problémem ani jazyková bariéra. Přestože Točkolotoč zpívá všechny písničky v romštině, své publikum osloví vždycky. Je zajímavé pozorovat, jak si posluchači po prvních taktách začnou alespoň podupávat do rytmu. Viděli jsme i partu mladých, která nevydržela sedět ani v klasickém divadle ve Warszawě, a jelikož tam nebyl prostor k tanci, začali mladí alespoň probíhat mezi sedadly, aby nějak vyjádřili radost z rytmu a hudby, která strhává.

Práce s Točkolotočem je pro mě všestranně zajímavá. Od malička miluji hudbu a vždy jsem dokázala ocenit vynikající muzikanty. Díky Točkolotoči však poznávám i romské tradice, jazyk, kuchyni, jejich rodiny a jsem šťastná, že mě Berty

konečně naučil text té nádherné romské písně „Čhajori romaňi“... Bylo mi ctí, že jsem si ji mohla spolu s nimi zazpívat i na jevišti, třebaže nejsem Romka.

Zajímavé je, jak rozporuplné názory na jejich pojetí romské hudby mají samotní Romové. Stalo se totiž, že jim někteří Romové na koncertě vytkli, že jejich hudbě nerozumí, že už to není romské. Kapelník Točkolotoče Jirka Pešta k tomu říká:

„My jsme od tradiční romské podoby uhnuli záměrně... Muzika je dneska jinde, jsou devadesátá léta, hraje se něco jiného - a my Romové jsme vždycky byli šířitelé kultur: převzali jsme od každého národa něco a šířili jsme to dál. Proč bychom tedy teď, když se svět navzájem propojuje, nečerpali ze všeho a nedali do toho to své romské, ale v nové podobě? Když si poslechněš Romy, co hrajou ve Španělsku, v Iráku nebo třeba v Turecku, každá ta muzika je jiná, ale romské kořeny tam stejně najdeš. Tak jako v naší muzice ty kořeny taky najdeš. Ale musíš fakt poslouchat...“

Potěšil mě i Jiří Černý, hudební kritik a historik, kterého si nesmírně vážím a který byl u začátků Točkolotoče jejich jakýmsi duchovním otcem. Vydal jim jejich první desku, pomohl se spoustou kontaktů a kapela dodnes očekává jeho reakce na své nové skladby s vážností a trochu i obavami. Byl a je jejich kamarádem, ale zároveň i nestranným kritikem. Jeho hodnocení nové tvorby Točkolotoče, o které jsme ho požádali na obal alba KALE BALA, KALE JAKHA, končí větou: **Je to jedna z nejlepších zpráv, jakou může česká hudba vyslat i do zámoří.**

Tři písně z repertoáru skupiny Točkolotoč:

SAM LAVUTARA

1. Sar samas cikne,
cikne čhavore,
has amen sune,
bare sune, Romale.

2. Pandž phrala samas
the jekh pheñori,
sa sikhľuvahas
pre gitara o hangi.

3. Štar phrala kamas
suno te rodel,
o suno rodas,
bo les kamas te dživel.

4. Sam lavutara,
čhave romane,
bašavas giľa,
giľa, giľa romane.

Ref. Imar tumenge šaj bašavas,
imar tumenge amare giľa
šaj giľavas.

JSME MUZIKANTI

1. Když jsme byli malí,
malí chlapci,
měli jsme velké sny,
velké sny, Romové.
2. Bylo nás pět bratrů
a jedna sestrčka,
všichni jsme se učili
kytarové akordy.
3. Čtyři bratři chceme
ten sen uskutečnit,
zkoušíme jak,
jak jenom prožít ten sen.
4. Jsme muzikanti,
romští chlapci,
hrajeme písničky,
romské písničky.

Ref. Teď už vám můžeme zahrát,
teď už vám naše písničky
můžeme zazpívat.

TERNE SAMAS

1. Terne samas, le ternenge bašavahas
ola giľa, so len akor kamenas.
Terne jon has, le čhajenca jon khelenas,
ola čhave lačhes peske dživenas.

2. Sako dīves pre gitara jon bašavnas
ola giľa so ča jon džanenas.
Šukar suno tumen hjaba našťi avel,
sako manuš kamel lačhes te dživel.

Ref. Kamav čhajen bare kale jakhenca,
kamav čhajen, so kamen te khelel,
kamav čhajen šukare bare balenca,
kamav čhajen, so džanen te dživel.

3. Šunen, Roma, o manuš šaj terno avel,
šaj jov kamel sar o terno te dživel.
Aven, Roma, šukar peske te giľavel,
lačhe giľa kamel sako te šunel.

4. Terne jekhvar samas,
te phurol na kamas,
phure našťi avas,
te na kamas.

Aven, čhave, aven te khelel,
niž sam terne - šaj aven!

BYLI JSME MLADÍ

1. *Byli jsme mladí a mladým jsme hráli
ty písničky, které měli tehdy rádi.
Byli mladí a tančili s děvčaty
a dobře si ti chlapci žili.*

2. *Každý den hráli na kytaru
písničky, které znali jenom oni.
Nemůžete snít jen tak zbůhdarma,
každý chce dobře žít.*

Ref. *Mám rád děvčata s velkýma černýma očima,
mám rád děvčata, co ráda tancujou,
mám rád děvčata s krásnými černými vlasy,
mám rád děvčata, co dovedou žít.*

3. *Poslyšte, Romové, člověk může zůstat mladý,
může jako mladý žít.
Pojďte si, Romové, pěkně zazpívat,
každý přece rád poslouchá hezké písničky.*

4. *Jednou jsme byli mladí
a nechceme zestrárnout.
Nemusíme zestárnout,
když nebudem chtít.*

*Pojďte, chlapci, pojdte si zatancovat,
pojdte, dokud jsme mladí!*

JEKHVAR OPRE, JEKHVAR TELE

1. **Ňič man nane, Romale,
ča lacho jilo hino man.
Jekhvar opre jekhvar tele
o Del mukel man.**

2. **Aven lache, Romale,
hoj o Del amen te kamel,
kaj te avas sa bachtale,
mištes te avel.**

3. **Kana lacho tu aveha,
le čoren sajineha,
o Del amen te kamel!
Andro jilo, andre godi
bari zor tut ela
le manušen te kamel.**

4. **Kana hin tut lovore,
ta sako hino tiro phral,
a sar nane tut nič khere,
avrether jov džal.**

5. **Love avna man, na,
ča sako sasto te avel!
Šel berš adej na dživena -
manuš šaj phenel.**

6. **Te amen pro Del bisteraha,
jov tele amen mukela,
a sar amen kajinaha,
upre amen cirdela.**

JEDNOU NAHOŘE, JEDNOU DOLE

1. *Nemám nic, Romové,
mám jenom dobré srdce.
Bůh mě jednou vrhá dolů
a jednou zase zdvihá zpět.*
2. *Budte dobří, Romové,
aby vás měl Pán Bůh rád,
abychom byli šťastní
a aby bylo dobře.*
3. *Kdy se konečně polepšíš
a budeš mít soucit s ubožáky?
Aby nás měl Pán Bůh rád!
Dostaneš velkou sílu
milovat lidi celou myslí a z celého srdce.*
4. *Když máš peníze,
je každý tvůj bratr,
a když máš v domě prázdno,
obráť se a jde jinam.*
5. *Peníze budou, ne?
Jen aby byl každý zdrav!
Sto let tu nebudete žít -
tím si můžeme být jisti.*
6. *Zapomeneme-li na Boha,
uvrhne nás dolů,
a budeme-li se kát,
zase nás pozdvihne zpět.*

SUMMARY

Věra Černá: TOČKOLOTOČ - A SVITAVY BAND WHICH IS CONQUERING THE WORLD

When the American organizers of the prestigious Smithsonian Institution's 1995 international Festival of American Folklife in Washington D.C. were choosing which bands would represent particular ethnic groups, they decided on Točkolotoč after viewing videocassettes from Pilsen's 1986 Porta festival, in which the Czech Romani band, Točkolotoč, came away with the first prize, the so-called Velká Porta (Big Porta). At the fourteen-day festival, which was attended by a million visitors, Točkolotoč, along with Jura

Pavlica's Hradišťan, were considered the unofficial stars of the festival (The Americans were too diplomatic to give an official prize.)

The founders of Točkolotoč, the Pešta brothers, came from a long line of musicians. The oldest, Gejza (Today a solo singer and a composer of most of the songs performed by the group), learned to play guitar from his uncle Berta and his cousin Martin. At first they played the Beatles' repertoire and the music gradually attracted all his brothers. The brothers began to dream of having a rock group and when, in about 1972, the family moved to Svitavy in Moravia, they actually did found their band, which they called the Raffaels. This all-family band lasted almost eight years. In 1980 the Pešta brothers began a new rock group,

Verze 5, which was no longer exclusively a family band: they invited other Svitavy musicians and personalities to join them like, for example, František Černý, now a member of the popular Českomoravská hudební společnost (the Czechomoravian Musical Society).

Soon people began to hear of Verze 5. In 1983 they had already won second place at the Beat Salon. Eventually, their current leader, Jirka Pešta, decided to leave Verze 5 and try his luck in Prague. For half a year he experimented with all kinds of musicians and styles - from heavy metal, through everything imaginable that was „in“, to „normal rock“.

Meanwhile, the other brothers in Svitavy founded the band Točkolotoč, which played Romani music. Jirka returned home and joined the band. Shortly after its birth, Točkolotoč won the regional rounds of the Porta competition and fought their way to the national finals, where they won the Malá Porta (Small Porta). Two years later, they won the top prize. This convinced the group that they were right to play Romani music. Their current repertoire draws from Romani folklore which the boys have mildly spiced in their folk-music way. Their style fits into no specific category but, even so, they have managed to win over everyone who is willing to listen to them without considering the colour of their skin.

They achieved national success, earning only superlative reviews. They played numerous concerts and took part in a whole series of folk festivals. After the revolution, Michael Kocáb took them under his wing and, with his band Pražský výběr, went to France with them. They played with Marta Kubišová, Lenka Filipová and Dáša Andrtová-Voňková in the popular Parisian hall La Cigalle. That first Paris trip was so successful that Točkolotoč, along with other performers, were broadcast on Paris radio.

In Old Town Square at the SOS Racism concert, they played alongside Paul Simon, Iva Bittová and others with whom they later played in concert in Paris. Točkolotoč performed in Holland and, in

England, played onstage with R.E.M., who liked the Svitavy musicians so much that they invited them to a wine tavern where they dined and played and improvised together.

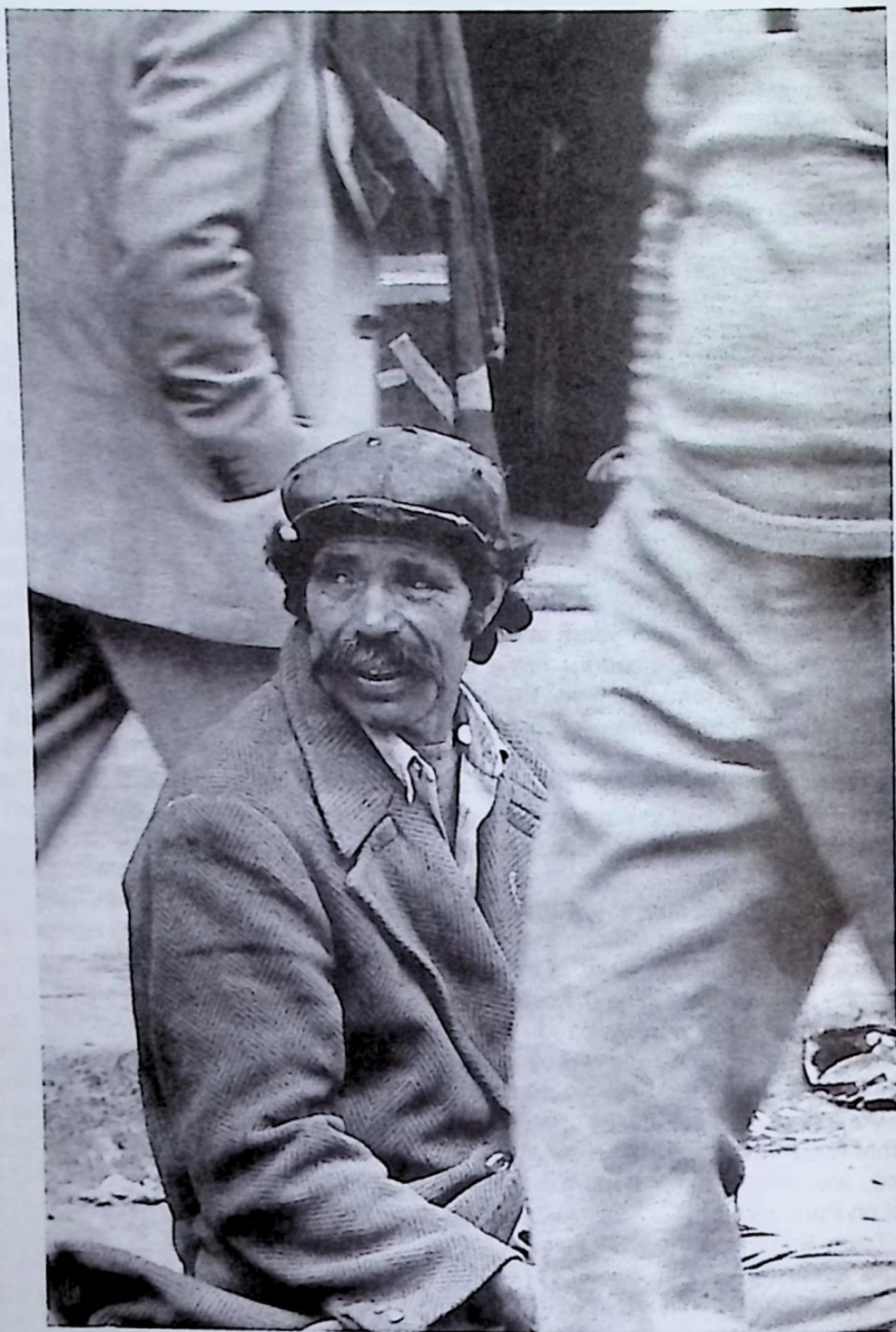
Then R.E.M. invited Točkolotoč to the Glasgow festival and got them more gigs in London. They spent ten days in England and Scotland and were promised an invitation to the next rock festival. But Točkolotoč was in a crisis: two key members of the band wanted to try their hand at business - and the band fell apart.

Resuscitating Točkolotoč proved to be very difficult. After a few attempts at finding substitute Romani musicians (the good ones lived too far away to come to rehearsals), their leader decided to take a radical step: „Why should we keep on looking for Roma when there are so many good Czech musicians?“ And so the band acquired the new „white“ guitarist and singer Tonda Janek and an outstanding contrabass player, Pavel Bolček.

In February 1999, ten years after the release of their first LP record titled ČHAVE SVITAVENDAR (Guys from Svitavy) they issued their new album, KALE BALA, KALE JAKHA (Black hair, dark eyes). The new Točkolotoč sound, having added drums, is harder than in the past. They can now be labeled as folk-rock, but they don't fit into any category. Their absolutely unique music comes from Romani tradition and is embroidered with virtuoso instrumental skill and the basic character of the particular musicians, the special voice of soloist Gejza, the heartfelt performance of Tonda and excellent vocals of all the members of the band.

No language barrier exists between the band and their audience. Some Roma, however, have criticized their music as not being authentic. Jirka Pešta responds that they have turned away from tradition. They have expanded their style by drawing from other sources. „When you hear Roma playing in Spain, somewhere in Iraq or Turkey, each country's music is different, but you find Romani roots everywhere. You will also find those roots in our music. You simply have to listen.“

V. Levy

*Zdalipak je samota
všech lidí stejná?*

O. Elytis

ROMŠTÍ VÝTVARNÍ UMĚLCI

JÁN BERKI

Život v černé a bílé

Rozhovor PhDr. Jany Horváthové s Jánem Berkim, který byl rovněž zachycen na video pracovníkem Muzea romské kultury Alešem Hrabem, uvádíme ve zkrácené podobě. Ján Berki hovořil střídavě slovensky a střídavě romsky (detvianským dialektem). Rozhovor překládáme do češtiny, romský projev zaznamenáváme i v originále.

J. Horváthová:

Jána Berkiho znám od roku 1990, kdy spolu s dalšími výtvarníky vystavoval své práce na prvním Romfestu v Brně-Líšni. Od té doby jsme založili Muzeum romské kultury a spolu s dalšími kolegy navštěvujeme Jána Berkiho alespoň jedenkrát ročně. Každé setkání s tímto lidovým tvůrcem je pro nás velkým přínosem: nejenom proto, že obohacujeme sbírky Muzea o jeho další díla, ale především proto, že jeho životní moudrost založená na bytostném romství nám dodává elán do další práce.

J. Berki:

Narodil jsem se 28. 5. 1951. Jsem nejstarší ze šesti dětí. Dětství jsem prožil v romské osadě Studenec - asi jeden a půl kilometru za Detvou. Do školy jsem začal chodit v Detvě a měl jsem problémy se slovenštinou, protože v osadě jsme mluvili jenom romsky. Ze všech mých sourozenců mluvím romsky nejlíp.

Jazykové problémy jsem měl i později. V roce 1957 jsme se s rodiči a dalšími příbuznými odstěhovali do Čech. Bylo to v tak zvaném „dosídlovacím období“. A tady v Detvě - stejně jako dnes - nedostal člověk práci. Nebyla práce, a tak se rodiče jednoduše rozhodli, že pojedeme do pohraničí. Jako dítě jsem nechápal, co je „dosídlování“ a co jsou Sudety. Vnímал jsem jenom to, že ve škole, kam jsem nastoupil, se ozývala jednou čeština, jednou němčina a jednou romština - „východňárský dialekt“. Někteří Romové tu bydleli už o deset let déle než my. Časem začalo všechno krystalizovat, postupně jsme se mezi sebou spřátelili a učitel byl ochotný mi vysvětlit, čemu jsem nerozuměl. S češtinou jsem měl ovšem potíže. V Detvě se slovenštinou a tady s češtinou. Ale postupně jsem si začal zvykat a přišlo období, kdy jsme se začali asimilovat.

Někteří členové mojí rodiny zůstali v Čechách, sestry se provdaly za původní obyvatele této oblasti, za Němce. Mám spoustu příbuzných v německém pohraničí

a i na Moravě. Bydleli jsme v Přísečnici. Dnes ta obec už neexistuje, na jejím místě je přehrada. Matka pracovala jako dojička, otec byl traktorista. Nedařilo se nám zle, ale nejmladší sestra Jana byla nemocná, měla problémy s dýcháním, tam bylo špatné podnebí, a tak nám lékař doporučil, abychom se vrátili zpátky na Slovensko.

Jedním z nejdůležitějších bodů v mém životě byla hudba. V tom mě rodiče velice ovlivnili, zejména matka. Měla ráda černošskou hudbu, pamatuju se na Paula Robsona a Raye Charlese. Byli vysoce ceněni a přitom to byli potomci otroků, kteří pracovali na amerických plantážích! Moje maminka měla - a dodnes jsem jí za to vděčný - velké porozumění a velký cit pro hudbu.

V padesátých letech se pracovalo i v sobotu. V neděli bylo volno. Někdo šel hrát fotbal, ale můj otec vytáhl klarinet a hrálo se. Hrál i na kytaru a na housle - možná, že by si zahrál ještě dnes... Jenomže ta asimilace! To slovo „asimilace“ se mi někdy líbí, někdy ne. Záleží na tom, ke komu to slovo patří a komu by mělo patřit. Můj otec se asimiloval natolik, že si s ním dnes nemám o čem povídat, třebaže mu za mnohé vděčím. Nemluvíme spolu a já vám povím proč. Když mi otec řekne, že se cítí být Slovákem, tak už s ním nemám o čem mluvit. Nemám o čem! Jsem na to strašně citlivý! Já zůstal Romem a jsem na to hrdý. Nemám se zač stydět. Stydět se budu, zklamu-li svou ženu, svoje děti, když mi někdo poprávu řekne: „Udělal jsi špinavost.“ Jinak se nemám za co stydět! Vážím si všech Romů - ale nejen Romů, vážím si všech lidí, kteří chtějí žít v míru a v pokoji. A především si vážím takových Romů, kteří se nestydí za svou kulturu, za svoje já, a kteří - ať udělají sebemenší maličkost - řeknou:

„Adá me kerav vaš tumenge.
Adá me kerav vaš o Roma. Adá hi
mro ilo. Tu mange sikhadał tro ilo,
me tuke sikhavá.“

Phenel pe: „Te avel gádžo ke
Romeste, rodel mel. Te avel Rom ke
gádžeste, rodel pátiv.“

J. Horváthová:

Znáte ještě nějaká přísloví?

J. Berki:

Báre but álava phenen o Roma.
Báre but álava phenen o gádže. Sa-
ko kamlahi but te vakerel. De na džal
pal odá, ko phenel but, džal pal odá,
ko phenel čáčo.

Našti vaš odá ňiko, ko hi bango
ta(j) šaj vaš odá, ko hi bango, kana
na kamel te džal. Našti vaš odá, ko
hi koro, de šaj vaš odá, ko hi koro
u na kamel te šunel. So na dikhav,
oda šaj šunav.

„To dělám pro vás. To dělám pro
Romy. To je moje srdce. Ty jsi mi ‚uká-
zal své srdce‘ - byl jsi ke mně upřímný -
já ti ukážu své.“

Říká se: „Když přijde gádžo k Ro-
movi, hledá špínu, když přijde Rom ke
gádžovi, hledá úctu.“

Spoustu slov říkají Romové,
spoustu slov říkají gádžové. Každý by
jen mluvil a mluvil. Ale nejde o to, kdo
řekne víc, jde o to, kdo řekne pravdu,
kdo vystihne podstatu.

Člověk nemůže za to, je-li chromý,
ale může za to, je-li chromý a nepokusi
se chodit. Slepec nemůže za to, že je
slepý, ale může za to, odmítá-li slyšet.
Co nevidím, můžu přece slyšet.

J. Horváthová:

Odkud tahle přísloví znáte?

J. Berki:

Me odá vakerav, kana valako but phučerel. Sar valasi filozofija. U me narado filozofijinav. Me rader som avka, kana valaso šaj kerav. Amenge le Romenge odá kampil... Mer hi tež ase Roma, phenen avkáke: „Poťin mange taj le benge ispidá.“ Me oda avka na kerav.

Me som aso manuš: but but but vakerá? Sostar? Vasoske? So me dokerďom búti, so man domučindom! Taj kecivar, že gádžo mange phenel avkáke: „Džanes so, Janku? Tu sľal lácho Rom! Lácho manuš sľal.“ Mer kana gádžo phenel: „lácho Rom sľal“ u kana phenel: „lácho manuš sľal“ - odá hi - jekh hi áver u aver hi tež áver. Me leske pr'odá phenav avkáke: „Soske avka vakeres?“ Ov phenel: „Me tut prindžarav, kheróro tuke kerďal tre dadóreha, tra dajóreha, láche. Andi búti phíres, ta soske náne savóre Roma ase, sar sľal tu?“ Me leske pr'odá phenav: „Tu has sako díve avkáke angušťeha andal o pohári medo? Mosaj te has te máro!“ Ov na pochopinďas, so kamáhi te phenel.

Rom te džal adádíve: „De man búti valasi, me kamav te kerel.“ „So džanes?“ „Na som siklo ári, de kamav te kerel.“ O gádžo pe írinla ando papíri, phenla: „Nekvalifikovaný.“ Na lel odole. Ta avel gádžo: „So džanes te kerel?“ Avka isto ovla - odole lela. Taj pale o gádže phenen pro Roma: „Banda cigánská! Nechce se jim dělat!“ Le Romen na kamen andi búti, le Romen na kamen ando úrado, le Romen na kamen ňikhaj. Degradácija! (Na džanav, sar pe phenel románe „degradácija“. Aňi gádžen-gero lav oda náne. Oda andal o latínsko džal ári, so me leperkerav.)

To říkám, když se mě někdo moc vyptává. Taková nějaká filozofie. Ale já nerad filozofuju. Raději něco dělám. A to my Romové potřebujeme... Jsou i takoví Romové, co říkají: „Zaplať mi a budu třeba čerta kolíbat.“ Ale tohle já nedělám.

Já jsem takový člověk: mám pořád pořád pořád mluvit? Proč a nač? Co já se nadřel! Co jsem se natrápil! Že mi až kolikrát gádžo řekne: „Víš co, Janku, ty jsi správný Rom! Ty jsi správný člověk.“ Jenomže když gádžo řekne: „jsi správný Rom“ a když řekne: „jsi správný člověk“, znamená to něco jiného. Já mu na to: „Co to mluvíš?“ A on: „Já tě znám. Postavil sis pěkný dům s tatínkem, s maminkou, krásně. Do práce chodíš - tak proč nejsou všichni Romové jako ty?“ Já mu na to povídám: „Ty snad jíš každý den takhle prstem ze sklenice med? Musíš taky chleba!“ Ale on nepochopil, co jsem chtěl říct.

Když dneska přijde Rom: „Dej mi nějakou práci, chci pracovat.“ „A co umíš?“ „Vyučený nejsem, ale pracovat chci.“ Gádžo se porýpe v papírech a řekne: „Nekvalifikovaný.“ A nevezme ho. A přijde gádžo (hledat práci): „Co umíš?“ Bude na tom stejně (jako ten Rom) - ale toho vezme. A potom gádžové říkají o Romech: „Banda cigánská, nechce se jim dělat!“ Jenomže Romy nechtějí brát do práce, Romy nechtějí na úřadech, Romy nechtějí nikde. Degradace! (Nevím, jak se řekne „degradace“ romsky. Konečně to není ani gádžovské slovo. Pochází z latiny, jestli se dobře pamatuju.)

J. Horváthová:

Jaké vy máte vzdělání a kde jste pracoval?

J. Berki:

Vychodil jsem osm tříd základní školy. Ve škole dělali nábor do Podpolianských strojíren. Prospěch jsem neměl světový, nemůžu se chlubit. Učit se mi nechtělo - i když jsem to mohl dotáhnout dál - ale otec říká:

Ko na kamel te siťol, hát kerla.
Ko na kamel te kerel, hát siťola.

*Kdo se nechce učit, bude zkrátka dělat.
A kdo nechce dělat, bude se zkrátka učit.*

Taj geľlom andi búti. Odakorestar
kerav. Andi búti mange kerďom kurzi
všelijaký. Taj hi man papíra, šaj kerav
sar zámočníko, šaj kerav sar zvérači.

*Tak jsem šel do práce. A od té doby pracuji. V zaměstnání jsem si udělal
všelijaké kurzy. Mám na to papíry. Mohu
dělat zámečníka, mohu dělat svářeče.*

Pracoval jsem v Podpolianských strojárnách od roku 1969, předtím jsem dělal na různých brigádách až do svých osmnácti let. Od osmnácti let jsem dělal v Podpolianských strojárnách jako svářeč, jednadvacet let v jednom kuse svářeč! A pak choroba z povolání - páteř. Dnes mi za to platí. Není to bůhví co, ale jakž takž žiju. Pracuji jako skladník. Odsunuli mě tam na základě lékařského doporučení. Je to podstatně lehčí práce.

J. Horváthová:

Vy jste vlastně nikdy nebyl nezaměstnaný!

J. Berki:

Přesně tak. Jako jeden z mála Romů. Defakto můžu říct, že tady v Detvě to 1 % zaměstnaných Romů tvořím já.

J. Horváthová:

Proč myslíte, že vy tu práci máte?

J. Berki:

Zákon, zákon mě chrání. Zákon říká, že zaměstnanec, který byl postižen nemocí z povolání, nesmí být propuštěn. Jinak nevím, jak by to bylo...

J. Horváthová:

A kdy a jak jste začal malovat?

J. Berki:

Jestli se dobře pamatuju, když jsme se vrátili z Čech, měli jsme náš starý dům ve Studenci prodaný. Bydleli jsme na sídlišti. Detva dala rodičům možnost zaměstnání, otec dělal traktoristu na státním statku, matka zase dojičku. Tehdy se dělalo všechno ručně, rodiče dřeli a dřeli a na nás měli málo času, protože to byli opravdu poctiví a pracovití lidé. Dřeli až do té doby, než šli do důchodu.

Malovat jsem začal po roce 1970. Asi v roce 1972 nebo 1973, když jsem se vrátil z vojny. Měli jsme tehdy rozestavěný dům a spoustu problémů...

Taj kana avl'om pal o slugadžipe khére, s'la but búti, but búti adale khereha, čhavóre tikne - jekh búti mukáhi, andi aver búti aváhi. Kijaráti, kana kampláhi te sovel, náštik sováhi, sa man dukhalahi, o vasta, o pre, sle man problémi ase! Pijáhi. Pijáhi but. Taj na čak pijáhi, akarsave láhi mange andi thárdi tabletke. Gondolinahi mange: Ta mek mange atí love kampen, atí mange kampen! Andi búti džáhi, rodáhi, na phenav - akor s'la vaš odola love, so pe rodenahi, feder sar akáni. Le Romén s'la búti savoren! - De kampenahi mange love vaš o kher buter, sar rodáhi, taj sle problémi. Taj pijáhi.

Mri romňi phend'a avkáke jekhvar: „Džanes so? Vaj pijeha, vaj mereha! Le tuke ári. Taj me tut muká. Oddžá le čhavorenca.“ Ta me phenav: „Čáčo hi tut, na kerá oda.“

Taj prindžard'om man jekhe rakleha, phiráhi ke leste, akáni dikhav ke leste, so ou kerlahi, adala obrázki. Phenav: „Oda hi báro šukariben. Sikhlar man odá.“ Ov mange phend'a: „Džanes so, me tut oda na sikhlará, oda pe na del te sikhľarel, oda pe na del te sikhľarel. Te oda náne ande tute, oda pe na del te sikhľarel.“ Ta me leske vakerav: „Me odá gondolinav, hot hi ande mande. Sikhav mange, sar oda keres.“

O raklo peske liľa ceruska, papíri: „Dikh, avka taj avka.“ Phenav: „Akáni me! Na asaha man ári?“ Phenel: „Džanes so? Akáni dža khere, mer s'al máto, te me s'om máto“ - mer te ov pijelahi - „taj táha avá ke tute.“ Taj avka s'la. Áľa: „Dikh, avka taj avka.“

Odakorestar mange phend'om: „Feder kerá adá, sar te pijel.“ Má odá našti mukav, mer odá hi ande mande. Avka presně sar ov phend'a: Te oda náne ande tute, oda šukariben, so manuš šaj kerel pr'odá papíri vaj pr'odá pochťan, tak na sikhľarla tut ňiko. Oda musaj t'ovel le Dėvlestar.

Když jsem přišel z vojny domů, byla spousta práce, spousta práce se stavbou domu, děti malé - z jedné práce jsem přišel a rovnou do druhé. Večer, když jsem měl usnout, nemohl jsem spát, všechno mě bolelo, ruce, nohy, měl jsem takové problémy, že jsem začal pít. Strašně jsem pil. A nejenom pil, bral jsem si k pálenice různé tabletky. Pořád jsem jenom přemýšlel: Ještě potřebuju tolik peněz, tolik peněz, tolik peněz! Chodil jsem do práce, vydělával jsem slušně, neříkám - tehdy se za peníze, co člověk vydělal, žilo líp než teď. Romové měli práci. Všichni! Jenomže já na ten dům potřeboval víc peněz, než jsem vydělal, a měl jsem problémy. A tak jsem pil.

Moje žena jednou povídá: „Víš co? Bud' budeš pít, anebo umřeš. Vyber si. A já tě nechám. Odejdu s dětma.“ A já povídám: „Máš pravdu. Už nebudu.“

Znal jsem se s jedním chlapcem, chodil jsem k němu a teď vidím, co dělal: obrázky. Povídám: „To je krása! Nauč mě to!“ On povídá: „Víš co, to tě nemůžu naučit, to se nedá naučit. Když to není v tobě, tak se to naučit nedá.“ A já mu povídám: „Já myslím, že to ve mně je. Ukaž mi, jak to děláš.“

Kluk vzal tužku, papír, povídá: „Hele, takhle a takhle.“ Povídám: „Teď já! Nevysměješ se mi?“ Povídá: „Víš co? Jdi teď domů, jsi opilý a já jsem taky opilý“ - protože on taky pil - „a zítra k tobě přijdu.“ A tak se stalo. Přišel: „Hele, takhle a takhle.“

Od té doby - řekl jsem si: „Radši budu dělat tohle, než abych pil.“ A už toho nemůžu nechat, protože je to ve mně. Přesně, jak řekl on: Když to není v tobě, ta krása, co je člověk schopen dát na papír nebo na plátno, tak tě to nikdo nenaučí. To musí být od Boha.

J. Horváthová:

Co to bylo za člověka?

J. Berki:

Athar, Đetvatar hi oda raklo. A paradokso hi odá, hot oda na sľa Rom, odá sľa gádžo, so man sikhľar-ďa. Adale rakle hi škola pr'odá. Papále aver paradokso hi aso, hot ov pijel. So mange phendľa, hot te na kerav, adá ov kerel. Taj ov akáni mukľa taj me džav leskere dromeħa, leskere laveħa, so ov ande mande thoďa. Ov ande mande thoďa bári zór. Me leske vaš oda paľikerav, kana hi te gádžo. Náne savore gádže erďave, sar amen o Roma phenas. Taj aňi gádženge na kampaľhi pr'amende te phenel: savore Roma hi erďave. Manuš ke manušeťe hi kampaťno! Kampaťno! Avka oda kampaľhi o Děl, avka oda kampaľ t'ovel.

Je to odsud z Detvy jeden chlapec. A paradox je v tom, že to nebyl Rom, nýbrž gádžo, kdo mě naučil malovat. Ten kluk má na to školu. A další paradox je, že pije. Dělá to, co říkal, abych já nedělal. Malování nechal a já jdu v jeho stopách, řídím se jeho slovy, co do mě vložil. Vložil do mě velkou sílu. Jsem mu za to nesmírně vděčný, třebaže je to gádžo. Nejsou všichni gádžové prevíťi, jak my, Romové, říkáme. Ani gádžové by neměli říkat, že všichni Romové jsou špatní. Člověk potřebuje člověka. Potřebuje! Bůh tomu tak chtěl, a tak by tomu mělo tak být.

J. Horváthová:

Jaká témata nejraději zpracováváte?

J. Berki:

Na prvním místě mě zajímají výjevy ze života mého lidu, to znamená ze života Romů. Nemám o tom co víc povídat.

Vakerav, vakerav, vakerav!... Me kerav! Man hin ase depresiji - duj berš na lav ceruzka ando vast. Kana di-khav, sar hi o Roma diline, sar len ňi-khaj na len andí búťi, sar len ňi-khaj na kamen, sar len máren murdarkeren...

Mluvím, mluvím, mluvím!... Já raději dělám! Někdy mám takové deprese a to pak nevemu do ruky tužku třeba dva roky. Když vidím, jak jsou Romové hloupí, jak je nikde neberou do práce, jak je nikde nechtějí, jak je bijí a zabíjejí...

Začal jsem sice malovat v roce 1973, ale intenzivně maluji teprve od roku 1989, když jsem přestal dělat svářeče a když mě přeřadili do jiného kolektivu. Byla to pro mě kompenzace těch změn. Jinak já nedělám na zakázku, maluji jen to, co se mi chce. Svou symbolikou chci zobrazit svoje vidění světa, ne to, co chtějí vidět ostatní.

J. Horváthová:

Většinou kreslíte tužkou. Nemáte rád barvy?

J. Berki:

Především mám rád kontrasty. Mám rád černou a bílou, to jsou pro mě nejkrásnější barvy. Čemá a bílá - dobro a zlo. Víte, Romové jsou citlivější na rozeznání dobra a zla.

**Kecivar man nane love pro far-
bi. Na kamav te vakerel akáni, sika-
vava tumenge, so kerdom.**

*Kolikrát taky nemám na barvy pení-
ze.... Ale teď už se mi nechce mluvit!
Ukážu vám, co jsem udělal.*

*Všechny práce jsou v majetku Muzea romské kultury v Brně, pouze v pořadí
poslední práce "Pieta Máriovi" je ze soukromé sbírky p. Hany Teislerové z Ostravy.*

Další informace o Jánú Berkim:

** V roce 1998 natočila Česká televize Ostrava o výtvarníkovi dvacetiminuto-
vý dokument. Námět a odborná spolupráce: Jana Horváthová*

** Katalog z putovní výstavy „E luma romane jakhenca“, Muzeum romské kultu-
ry 1998*

** Horváthová Jana, Apokalypsa, v publikaci Eriky Manuš „Jdeme dlouhou
cestou“, 1998, s. 39*

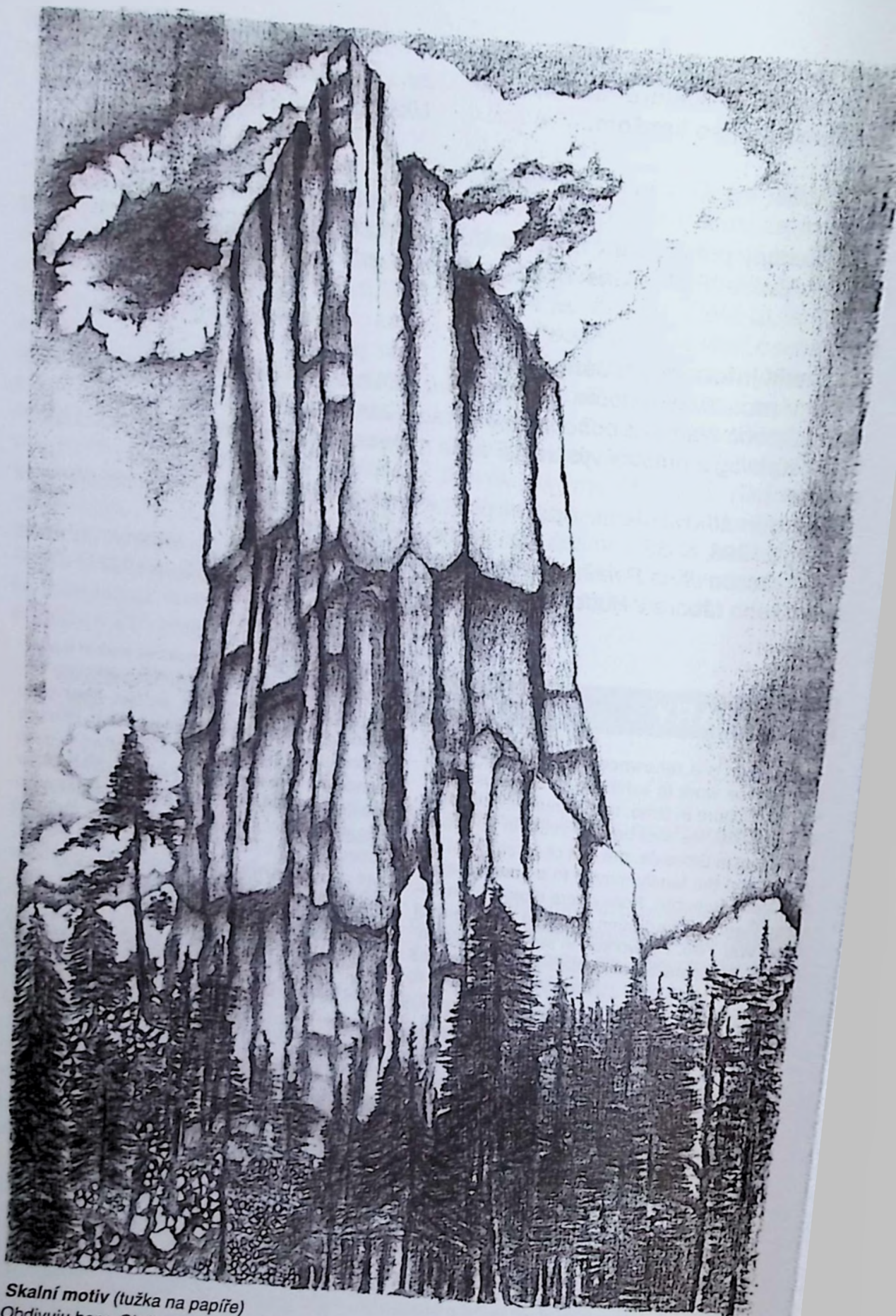
** Kresba Jána Berkiho „Apokalypsa“ na obálce sborníku „Ma bisteren“ (historie
cikánského tábora v Hodoníně u Kunštátu), Muzeum romské kultury 1997*

SUMMARY

JÆn Berki is a renowned Romani painter and artist whose work is exhibited in the Museum of Romani Culture in Brno. In this interview, he talks about his life. He was born in 1951, in a Romani settlement in Slovakia, the first of six children. Six years later, the family moved to a border area of the Czech Republic, from where three million Sudeten Germans had been expelled at the end of World War Two. He worked in several trades, including 21 years as a welder. In 1989 he was

forced to change to less strenuous work in a warehouse due to back problems. Although many Roma are today unemployed, he has never been without work. He has, at times, had to struggle against alcoholism. In 1973 he asked a good friend who was a gadžo (non-Romani) to show him how to paint. The friend said: either you have it in you or you don't. Berki apparently did, and especially since the end of his work as a welder has been painting intensively. His creations reflect his pride as a Rom, and show the often poor and difficult lives of the Roma.

B. Bollag

Skalní motiv (tužka na papíře)
Obdivuju hory. Obdivuju lidi, kteří se opovážejí vylézt až na vrchol. A nejen na vrchol hory.

Moje epifóna (tužka na papíře)

Jako každý Rom miluju hudbu. Zejména džez a blues. Moje Epifóna - to není jméno ženy, ale kytary, kterou toužím mít. Snažil jsem se takovou kytaru nakreslit a zároveň ji vtělit do ženy.

(Tato touha se odrazila i v autorské signatuře Jána Berkiho:

všechna jeho díla jsou signována E JB.)

Čoro taj mek čoreder - Chudý a ještě chudší (tužka na papíře)
 Typická romská obydlí, která nejsou ve vážnosti ani dnes.

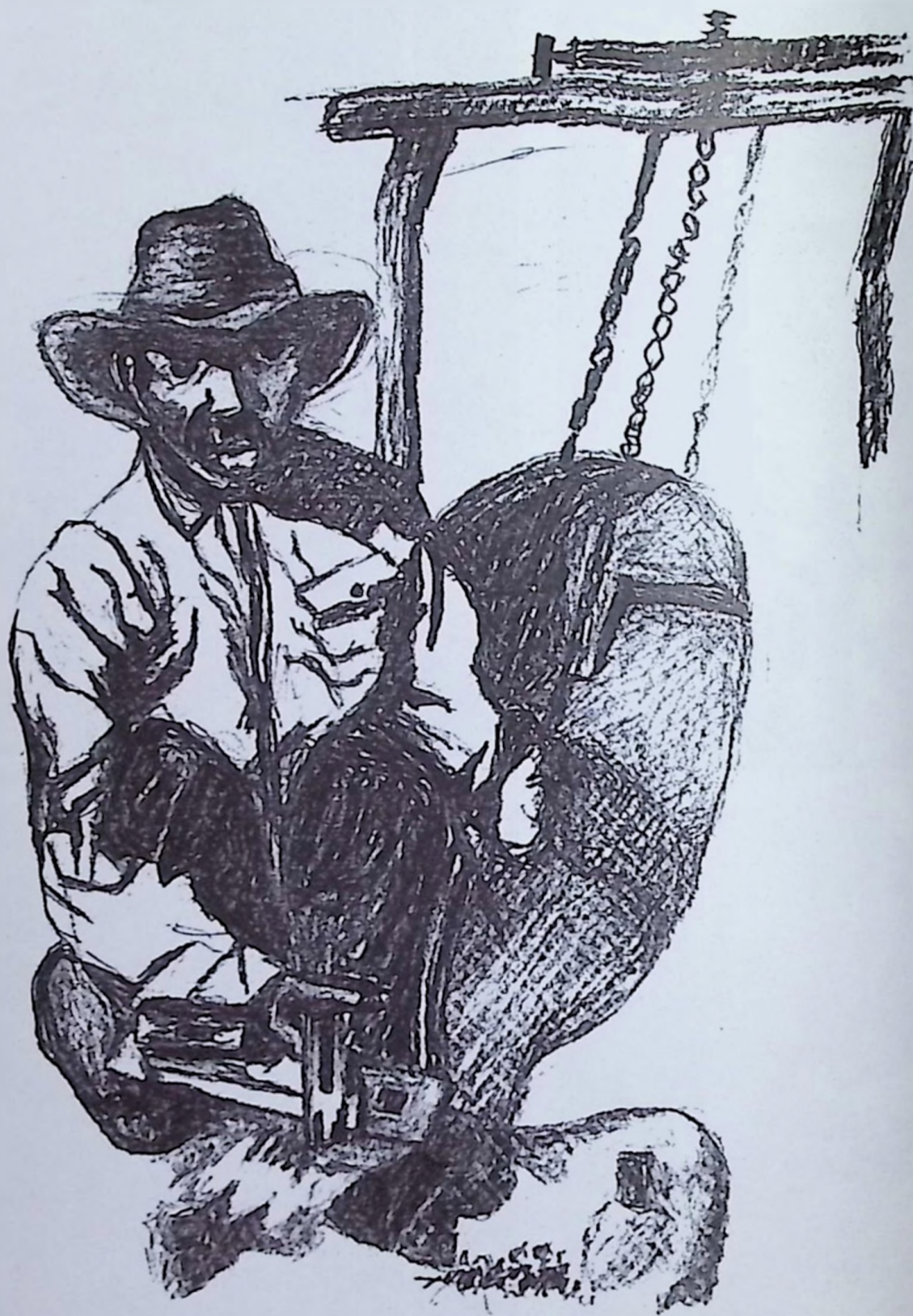
So amen rozphagfa - Co nás rozdělilo
 (tempera na papíře, kresleno sirkou s ulomenou hlavičkou a roztřepeným koncem)
 Co jsem tím chtěl říct? Na jedné straně vysoké činžáky, ve kterých bydlí majoritní obyvatelé,
 na druhé straně bídné romské chatrčky vystrčené na periferii slovenských měst.
 Bílá zeď popsaná jasnými písmeny tomu obrázku dodává jasný ráz.

Roma pe čiven - Romové na útěku (Olej na plátně)

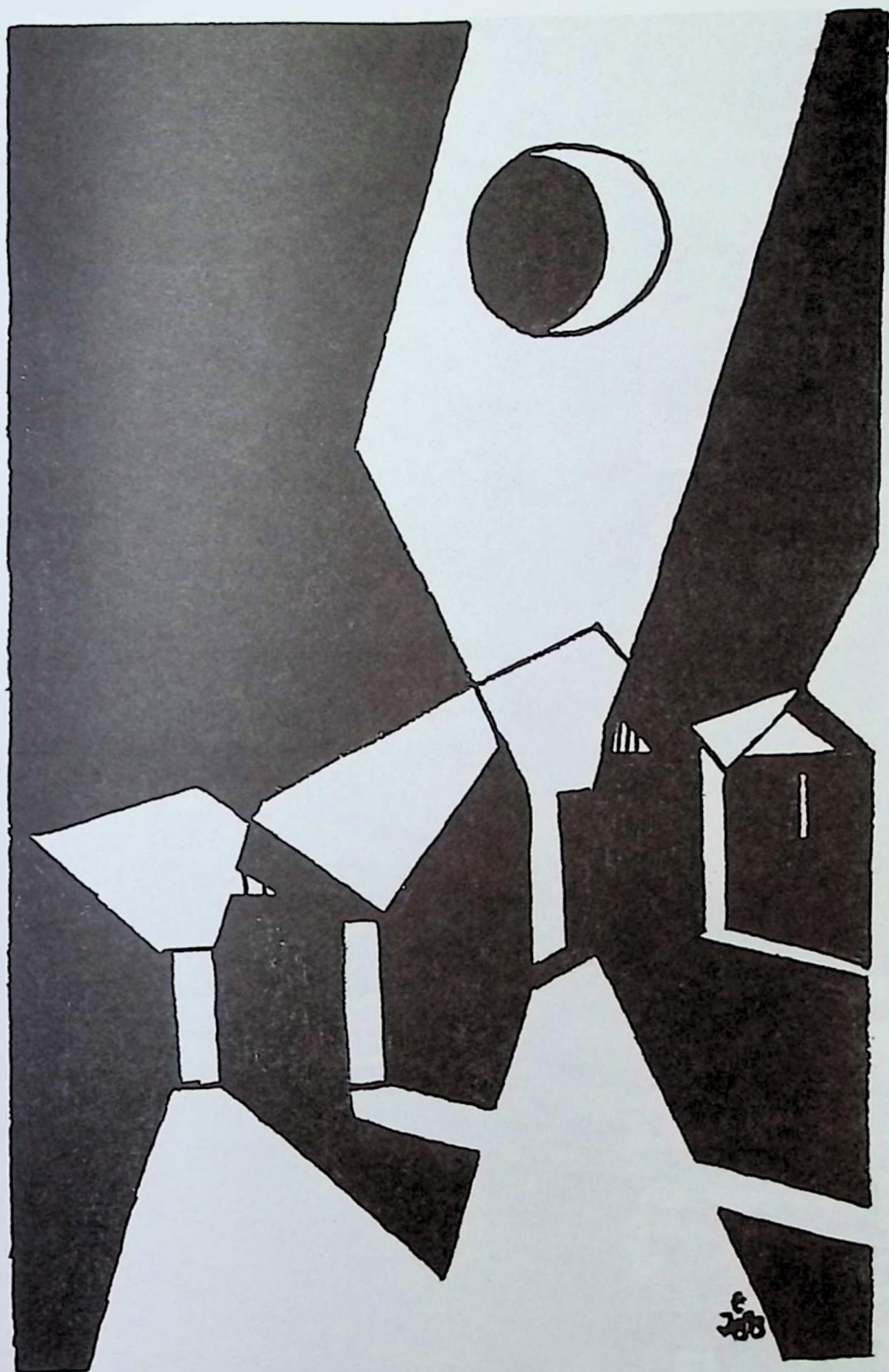
Pal o mangipe - Po žebrotě (akvarel)

Romano chartas - Romský kovář (tužka na papíře)

Typický romský kovář vykonával svou práci v „lureckém“ sedu anebo v podřepu.

Romský kovář seděl v indické pozici. Kousek od nás bydlel starý Mikuláš a koval přesně jako Ind, jako jogín. Měl obrovské fousy, a ať bylo venku vedro nebo zima, vždycky měl na hlavě klobouk. Vyráběl všechno možné: motyky, řetězy, hřebíky, podkovy.

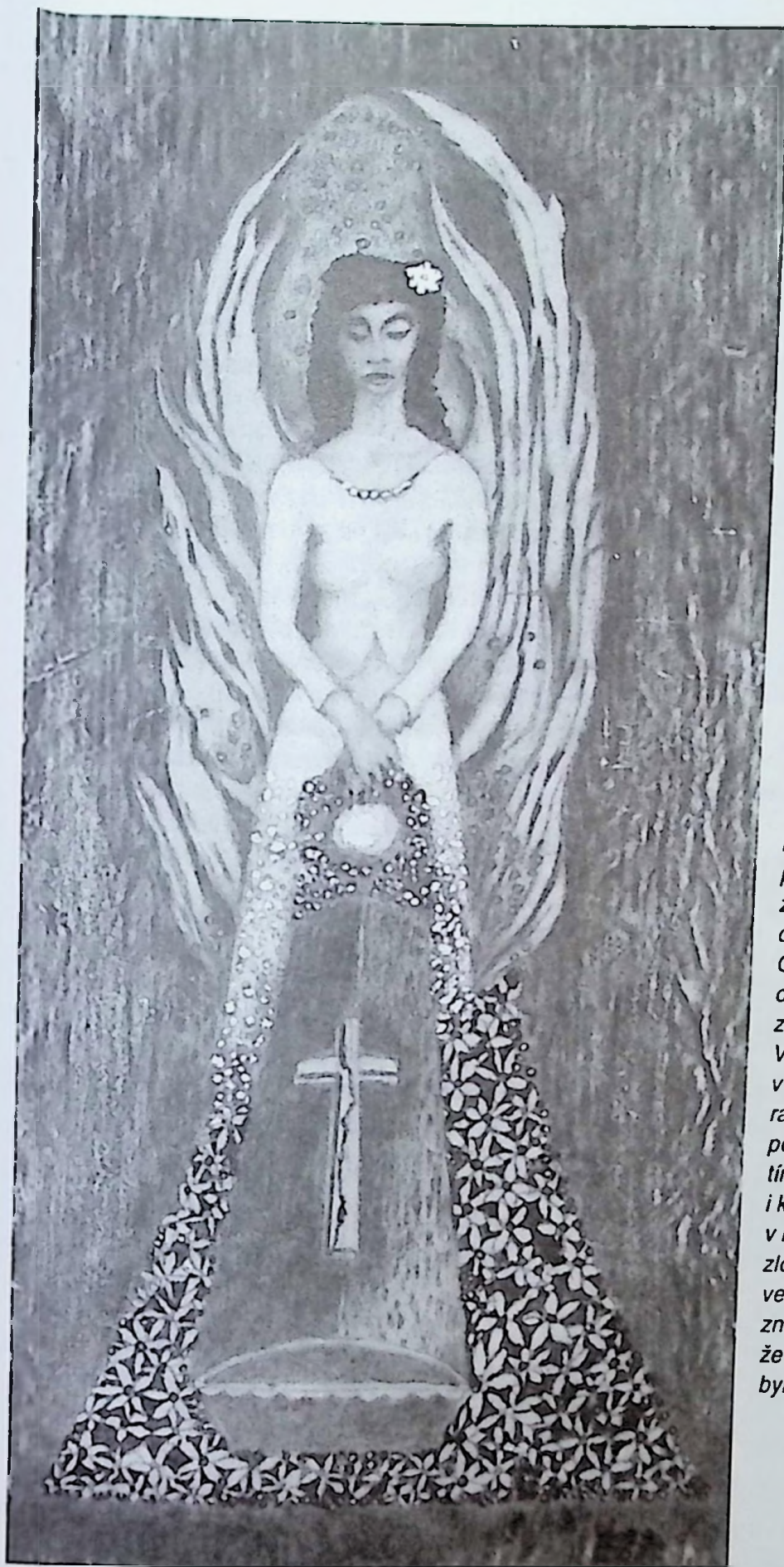
Noční ulice (tuš na papíře)

*Kija ráti anglal o khera - Večer před domy
(olej na plátně)*

*(skica k obrazu -
modrá propisovačka na papíře)*

Pieta Máriovi

(tužka na papíře)

K této kresbě mě inspirovala událost, která se stala v Žiaru nad Hronom. Přívrženci hnutí skinheads tam upálili mladého člověka. Jmenoval se Mário a bylo mu necelých osmnáct let. Chtěl jsem tím vyjádřit svůj protest proti takovému zlu. Obraz jsem nakreslil s tím, že jej věnuji Muzeu romské kultury v Bmě, aby tam zůstal jako výpověď a památka na toho chlapce... I tento obrázek vznikl postupně z jednotlivých fragmentů. Jako první vznikla postava mladé dívky, která symbolizuje Máriovu imaginární nevěstu. Kdyby se toho dožil, určitě by si vybral nějakou hezkou romskou dívku. Bohužel se tak nestalo. Oheň za touto postavou má vyjadřovat to, že tato imaginární nevěsta chrání jeho tělo i po smrti. Oheň jakoby chapadly objímá vejce, symbol zrodu nového života. Věneček, který drží dívka v rukou, klade na jeho rakev. Kříž na rakvi je popraskaný. Chtěl jsem tím vyjádřit to, že i křesťanství dokázalo v některých dobách páchat zlo. Ve jménu kříže se vedly války. Kdo jen trochu zná historii, může potvrdit, že tomu tak mnohokrát bylo...

DŽIVAV VAŠ O ROMA ŽIJU PRO ROMY

(Portrét Jana Horvátha)

J. Horváth v roce 1975,
kdy mu bylo 16 let (foto archiv),
a v roce 1995 v Středoslovenském
muzeu v B. Bystrici (foto: E. Davidová)

Jan Horváth (1. 11. 1959) patří nesporně mezi nejvýznamnější romské osobnosti v České republice. Je všestranný - básník, žurnalista, politik. V současné době považuje právě tyto funkce za nejvhodnější k tomu, aby mohl něco dělat pro svůj národ. Když bylo ovšem potřeba, aby se jako zaměstnanec Muzea romské kultury naučil zacházet s videokamerou a pořizoval důležité dokumenty doby, stal se z něho na čas kameraman. A kdyby byl přesvědčen, že Romům nejvíce pomůže jako hokejista, snad by se dal i ve svých čtyřiceti letech na sportovní dráhu. Jan Horváth o sobě nikdy neužil frázi, jakou jsme nade-

psali blok příspěvků, který mu chceme věnovat, a která se možná zdá být „otřepaná“. Ale veškeré jeho snažení dokazuje, že v jeho případě je tato věta pravdivá.

První příspěvek je rozhovor s Janem Horváthem o jeho životě, který 24. 11. 1998 natočily v jeho brněnském bytě Milena Hübschmannová a Pavla Kříženecká. Rozhovor je téměř nezredigován: Domníváme se, že autentičnost výpovědi má svou hodnotu. Janovy informace jsou důležité nejen pro poznání jeho osobnosti, ale odhalují důležitá fakta o nedávné historii Romů vůbec, o romské rodině a jejích hodnotách, o tradičním pohostinství a podobně. Rozhovor neupravujeme ani po jazykové stránce: Janův otec je mluvčí tzv. „slovenské“ romštiny, maminka mluvila „maďarskou“ romštinou. Jan i jeho matka sice přejali řeč otcovy komunity, ve které rodina v Bílovci žila, ale některá slova i jiné jazykové prvky jsou charakteristické pro dialekt z oblasti Šale.

Dále uvádíme výbor z poezie J. Horvátha spolu s ohlasy, které vyvolala u romských studentů.

Av ajso lačo, Janku, phen amen-
ge vareso pal tiro čhavoripen...

Uliřom Bilovciste, oda forocis na-
dur Ostravatar. Miro dad odoj avila
řtar pandž berř pal o mariben pal o Ne-
vejsis. Avile Bilovciste te kerel buři.

Gejřal tu varekana te dikhel pre
Slovensko odoj, kaj dživelas tiro dad?

Sas mange duřupandž berř, kana
somas andre koda gav. Kamavas te
džanel, khatar miro dad avilas. Miri daj
sas Nededatar pař e řafa. O dad Ondri-
řřatar. Deřupandž berř mange has, kana
gejřom mire bratrancoha Ondriřřate te
dikhel, kaj uliřa o dad, e baba. Ta di-
khřom odoj - mek has romano pero - kaj
o Roma beřen andro veř. Trin kilometri
pal o foros. Pre jekh sera pes mange
igen pačinlas - pr'aver sera dikhřom pre
mire jakha oda čoripen. Sar ruva muři-
nenas o Roma te beřen andro veř.

Sar džanehas, kaj te džal?

Džanavas, bo me phučavas mre da-
destar. A miri baba mange phendās. Bo
miri baba, sar samas cikneder, ta phire-
las sako linaj „khere“. Avka phenlas:
„Džav khere pre Slovensko.“ Phirelas ke
peskere pheņa. Man řoha na liřa peha.

Soske?

Na džanav, lelas peha avre čhaven,
peskere čhajengeren. Mange has pharo,
že soske man na lel. O čhaja avenas pal
e Slovensko, vakerenas, sar řukar odoj
hin, sar andro veřa phiren boruvkenge,
mařineneg. Ta sar somas imar phureder,
phendom mange: Džav te dikhel the me.

Avřam pre jepař rat. Oda na bis-
terava řoha! Gejřam tele pal e mařina
andro gav. Nálepkovo. Dujdžene. Le
bratrancoha. Akana sar te džal ko Ro-

Bud' tak hodný, Janku, a řekni
nám něco o svém dětřvř...

Narodil jsem se v Bílovci, to je
městečko nedaleko Ostravy. Tatřnek
tam přiřel čtyři pět let po válce ze Spiř-
ské Nové Vsi. Přiřeli do Bílovce za pracř.

Byl ses někdy podřvat na Sloven-
sku, kde řil tvůj otec?

Bylo mi patnácř let, kdyř jsem byl
v té vesnici. Chtěl jsem vědět, odkud
můj tatřnek přiřel. Maminka byla z Ne-
dedu od řale a řata z Nálepkova. Bylo
mi patnácř let, kdyř jsem se jel s brat-
rancem podřvat do Nálepkova, odkud
pocházel můj otec a moje babička.
A tam jsem viděl - byla tam jeřtě cikán-
ská osada - jak Romové bydlř v lese.
Tři kilometry za městem. Na jedné stra-
ně se mi to líbilo - na druhé straně jsem
na vlastní oči viděl tu ubohost. Ti Ro-
mové tam řili jako vlci v lese.

A věděl jsi vřbec, kam mář řít?

Věděl, protože jsem se ptal tatřn-
ka. A babička mi to řekla. Babička totiř
jezdila každé léto „domů“, kdyř jsme
byli malř. Řřkala: „Jedu domů na Slo-
venskuo.“ Jezdila za svřmi sestrami.
Mě nikdy s sebou nevřala.

Proč?

Nevřm, brala s sebou ostatnř děti,
děti svřch dcer. A mně to bylo líto, že
mě nevřala. Holky se vracely ze Slo-
venska a vyprávěly, jak je tam hezky,
jak tam chodř do lesa na borůvky a na
maliny. A tak kdyř jsem byl starřř, řekl
jsem si: Pojedu se taky podřvat.

Přiřeli jsme o půlnoci. Na to v řivotě
nezapomenu! Vystoupili jsme z vlaku ve
vesnici. Nálepkovo. Sami dva s bratran-
cem. A jak se teř dostaneme k Romům?

ma? Maškaral hin mulaňi bar. Džanes, sar Roma daran le mulendar! Amen tiž darahas varekana. Akana o džukle, rikone gadžengere - pherdo! Bašonas! Trin kilomteri andal o gav ko Roma. Žadne vududa, nič. Sar rakhaha? Ta suťam avri, bo has tatipen. Suťam pre autobusovo zastavka dži raťaha. Sar čeporo o kham avľa avri, ta gejl'am ko Roma.

So phende o Roma, kana tumen dikhle? Bo na džanenas, ko sal, na?

Na džanenas. La baba has odoj mek duj pheňa. Šanda la vičinenas, mira babakera pheňa, čechika Terezia Horváthová. Kodi aver has Gizela Horváthová. Gizela lake phenenas romanes. Has odoj lengere roma, lengere čhave, pherdo, pherdo famiľija le dadeskeri. Ta gejl'om ke phureder phen mira babakeri. Ke Šanda. Takoj amenge haluški taďas, andre ajsi romaňi kaštuňi balaňi.

Na užarenas man, džanes, sar oda naškar o Roma hin. Te vareko avel, ta ar o Del te andahas manušes. Amen na blaňinas. Avľam, ta avľam. Jon lošande, hoj avľam. Phučenas, khatar som. O bratricos phendās, hoj som le Ďulaskero čhavo. Mre dades Ďulas vičinen.

Samas odej vaj jekh kurko. Phira-has pal o Roma, kamavas te džanel, savi famiľija man odoj hin, te prindžarel la famiľija. Gejl'om te dikhel andre mulaňi bar, kaj miro papus pašľol, kaj mire phure dada. Džanes, hoj ko Roma fameľija hin baro lav.

Tu mek prindžarehas tire papus?

Na. Miro papus muľa andro berš 1947. Has lavutris, bašavlas, miro čhavo hin pal leste. Bašavelas pre kontra, pre bugova, has the baro gazdas. Bararelas le balen. A džanelas němciķa, bo pre Spiša pherdo Němci sas čirľa. Mro

Uprostřed (mezi vesnicí a osadou) byl hřbitov. A víš, jak se Romové bojí **mulů** (duchů mrtvých)! My se tehdy taky báli. A ještě ke všemu psi, gádžovští hafani, spousta psů! A štěkali! A ze vsi k Romům to bylo tři kilometry. Nikde žádná světla, nic. Jak to najdem? Tak jsme zůstali spát venku, protože bylo teplo. Přespali jsme na autobusové zastávce až do rána. A když ráno trochu vyšlo slunce, šli jsme k Romům.

A co řekli Romové, když vás viděli? Nevěděli, kdo jsi, ne?

Nevěděli. Babička tam měla ještě dvě sestry. Jedné říkali Šanda, babiččině sestře, česky Terezie Horváthová. Ta druhá byla Gizela Horváthová. Gizela jí říkali romsky. Byli tam i jejich muži, jejich děti, spousta, spousta tatínkových příbuzných. Tak jsem šel napřed k babiččině nejstarší sestře. K Šandě. Hned navařila halušky v takovém romském dřevěném koryťku.

Nečekali mě, ale víš dobře, jak to u Romů chodí. Když někdo přijde, je to, jako by ho Pán Bůh přivedl. My neplánujeme. Přišli jsme, tak jsme přišli. A oni byli rádi, že jsme přišli. Ptali se, odkud jsem. Bratranec řekl, že jsem Ďulův syn. Mému tátovi říkají Ďula.

Byli jsme tam asi týden. Chodili jsme po Romech, já chtěl vědět, jaké tam mám příbuzné, chtěl jsem je poznat. Byl jsem se podívat na hřbitově, kde leží můj dědeček, moji předkové. Víš, že příbuzenstvo u Romů znamená velice mnoho.

A ty jsi ještě znal svého dědečka?

Ne. Dědeček umřel v roce 1947. Byl to muzikant, hrál, můj syn je po něm. Hrál druhé housle, hrál na basu, a ještě k tomu to byl sedlák. Choval prasata. A také uměl německy, protože na Spiši bylo dříve spousta Němců. Dě-

*Helena Horváthová (1902 - 1979)
a Jozef Horváth (1957), foto: Bílovec 1960*

*Jan Horváth v listopadu 1980,
foto: archiv*

papus na džanelas, s'oda bokh. E baba mange vakerlas. Sar odoj avľom, ta dikhlom, hoj čačo. Odoj ehas ajse khe-rora - murikane upre, kaštune tele. Uprune Roma sas, telune Roma sas. O Roma, so upre bešenas, peske imar feder dživenas. Ta mri baba bešelas upre. Has la ajso čikalo bov, odoj pekelas le Romenge šinga, bokela. Sako Karačoňa, sako inepa o Roma ke late phirenas, anenas lake jaro, so kampe-las, a mri baba lenge pekela.

Potínenas lake vaše?

Vareko la denas duj trin fiľera, va-reko na denas nič, bo na has len. Has la lačo jilo.

Palís imar, sar muľas o papus, ta e baba avľa pro Čechi. Pal miro dad, bo o dad avľa sigeder sar oj. Bikenda o kher, liľas varesave lovore, avľa. Sa-

deček nepoznal hlad. Tak mi to aspoň vyprávěla babička. A když jsem tam přijel, viděl jsem, že měla pravdu. Tam byly totiž takové domečky - nahoře zděné a dole dřevěné. Horní Romové a dolní Romové. Ti, co bydleli nahoře, si žili už líp. A babička bydlívala nahoře. Měla takovou hliněnou pec a tam pekla Romům rohlíky a koláče. Každé Vánoce, každé svátky k ní Romové chodili, přinesli mouku, všechno, co bylo třeba, a babička jim pekla.

Platili jí za to?

Někdo jí dal dva tři halíře, někdo nedal nic, protože neměli. Měla dobré srdce.

Potom, když umřel dědeček, přijela babička do Čech. Přijela za mým tátou, protože ten tu byl dřív. Prodala domek, vzala si s sebou nějaké penízky a přije-

vore lakere čhave imar tradle pro Čechi, ta so odoj korkori? Ufias andro eňašel dujto. Has varesi nasvali, ta gejla pal peskere čhave Bilovciste.

Keci čhave la has, tira baba, le dadeskera da?

Ta užar: Muľa imar mro bačis - o Belas. Jov kamelas rado te khelel, te mulatinel. Ta aver phral - o Viľis - tiž muľa adaj Brnate. No a dživen o pheňa Olomuciste, e Helena - Muna lake phenen romanes. Rejdovatar liľa romes khatar e Rožňava. Lake hin eftavardeš taj pandž.

A tire dadeske keci berš?

Mre dadeske šovvardeš taj eľa. Bilovciste hin mek duj pheňa le dadeskere the Brnate hin mre dades duj phrala - o Macejis taj o Pištas. Jekhpureder hin jov - eftavardeš taj eľa. Dešocho čhave la has, deš mule ciknoreng, ochto ačhile.

Čhidľa pes vareko lendar pal tiro papus, hoj phirelas te bašavel?

Ča o Belas has ajso bašaduno manuš - kamelas bašaviben, aľe te bašavel na džanelas. Aňi miro dad na džanel. Oda has palis, pal o mariben, aver doba. Na delas pes te dživel pal o bašaviben.

Anglo mariben has Vondrišľate trin bandi, bo odoj bešenas but, but Roma! Bari komunita. O Roma bašavenas bija-va, parušaga, sar bolenas le čhavoren. Akor ča o Roma bašavenas, o gadže na.

Tiro dad leperel mek, sar has Romanca andro mariben, na?

Dešuštar berš leske has akor. Miri baba mange vakerlas, miro dad mange vakerlas, me rado šunavas, sar e baba vakerlas jevende. Paramisa vakerlas, ajse

la. Všechny děti už (před tím) odjely do Čech, a tak co tam sama? Narodila se v roce 1902. Byla nějak nemocná, a proto přijela za svými dětmi do Bílovce.

Kolik měla tvoje babička, tatínkova maminka, dětí?

Tak počkej: Strýček Bela už umřel. Strašně rád tancoval a rád se bavil. Druhý (otcův) bratr Vili už taky umřel - tady v Brně. No a ještě žijí sestry v Olomouci, Helena - Muna jí říkají romsky. Vzala si muže z Rejdové od Rožnavy. Je jí sedmdesát pět let.

A kolik je tvému tatínkovi?

Tatínkovi je šedesát sedm. V Bílovci má ještě dvě sestry a v Brně dva bratry, Matěje a Pištu. Ten je nejstarší - sedmasedmdesát let. Babička měla osmnáct dětí, deset jich umřelo jako maličké, osm zůstalo naživu.

A je někdo z nich po tvém dědečkovi, že chodili hrát?

Jdině Bela byl takový hudebně zaměřený člověk - měl rád hudbu, ale sám hrát neuměl. Ani můj táta neuměl hrát. To už byla po válce taková doba. Hraním se člověk neužíval.

Před válkou byly v Nálepkově tři kapely, protože tam bydlelo strašně moc Romů! Velká komunita. Romové hráli na svatbách, na pohřbech, když se křtily děti. Tehdy hráli jenom Romové, gádžové ne.

Pamatuje si tvůj tatínek ještě, co se dělo s Romy za války?

Bylo mu tehdy čtrnáct let. Babička mi o tom vyprávěla, táta mi vyprávěl, já rád poslouchal, když babička v zimě vyprávěla. Povíдалa pohádky, ale i ta-

čačikane lava, sar čirila dživenas pre Slovensko. Ta vakerlas, hoj le Romen tradle o gardisti avri andal lengere khera, moste o khera phagerde taj ačhade peske kherora tel o veš. „Grin“ pes oda than vičinelas - němčika „grün“ - zelený. Ta odoj peske kerde romaňi koloňija. Dur, dur le gavestar. Maškaral has e mulaňi bar the e cihelňa.

Ale anglo mariben e koloňija has mek andro gav, na?

Vakerlas mange e baba, hoj romano pero has agor gaveske. Na prjamo andro gav maškar o gadže, ale agor gaveske. Na has andro veš sar adadžives. Bo koja cihelňa dile le Romenge o gadže, kaj odoj te labaren o cehli. Mre papuskere phrala avle andal e Ungriko. Akor o svetos has phundrado, o Roma phirenas upre tele, rodenas peske buti. Me phučavas mira babatar, ta o phenda, hoj len anda varesavo grofos, kaj leske te keren buti andre kodi cihelňa. Thoda len te bešel agor gaveske. Paľis, sar avla o Tiso, ta len tradľa avri andro veš.

kové skutečné příběhy, jak dříve na Slovensku žili. Říkala, že gardisti Romy vyhnali z jejich domků, museli je zbouřat a postavit si domky u lesa. Grín se to místo jmenovalo - německy „grün“ - zelený. Tak tam si pak postavili romskou osadu. Daleko, daleko od vesnice. Uprostřed (mezi vesnicí a osadou) byl hřbitov a cihelna.

Před válkou byla tedy osada ve vsi?

Babička mi vyprávěla, že romská osada byla na konci vesnice. Ne přímo ve vsi mezi sedláky, ale na konci. Ne v lese jako je dnes. Tu cihelnu dali Romům gádžové, aby tam pálili cihly. Bratři mého dědečka přišli z Maďarska. Tehdy byl svět volný, Romové chodili sem a tam a hledali si práci. Když jsem se ptal babičky, řekla, že je přivedl nějaký hrabě, aby pro něj pracovali v cihelně. Usadil je na konci vesnice. A pak přišel Tiso a ten je vyhnal ven do lesa.

Jan Horváth s nejmladším synem, květen 1998
Foto: Josef Strouhal

O Němci le Romenge nič na kerde?

Mri baba vakerlas, hoj imar len kamentas te labarel sar ole Romen Žiaroste, ale o čhibalo gadžikano geľas pro okresis, pro štabos němcciko, a phendľas, hoj oda na domukel, bo kamel le Romen pre buti. Phendľa, hoj o Roma keren lachi buti, hin lavutara, keren o valki, labaren o cehli, šegitinen le chulajenge pro maľi. Ta na kerde le Romenge nič. Predžidľile o mariben.

No, avas Ondrišťatar Bilovciste: Šaj phuľas, sar pes prindžarda tiro dad tira daha, te jov hin pal e Spiša a e daj pal e ungriko sera?

Bilovciste. Miri daj pes Bilovciste chudľas, mek sar čhake has. Bilovciste bešen duj bare romane grupi: jekh Ondrišťatar, jekh Nededatar. Mri daj dživelas jekhe romeha mek angl'oda, sar geľla pal o dad. Mukľas les, bo na has lacho manuš. Čhave len na has. No palis phirelas ke jekh Romňi, ke peskeri kamaratka, šegitinelas lake le čhavorenca, žužarlas o kher taj mro dad odoj avľa - na džanav sar, soske. Dikhľa la da, šukar manušňi has, bare bala, šukar - parňi sar gadži. No ta la ľi ľa romňake.

Šun, ma ruš, tu phendľal: „šukar parňi sar gadži“. Kalo nane šukar?

Avka pes phenel, o Roma furt avka vakeren - bo dikh, the adaďives: Ko hin parno, na moste daral le skinendar. O gadže furt le Romen prasaven: černá huba. Le „parnen“ furt hin šadzik feder paťiv sar le kalen. Ta o Roma ľile peske, hoj parno hin šukareder. Ale čačo hin, bo sar e Marta Bandyovo čhinda andre peskeri giľutňi: Ma ladža tuť/hoj kalo sal/sem oda šukar/kaj kalo sal/ča e kaľi phuv/del parno maro.

Němci Romům neudělali nic?

Babička vyprávěľa, že je chtěľi upáľit, podobně jako ty Romy v Žiaru nad Hronom, ale gádzovský starosta jel na okres, na německý štáb, a řekl, že to nedovolí, protože potřebuje Cikány na práci. Řekl, že Cikáni řádně pracujľ, jsou to hudebníci, dělajľ nepáľené i páľené cihly, pomáhajľ sedľákům na polích. A tak nechali Romy býť. Válku přežili.

Vraťme se z Náľepkova do Bílovce: Můžeme se zeptat, jak se seznámil tvůj tatínek s tvou maminkou, když on je ze Spiše a ona od maďarských hranic?

V Bílovci. Maminka se dostala do Bílovce ješťe za svobodna. V Bílovci bydlí dvě velké skupiny Romů: jedna je z Náľepkova a jedna z Nededu. Moje maminka měla před tím, než se vdala za táťu, jiného muže. Ale nechala ho, protože to nebyľ hodný člověk. Děťi spolu neměľi. Chodila k jedné Romce, ke své kamarádce, pomáhala jí s děťmi, uklízela u ní a můj táťa tam přišel - nevím jak a proč. A uviděl maminku, krásná žena to byla, dlouhé vlasy, pěkná - bíľá jako gádzovka. No tak se s ní oženil.

Poslyš, nezlob se, ale ty jsi řekl „krásná - bíľá jako gádzovka“. Cožpak černý není krásný?

To se tak říká, Romové takhle pořád mluvľ - protože podívej, jak je to i dnes: Bíľý se nemusí bát skinhedů. Gádzové Romům pořád nadávajľ: černá huba. A „bílí“ jsou pořád všude váženějšľ než ti černí. No a tak si z toho Romové vzali, že bíľá barva je krásnějšľ. Ale pravdu má Marta Bandyová, když v té své básničce říká: Nestyd' se/že jsi černý/vždyť je to krásné/že jsi černý/jenom černá země/rodí bíľý chľeb.

No ta mro dad sas kaleder, mri daj parňi. Prindžarde pes Bilovciste, has len šov čhave - šov phrala pheňa samas khere. Me som trito. O štarto phral muľas, has leske dešeňa berš. Phene-nas o dochtora, hoj „anglicko nasvaľi-pen“ les has. Andre familija mra dakera da, mra baba has kajse duj, la biba has jekh ajso, amen tiž has jekh.

Šov čhave samas, šegitinahas jekh avreske. Mušinahas. Sar mri daj džalas te khelel mre dadeha (na has akor ajso nasvaľipen maškar o gadže, hoj na muken le Romen ňikhaj), has bali, zabavi, phirenas te khelel, ta amen mušinahas te ľikerel kole terne-deren. Me sikhavavas mira ternedera pheňa, šunelas man. Hin la miri škola.

Joj phirda avri učeder škola?

Na. Aňi me na phirdom avri učeder škola. Ča akana - phuro bakro - kerav mange maturita pre knihovňicko škola. Me avľom avri ča andal e zakladno škola.

Sas mange eľta berš - bo uľľom andro novembris - geľľom andre peršo trjeda. Pametinav mange sar adaďives. Phirenas manca mek štar romane čhave. Avav andre dujto trjeda - dikhav: romane čhave nane, ča me korkororo čhavoro. Kolen thode andre zvlaštno. Savore dženen thode andre zvlaštno. Soske? Lengere dada tiž kernas buťi sar miro dad, aľe o sikhľarde dikhľe, hoj me rado ginav, ta man mukľe avka. Me ciknovarbatar rado ginavas. Kamavas te ginel, kamavas te maľinel. Šunavas le phuren, rado šunavas, sar vakeren. Ta o sikhľarde man andre zvlaštno na dile. A dikh! Kola štar mire amala, so manca phirenas andre peršo u so len paľis thode andre zvlaštno, adaďives hin bare podnikateľa, barvale, hin len korčmi, o gadže ke lende phiren te pijel lovini. Rajkane motora, rajkane khera! Gadžijenca dživen!

Můj tatínek byl tedy tmavší, maminka světlá. Poznali se v Bílovci, měli šest dětí - bylo nás doma šest sourozenců. Já jsem třetí v pořadí. Čtvrtý bratr zemřel, když mu bylo devatenáct let. Doktoři řekli, že měl „anglickou nemoc“. Bylo to v rodině mé matky, babička měla dvě takové děti, teta jedno a my také jedno.

Bylo nás šest dětí a jeden druhému jsme pomáhali. Museli jsme. Když šla maminka s tatínkem tančovat (tehdy ještě gádžové neměli takovou chorobu, že by Romy nikam nepouštěli), byly plesy, zábavy, a tak (rodiče) chodili tančovat a my se museli starat o mladší děti. Učil jsem svou mladší sestru, poslouchala mě. Má moji školu.

Vyšla nějakou vyšší školu?

Ne. Ani já nevyšel žádnou vyšší školu. Teprve teď - starý beran - si dělám maturitu na knihovnické škole. Vyšel jsem jenom ze základní školy.

Bylo mi sedm let - narodil jsem se totiž v listopadu - když jsem šel do první třídy. Pamatuju na to jako dnes. Chodily se mnou ještě čtyři romské děti. Přijdu do druhé třídy - koukám: romské děti žádné, jenom já samojediný. Tamty přeřadili do zvláštní školy. Všechny je dali do zvláštní. Proč? Jejich otcové pracovali stejně jako můj, ale učitelé viděli, že rád čtu, tak mě tam nechali. Od malička jsem rád četl. Rád jsem četl, rád jsem maloval. Také jsem rád poslouchal, když vyprávěli staří (Romo-vé). A tak mě učitelé do zvláštní školy nepřeřadili. A hele! Ti moji čtyři přátelé, co se mnou chodili do první třídy a co je pak dali do zvláštní školy, jsou dnes velkými podnikateli, jsou bohatí, mají hospody a gádžové k nim chodí na pivo. Mají přepychová auta, přepychové domy! A žijí s gádžovkami!

Te dživel gadžijenca, oda hin bari-
rikañipen?

Na phenav. Ča kada kamav te
phenel, hoj peske gejele upre, mek fe-
der sar te bi len avľahas uči škola.

Tiro dad tiri daj džanenas te ginel
u te čhinel?

Na džanenas. Mri daj čori, o Deloro
lake mi del loki phuv, dži ko meriben na
džanelas te ginel aňi te čhinel. O dad
sikhľifas ča andro Svaz Cikánů-Romů,
andro eftavardešto berš. Sikhľifa ča te
čhinel peskero nav, bo te leske kampe-
las te lel pujčki abo varekaj pro uradi, ta
sikhľifa te čhinel: Horváth Július. A te gi-
nel? Ginelas bare titulki andro novinki.

Ta ko tut and'a kij'oda, kaj te si-
khľos, kaj te gines gendĵija?

Na džanav. Rado ginavas. Phira-
vas andre knihovna. Has man tiž lachi
sikhľardĵi, phuri manušňi. Igen lošan-
ďas, hoj jekh romano čhavoro lake achi-
ľa andre dujto trĵeda. Savoro kerlas,
kaj te džav upre. Džanelas, hoj sam
čore, kecivar mange and'a gadoro. Vare-
kana man na has andro muj so te tho-
vel, na has e svačina, ta man delas.
Igen lachi manušňi has. Dikh, has odoj
čechika rakle u pal o diktati chudenas
štar, pandž. A me, romano čhavoro,
chudavas jekh, duj. Khere vakerahas
ča romanes, u th'avka - český jazyk
jedničky, dvojky.

Soske na geľľal dureder andre škola?

Geľľom te sikhľol Ostravate *strojní
zámečník*. Andro *Vítkovické železářny
Klementa Gottwalda* Ostravate. Ale achi-
ľom ča deš čhon. Jekh: na bavľnas
man ajsi buťi, aver: somas korkoro ro-
mano čhavo. Ňiko manca na kamara-

To, že žijí s gádžovkami, je taky
přepych?

To neřikám - chci jenom říct, že
se povznesli a jsou na tom líp, než kdy-
by měli vysokou školu.

Uměli tvoji rodiče číst a psát?

Neuměli. Nebožka maminka - aľ jí
dá Pán Bůh lehkou zem - do smrti číst
a psát neuměla. Tatínek se naučil ve
Svazu Cikánů-Romů v sedmdesátém
roce. Naučil se podepisovat, potřeboval
to, když si chtěl vzít půjčku nebo něco
vyřídít na úřadech, tak se naučil na-
psat: Július Horváth. A číst? Četl jen
velké titulky v novinách.

Kdo tě přivedl k tomu, aby ses učil
a abys četl knížky?

Nevím. Četl jsem rád. Chodil jsem
do knihovny. Měl jsem hodnou učitelku,
takovou starou paní. Měla velkou ra-
dost, že jí jedno romské dítě zůstalo ve
druhé třídě. Dělala všechno pro to,
abych prospíval. Věděla, že jsme chudí,
a tak mi občas přinesla nějaké obleče-
ní. Někdy jsem neměl co do pusy, žád-
nou svačinu, tak mi dávala (jíst). Byl to
strašně hodný člověk. Vidíš, a byly tam
české děti a z diktátů dostávaly čtyřky,
pětky. A já, romský kluk, jsem měl jed-
ničky, dvojky. A přitom jsme doma mluvi-
li jenom romsky, a přesto (jsem měl)
z českého jazyka jedničky, dvojky.

Proč jsi tedy nešel dál do školy?

Šel jsem se učit do Ostravy na
strojního zámečníka. Do Vítkovických
železáren Klementa Gottwalda. Ale vydr-
žel jsem tam jenom deset měsíců. Za
prvé mě to nebavilo a za druhé jsem
tam byl jediný Rom. Nikdo se mnou ne-

řinlas. Prindžardom pre miro kokal, s'oda hin, kana manuř hin Rom. Keci-
var mandar asanas avri.

Andre zakladno řkola tutar na
asanas?

The odoj, the odoj. Ale has odoj odi
laři sikhřardř. Džanes, kecivar me kama-
vas korkoro te džal andre zvlařtno, kaj
ř'avav mařkar amare řhavore? E zvlařt-
no řkola has takoj mamuj amari - řa
o drom mařkaral. Kana has prestavka,
amare řhavora has veřela, řiřavenas,
khelenas - me lenge zavidřnavas. Phen-
řom mre dadeske: „Dado, kamav andre
zvlařtno!“ Ale o dad phendř: „Na, na, na,
na kamav, kaj tut te trapines sar graj. Sar
me. Kamav, kaj jekhvar te beřes andre
kancelarija, kaj te na keres phari butř!“

Has mange deřupandř berř, kana
avřom avri andal e řkola. Deřuřov mange
has, sar mukřom koda sikhřuviben *stroj-
nř zřmeřnřk*. Gejřom te kerel andre fabri-
ka, odoj, kaj miro dad kerlas taj miro
phral taj imar tiř miri phen. Bo avka
mařkar o Roma hin: moste řegitines tre
dadeske te parvarel e familija. Odoj bi-
riřom avri deřuřřar berř andre fabrika.
Anglunestar keravas andre *svřřovna*,
palřs gejřom ko slugadřa. Sar avřom pale,
ta keravas andre *lisovřňa*, palřs andre
kruřkovřňa. Ale furt has mange andro
řero zafiksimen, hoj som romano řha-
vo, hoj som aver, hoj man o gadře řike-
ren avreske. Ta mandar phuřavas: Ko
som? Sar e Tera Fabiřnovř phendř and-
re peskeri řiřutřř: „Ko som? Som řa
řilařř balvaj tel o veřř?“ Vař oda gejřom
andre koda gav le dadeskero, „khere“
pre Slovensko, te rodel romipen. Roda-
vas, řunavas radijovos, televiza, kaj
jekh lařho lav te řunav pal o Roma. Na
řuřom. Niř, řikhaj. Sar phendřom,
amari sikhřardř andre řkola has laři,
ale pal o Roma amen na řikhavlas niř.
řoha řlřda! Pal o romano řirlatuřlpen,

kamarřdil. Na vlastní kůři jsem poznal,
co to je břit Cikřn. Kolikřat se mi posmř-
vali.

A v zřkladnř řkole se ti neposmř-
vali?

Tam taky, tam taky. Ale tam byla
ta hodnř uřitelka. Viř kolikřat jsem
sřm řhtěl přestoupit do zvlřřtnř řkoly,
abych byl mezi nařemi dětmi! Zvlřřtnř
řkola byla hned naproti nařř - uprostřed
byla cesta. O přestřvce se naře dři
bavily, zpřvaly, tancovaly - a jř jim zřvi-
děl. Řekl jsem třtovi: „Tati, jř řchi chodit
do zvlřřtnř řkoly!“ Ale tatřnek povřdř:
„Ne, ne, ne! Neřchi, abys dřel jako kůř.
Jako jř. Řchi, abys jednou seděl v kan-
celřři. Abys nemusel dřiřt třiřkou přř-
ci.“

Kdyř jsem vyřel ze řkoly, bylo mi
patnřt let. A řestnřt mi bylo, kdyř
jsem neřhal toho uřenř na strojnřho zř-
meřnřka. řel jsem dřiřt do fabriky, kde
pracoval mřj otec, mřj bratr i mř sest-
ra. U Romů je to tak, ře musřř pomř-
hat otci řivit rodinu. V tovřrně jsem
vydřel řtrnřt let. Nejdřřve jsem dřiřl
ve svřřovně, pak jsem řel na vojnu.
Kdyř jsem se vrřtil, dřiřl jsem v lisov-
ně a pak v krouřkovně. Ale pořřd jsem
měl zafixovřno v hlavě, ře jsem cikřn-
skř kluk, ře jsem nřiřo jiněho, ře mři
gřdřově povařujř za nřiřo jiněho. Ptal
jsem se sřm sebe: Kdo vlastně jsem?
Jak to řekla Terka Fabiřnovř v tři svě
břsni: „Kdo jsem? Cořpak jsem jenom
studenř vřtr pod lesem?“ Proto jsem jel
do tři tatřnkovy vesnice, „domů“ na Slo-
vensko, řel jsem tam hledat romstvř.
Hledal jsem, poslouchal jsem rřdio, tele-
vizi, ale kdeře bych o Romech slyřel
aspořj jedno dobrě slovo! Neslyřel
jsem nic. Nikde nic. Jak uř jsem řekl,
ve řkole jsme mři hodnou uřitelku, ale
o Romech nřs nikdy neuřila. Nikdy!
Nřiřo o romskě minulosti, o dřiřinřch,

*Dvoji svatba: Janko Horváth s Florou (vlevo) a jeho bratranec vpravo
Foto: archiv*

pal e historiia, pal amari kultura, ko sas bare romane manuša, nič! Talam čori korkori na džanelas. Furt rodav, talam vaš oda činav mire gifutňa.

Kana chudňal te činel gifutňa?

Imar andre škola irinavas kajse slohové práce: „Moje rodina“, ajse. Ale čechika. Na džanavas, sar pes činel romanes, save řiteri. Na pařavas, hoj pes romanes del te činel - furt pes phenlas: „*Hantýrka, nemluvte na ty děti tou hantýrkou, bude jim to vadit ve škole!*“ Ale sar imar avľa o Gorbačov, kadi *perestrojka*, ta imar the o Roma pes čepo hazdenas upre, pametines? O Emilis Ščukas thoďa Sokolovoste teatros, o Andřišis Giňas vičinda Rokicaňate le Romen, so kamenas te hazdel upre amaro romipen. Varesar dochudňom odi saňi gendori „*Romské písně*“, so odoj has gifutňa la Teratar, le Danielistar... Dikhľom, hoj pes del te činel romanes, taj

o naší kultuře, něco o významných Romech, nic. Asi o tom chudák sama nic nevěděla. A tak stále hledám - a asi proto píšu verše.

Kdy jsi začal psát verše?

Už ve škole jsem psal takové slohové práce: „Moje rodina“, a tak. Jenomže česky. Nevěděl jsem, jak se píše romsky, jaká písmena používat. Nevěřil jsem, že se dá romsky psát - pořád se říkalo: „Hantýrka, nemluvte na ty děti tou hantýrkou, bude jim to vadit ve škole!“ Ale když pak přišel Gorbačov, ta *perestrojka*, tak se Romové začali pozvedat, pamatuješ? Emil Ščuka založil v Sokolově divadlo, Andřišek Giňa svolal do Rokycan Romy, kteří chtěli nějak povznést naši romskou kulturu. Nějak jsem se dostal ke sborníčku „*Romské písně*“, kde byly verše od Tery (Fabiánové), od Daniela... Viděl jsem, že se romsky dá psát, a řekl jsem si:

phenđom mange: Prubinava the me!
 O giľutňa čhinas romanese, mire lekha
 čhinas gadžikanese. Sar dikhavas, hoj
 nalačhes keren le Romenca, čhinas,
 bičhavavas andro novinki. Phenavas,
 hoj asimilacija nane lačhi. Našti phen-
 đom avri zorales, phundrade lavenca,
 ča kada furt phenavas, hoj amen hin
 amari kultura, hin amen amaro romipen,
 sam ajse manuša sar the jon, o gadže.
 Paľis mange phenđom, hoj zathovava
 organizacija romaňi, le ternengeri. Hin
 Sokolovoste, hin Rokycanate, ta ela the
 Bilovciste! Igen phari buti has. Maravas
 man pro okresno viboris KSČ Nový Ji-
 čín, ale ajci ajci, kerđom oda. Kerahas
 zabavi, brigadi, čhavorengere dřivesa.
 Vičindom Čercheň Rokycanatar - giľave-
 nas ajse songi: Amen Roma sam/biste-
 ras so sam/gadžikanese barikanese/amen
 duma das./Vaker romanese/na gadžika-
 nes/ma ladža tut vaš amari/duma roma-
 ňi! Avka džalas, na? Amare čhave
 lošanenas, kana avile aver Roma. Ačhile
 sar diline, sar šunde, hoj amen hin šu-
 kar subora. Pamentinav, Milen, kana tu
 mange čhindal peršo ľil romanese, me le
 čhavage ginavas, on na paťanas, hoj
 pes del te čhinel romanese. Sako kame-
 las te dikhel. Paľis vičindam Bilovciste
 la Ilona Lacková. Calo dživipen bečeli-
 nava la Ilona Lacková! Joj hiňi amari
 ešebňi lekhaďi, igen lačhi manušňi,
 o Del mi del, kaj t'avel sasťi, zoraľi,
 bachtaľi! Bičhaďas amenge peskeri *jed-
 noaktovka* „Sem Roma sam“, amen ker-
 đam o teatros andre amari organizacija
 le ternengeri. Aľe na bavindam but, bo
 paľis avľa e „baršoňiko revolucija“ u me
 geľfom Prahate. O Emiľis man vičinda,
 keravas andre ROIka. Paľis zathode Ro-
 mano kurko, Amaro lav - Rompress, ta
 avľom Brnate, keravas sar šefredakto-
 ris. Aľe sar redaktoris mušinas furt te
 phireľ avri. E romňi, o čhave khere, mra
 romňake pes na pačinlas, hoj som furt
 varekhaj avri. Ta prubindom te kerel an-

Zkusím to taky! Básně jsem psal rom-
 sky a články česky. Jakmile jsem viděl,
 že někde zacházejí s Romy špatně, na-
 psal jsem to a poslal do novin. Říkal
 jsem, že asimilace je špatná. Nemohl
 jsem to říct nahlas, otevřeně, jenom
 jsem stále opakoval, že máme svou
 kulturu, své tradice, že jsme lidé jako
 oni, jako gádžové. Pak jsem si řekl, že
 založím romskou organizaci mládeže.
 V Sokolově mají romskou organizaci,
 v Rokycanech, a tak bude v Bílovci ta-
 ky! Byla s tím strašná práce. Bojoval
 jsem na okresním výboru KSČ v No-
 vém Jičíně, ale nakonec jsem to doká-
 zal. Pořádali jsme zábavy, brigády,
 dětské dny. Pozval jsem z Rokycan
 soubor „Čercheň“ (Hvězda) - zpívali
 songy: Jsme Romové/zapomínáme, co
 jsme/ pyšně po gádžovsku/mluví-
 me./Mluv romsky/ne gádžovsky/nestyd-
 se za naši/ romskou řeč! Takhle to by-
 lo, ne? Naše děti byly šťastné, kdy-
 k nám přijeli Romové odjinud. Byly z to-
 ho úplně vedle, že máme tak dobré
 soubory. Pamatuji se, Mileno, když jsi
 mi napsala první romský dopis, já ho
 klukům přečetl a oni vůbec nevěřili, že
 se dá psát romsky. Každý to chtěl vidět
 na vlastní oči. Potom jsme do Bílovce
 pozvali Ilonu Lackovou. Celý život si
 budu té Lackové vážit! Je to naše první
 spisovatelka, výborná žena, dej Bože,
 ať je zdravá, silná, šťastná! Poslala
 nám svou jednoaktovku „Jsme Romo-
 vé!“ a my jsme to v naší mládežnické
 organizaci nacvičili jako divadlo. Ale
 nehráli jsme to dlouho, protože potom
 přišla „sametová revoluce“ a já odjel do
 Prahy. Pozval mě tam Emil, abych pra-
 coval v ROIce. Potom založili „Romano
 kurko“, „Amaro lav - Rompress“, tak
 jsem odjel do Brna a dělal jsem šefre-
 daktora. Jenomže jako redaktor jsem
 musel neustále někde jezdit. No a do-
 ma žena a děti, mé ženě se nelíbilo, že
 jsem pořád pryč. A tak jsem zkusil pra-

dro Muzeum romské kultury. Kajča štar čhave, murša - kampelas mange buter love, sar jon sas hodno te poťinel. Ta pale geľľom andro Romano kurko, jekh berš, u akana kerav sar romano poradcas pro magistratos.

Sar phenaha romanes „poradcas“?

Sar phenava? „Goďidel“, na? Romano goďidel... Vaj feder bi phenás romano „goďirodlo“, bo mušinav but te sikhľol. Na som ajso sikhado manuš, kampil mange but but goďi te rodel!

Hin tut kana te čhinel, te pisinel?

Akana čhindam tavibnaskeri gendĩ mira romňaha. Miri romňi, e Flora, hiňi odarig, sar the miri daj, „Ungriňa“, ungriko romňi. Khere vakerel sar me, ale maškar peskeri famiľija vakerel ungriko romaňi čhib. Ta andre kodi tavibnaskeri gendĩ thoďam lengere chabena, so taven khere jon, Neďedate, Šafate, odoj.

Miri romňi kerel andre špitaľa, kerel žužipen. Hin amen štar čhave, murša, le cikneske hin pandž berš, phirel andre školka, ola bare phiren andre škola.

Džanen tire čhave romanes?

Bilovciste mek sar bešahas, ta has problemi čechikona čhibaha, ta lenca vakerahas čechika. Ola trindžene bare achafon romanes. Ale kana uľiľa o cikno Romankus imar adaj Brmate, ta amenge phendám la romňaha, hoj leha vakeraha ča romanes. Ta jov, o cikno, o pandžberšiko, vakerel the romanes, the čechika. Čechika sikhľol andre školka. Romanes džanel jekhfeder mire čhavendar. Jov hino čisto romano. O trito hino Marek, jov šukares rajzolinel. Dujto David phirel andre eňato trjeda. O nekphureder, o Jankus, šukares bašavel. Čiďa pes pal miro pappus, pal mire dadeskero dad. Sikhľol andro romano stredĩskos, adaj Brmate pre

covat v Muzeu romské kultury. Jenomže čtyři děti, chlapci - potřeboval jsem víc peněz, než mi tam mohli zaplatit. Tak jsem šel znova do novin, do „Romano kurko“, na rok, a teď pracuji jako romský poradce na magistrátu.

Jak se romsky řekne „poradce“?

Jak bych to řekl? Goďidel, ne? (dosl. rozum dává) Romano goďidel... Ale spíš by se hodilo goďirodlo (dosl. rozum hledající), protože se musím ještě hodně učit. Nejsem tak vzdělaný člověk, potřebuju ještě hodně a hodně hledat moudrost!

A máš vůbec čas psát?

Teď jsme se ženou napsali kuchařku. Moje žena Flóra je odtamtud, odkud byla i moje maminka. Je „Maďarka“, maďarská Romka. Doma mluví jako já, ale mezi svými příbuznými mluví maďarskou romštinou. Do té kuchařky jsme dali jejich jídla, to co vaří oni doma, v Nededu, v Šale a zkrátka tam.

Moje žena pracuje v nemocnici, uklízí. Máme čtyři kluky, malému je pět let, chodí do školky, ti větší chodí do školy.

Umí tvoje děti romsky?

Když jsme ještě bydleli v Bílovci, měly problémy s češtinou, a tak jsme s nimi mluvili česky. Ti tři starší romsky rozumí. Ale když se narodil malý Románek, už tady v Brně, řekli jsme si se ženou, že s ním budeme mluvit jenom romsky. A tak ten malý pětiletý mluví romsky i česky. Česky se učí ve školce. Romsky umí ze všech mých dětí nejlíp. Je to pravý Rom. Třetí kluk Marek krásně maluje. Druhý David chodí do deváté třídy. Ten nejstarší Janek hezky hraje. Je po mém dědečkovi, po otci mého táty. Učí se v romském středisku tady v Brně v Bratislavské ulici. Soubor se jmenu-

*Jano s tatínkem, Bílovec - jaro 1976
Foto: archiv*

*Jan Horváth s rabínem Karolem Sidonem
v Brně v r. 1992
Foto: archiv*

Bratislavsko ulica. „Romano jilo“ pes vičinel oda suboris. Odoj bašavel pre lavuta.

Pal kala mire gifutňa kamav te phenel jekh: Sar pisindom miri angluňi gifutňi „Kalí ruža“, ta la bičhadom la Lackovňake Perješiste. Joj kerďa ajsi „*sutaža romských literátů*“ pre Slovensko. Ta kodi miri gifutňi kheld'a avri peršo than. Oda has andro eňavardeš taj dujto berš. Palis čhindom pal miri daj, sar čori muľa, bo la igen rado dikhavas. O Del mi del lake lo-ki phuvori. Andre mire gifutňa vakerav the ko gadže. Kamav lenge te phenel, hoj amen na sam ča phus, afe hoj the amen sam manuša. Le Romenge kamav te phenel, kaj pes te na ladžan vaš oda, hoj hi-ne Roma. Kaj te na bisteren amari čhib. Kaj te na bisteren pre amare phrala, so mule Aušvicate vaš oda, hoj sas Roma. Bičhadom mire gifutňa andre Italija, jekh Rom, o Spinelli odoj kerel sako berš *sutaža*. Kheldom avri, ta man vičinde odoj.

je „Romské srdce“. Hraje tam na housle.

O svých básních bych rád řekl tohle: Když jsem napsal svou první báseň „Kalí ruža“ (Černá růže), poslal jsem ji Lackové do Prešova. Pořádala soutěž romských literátů na Slovensku. A ta moje báseň vyhrála první cenu. Bylo to v dvaadevadesátém roce. Potom jsem napsal báseň o svojí mamince, když chudák umřela, měl jsem ji strašně rád. Ať jí dá Pán Bůh lehkou zem. Ve svých verších mluvím i ke gádžům. Chci jim říct, že nejsme jenom nějaká sláma, že jsme taky lidé. A Romům chci říct, aby se nestyděli za to, že jsou Romové. Aby nezapomněli náš jazyk. Aby nezapomněli na naše bratry, co zahynuli v Osvětimi jenom proto, že to byli Romové. Poslal jsem svoje básně do Itálie, tam je jeden Rom, Spinelli, a ten tam každý rok pořádá romskou literární soutěž. Dostal jsem ce-

A sas odoj amaro baro romano lekhado,
o Mateo Maximoff andal e Francija. Sar
me kodl gifutni ginavas pal amare Roma,
so achile Aušvicate, ta jov rovelas. Phuro
manuš! Rovelas. Palis avla pal mande,
palikerdas mange, phendas, hoj leskeri
calo familija achiŕa Aušvicate.

The me rovavas. Amen na tromas te
bisterel, so amenca kernas. Ale mušinas
furt te kidel zor olestar, hoj samas hodno
te prekodživel, u olestar, hoj achiŕam Ro-
menge. Me somas baro bachtalo, hoj
o Mateo Maximoff, amaro baro romano
lekhado, baro manuš, mange palikerda
vaš savore Roma. Na bisterava upre šoha.

VÝBOR Z VERŠŮ JANA HORVÁTHA

Kaŕi ruža

Kaŕi ruža bariŕa,
ňiko la na sadzinda,
ňiko la na vičinda,
kaske kampifa?
Kale jakha, kale jakha,
soske jon roven?
Ňiko pre kaŕi ruža
paňi na čhivel,
lačho lav na phenel.
Dikhen ake! Mek dživel.
Kale jakha, kale jakha,
soske jon roven?
O šil, e bokh, o mariben,
andro jilo o phariben -
savoro chalas e kaŕi ruža,
mek adaj barol.
Kale jakha, kale jakha,
soske jon asan?
Koja kaŕi ruža
imar nane korkori,
hin la parňi pheňori,
savi zor, savo šukariben,
te hine jekh paš aver!
Savoreha pen ulaven,
jekh paš aver chudela,
kamiben, paťiv dela,
te merel la na dela.

nu a pozvali mě tam. A byl tam náš vel-
ký, významný spisovatel Mateo Maxi-
moff z Francie. Když jsem četl svou
báseň o Romech, co zemřeli v Osvětimi,
dal se do pláče. Starý člověk! Plakal. Po-
tom ke mně přišel a poděkoval mi, řekl,
že celá jeho rodina zůstala v Osvětimi.

A já taky plakal. Nesmíme zapome-
nout, co s náma dělali. A musíme pořád
čerpat sílu z té myšlenky, že jsme přece
přežili jako Romové a že jsme zůstali Ro-
my. Byl jsem nesmírně šťastný, že Mateo
Maximoff, náš velký romský spisovatel,
vzácný člověk, mi poděkoval za všechny
Romy. Na to nikdy nezapomenu.

Černá růže

Černá růže vyrostla
nezvaná, nechtěná,
nezasazená.
Komu je třeba?
Černé oči, černé oči,
proč pláčou?
Není, kdo by
černou růží zalil,
kdo by jí dobré slovo dal.
Podívejte! Přece roste dál!
Černé oči, černé oči,
proč pláčou?
Zakoušela hlad a bídu,
mráz, vyprahlost, žal -
kdo se slitoval?
A přece roste dál.
Černé oči, černé oči,
proč se usmívají?
Že ta černá růže
už není sama,
vedle ní sestra bílá,
jaká krása, jaká síla,
když jsou pospolu!
O všechno se dělí,
jedna druhou nezdadí,
úctu a lásku k sobě mají
a jedna druhou nenechá zajít.

Aven Romale!

Aven Romale,
sthovas o love jekhetane,
pomožinas, šigitinas
amare phralenge the pheňenge,
so ačhile Aušvicate.
Ma bisteren pre lende,
mule tiž vaš amenge.
Keras lenge barobar -
ela amen kaj te džal.

Imar n'avaha pro svetos korkore
sar ola čhinde kaštore,
sar manuša čorore.
Aven Romale,
phure, terne, savore!
Labaren tumari godī, vodī...
aven Romale!

Aven Romale!

Aven Romale,
šuvás khetánes le louve,
žutinas, žutinas
le phralenge, le pheňenge,
so Aušvicate ášile.

Ma bisteras prej le,
vi and'áme múle.
Keras lenge šukár bár -
avla ame ká te žas.

Č'avasa pi luma korkoura
sar le šinde kaštoura,
sar manuša čorre.
Aven Romale,
phúre, terne, sa intregi!

Chuťilen tumári goudī, voudī...
Aven Romale!

Pojďte, Romové!

Pojďte Romové,
vyberme peníze,
pomožme, pomožme
svým bratrům a sestrám,
co zůstali v Osvětimi!
Buďme v duchu s nimi -
zemřeli i pro nás!
Postavme jim pomník,
abychom měli
kde scházet se a vzpomínat.
Nebudem na světě osamělí
jak stromy podřáté,
jak žebráci, co každému vadí.
Pojďte Romové,
staří, mladí, všichni!
Otevřete svá srdce,
zažehněte rozum a duši...

Ján Berki
Život a smrt (tužka na papíře)

Le autoriskero kijalav:

Kadi gifutni čhindom andro berš 1994. Somas Aušvicate le phure kakeha Danieliha, o Lagrin sas amenca taj miro šougoris Bilovcistar. Leperav sar akana. Samas pre konferencija - pandžvardešti inepa, kana murdarde Aušvicate, andro taboris Birkenau II, savore Romen. Peršivar somas Aušvicate, taj so odoj dikhom - o jilo mange ratvaolas.

Amare Romen pal e Morava kidne najsamprv andro taboris Hodonín u Kunštátu. Odarig len tradle Aušvicate. O *Muzeum romské kultury* kamelas te thovel lenge barobar, kajča na sas love pr'oda. Mange has igen pharo, hoj na džanas te del pařiv ole Romenge, ole manuenge, so len bidořalen - řa vař oda, hoj sas Roma - murdarde. Bisterdam pre lende? Sem pre koda nařti bisteras! Amen dživas, chas, pijas, gifavas, khelas thaj andr'oda bisteras, hoj sam manuřa? Te bisteraha, ko džanel, ři jekh řives amenca na ařhela oda jekh, so anglo penda berř ařhila amare phralenca pheřenca? O Del mi arakhel, kaj mek ajso bimanuřiben te avel pale andre kadi phuv! Ale o Del amen arakhela řa akor, kana na bisteraha, hoj sam manuřa.

Vař oda řhindom mek aver gifutni - ajso akhariben, kaj amare Romenge te keras barobar. Leperibnaskero barobar.

(Pozn. red. Pomník v Hodoníně u Kunštátu navrhl romský kameník Eduard Oláh. Článek o sběrném táboře a další článek o Eduardu Oláhovi s fotografií pomníku lze najít v *Romano džaniben* 1-2/1997, s. 61 a s. 62 - 68.)

Gifutni, so avel, sas řhindř perdal amare phrala the pheňa, so ařhile murdarde Aušvicate:

Autorova poznámka:

Tuto báseň jsem napsal v roce 1994. Byl jsem v Osvětimi se strýcem Danielem (*Bartoloměj Daniel je známý romský historik, pracovník Muzea romské kultury, pozn. red.*), byl s námi i Lagrin (*Antonín Lagrin je moravský Sint, jehož řetní příbuzní zahynuli v Osvětimi, pozn. red.*) a můj řvagr z Bílovce. Pamatuji si to, jako by to bylo řed'. Byli jsme na konferenci pořádané u příležitosti padesátého výročí vyvraždění Romů v Osvětimi, v táboře Birkenau II. Byl jsem v Osvětimi poprvé a přitom, co jsem viděl, mi krvácelo srdce.

Naše moravské Romy sebrali nejřříve do tábora v Hodoníně u Kunštátu. Odtamtud je nahnali do Osvětimi. Muzeum romské kultury jim řhtělo postavit pomník, jenomře na to nebyly peníze. Mně bylo velice říto, ře jsme nebyli schopni vzdát řctu řtěm Romům, řtěm lidem, které nevinně zavraždili jenom proto, ře to byli Romové. Cořpak jsme na ně zapomněli? Přece na ně nesmíme zapomenout! My řijeme, říme, řijeme, zpíváme, tancujeme a přitom zapomínáme, ře jsme lidé? Zapomene-me-li, kdo ví, nestane-li se s námi jednoho dne totěř, co se stalo s našimi bratry a sestrami? Chraň Bože, aby se taková nelidskost vrátila do řěhle země! Ale Bůh nás ochrání jenom ředdy, kdyř nezapomeneme, ře jsme lidé.

Proto jsem napsal řeřtě jednu báseň, takovou výzvu, abychom našim Romům postavili pomník.

Následující báseň byla napsána za naše bratry a sestry, řetři byli zavražděni v Osvětimi:

Tumenge, amare phrala the pheña,
tumenge, amare čhavore, kamav te palikerel
vaš o dživipen, vaš o čačipen
the romipen,
vaš savoro, so omuklan amenge.

Raťi sovenas, šukar suno džanas,
jekhvar pre blaka durkinel:
„Ušřen upre, Romale, aven,
řidžas tumen pre buti!“
O bare kale jakha roven, phučen:
„Kaj džas? Soske?“
Šuki prajtin na čerkinel,
e balvaj na phurdel.
O kalo thuv kijo Del phurdel.
Devla, Devla, so te kerav,
mire čhaven adaj mukav.
So hin za manuša kala kalejilengere?
So kamen amendar?
Miro jilo pukinel žařatar.
Mamo, miri mamo, ma rov,
ma čhinger tre bala...
Sem o Del dikhel, so amenca o beng
keren.
Aušvicate sas kher baro,
odoj beřlas mro pirano,
odoj ačřlas čhavo romano...

Ma bisteren!

*Kadi gilutni sas řutti paj amáre phral
taj paj amáre pheña, so múle andi
Auřvica:*

*Tumenge, phralale taj pheňale,
tumenge, řavourale, kamav te najisarav
pa trajo, pa čačimo taj pa romimo,
pa sa, so muklan amenge.*

*Raťi sovenas, šukár súno dikhenas,
jokhvar pi fejastra malaven:
„Ušřen opre, Romale, aven, ingras tu-
me pi buti!“
Le báre kále jákha roven, puřen:
„Ká řas? Mír?“*

Vám, naši bratři a sestry,
vám, naše děti, vám chci poděkovat
za život, za pravdu,
za romství,
za všechno, co jste nám zanechali.

Byla noc, spali jste
a zdály se vám možná sladké sny.
Najednou rány na okno:
„Vstávejte, cikáni, vezem vás na práci!“
Veliké černé oči pláčou a ptají se:
„Kam jdeme? Proč?“
Suchý lístek nešelestí,
nezafouká vítr.
Černý dým stoupá k Bohu.
Bože, Bože, co mám dělat?
Zanechávám tu své děti.
Co ti lidé s temnými srdci,
co od nás chtějí?

Maminko, maminko, neplač
a netrhej si vlasy...
Bůh vidí, jak s námi ďáblové nakládají.

V Osvětimi je velký dům,
tam zavřený byl můj milý,
tam zůstal syn Romů...

Nezapomeňte!

I šúki patrin či mižal,
i balval či phurdel.
O kálo thuv ká o Dejl phurdel.
Dejvla, Dejvla, so te kerav?
Le šavouren khate mukav.
Če manuša-j kadala kálejílenge?
So kamen amendar?
Muro jílo šindol andi bríga.
Mamo, muri mamo, ma rov,
ma šinger te bal...
O Dejl dikhel, so amenca le beng keren.
Aušvicate sas báro kher,
khote bešla muro pirámno,
khote lášilas šávo románo...

Ma bistren!

Kamav

Kamav,
o kham te asal,
kamav
le čhoneha te khelel,
kamav
le čercheñendar te phučel,
so le Romen užarel.
Kamav -
balvaj avka šukares te phurdel,
kaj o Roma paš late te pobešen,
giľaha, kheľibnaha
taj asabnaha peskere dromenca
te džan.
Kamav
le Devlestar na but:
mi phundravel le parnenge o jakha,
choc te na o jilo.
Kamav,
kaj te dikhen, save sam,
kaj manuša sam sar the jon,
dukhade the lošade jileha
džaha lenca kijo suntó Del
sar manuš manušeha.
Oda
kamav.

Chci

Chci,
aby se slunce smálo,
chci,
aby tancovalo s měsícem,
chci
se zeptat hvězd,
co Romy čeká.
Chci,
aby vítr krásně foukal,
ať si Romové posedí
s písni, tancem a smíchem,
pak ať jdou dál po svých cestách.

Chci
od Boha ne mnoho:
ať otevře bílým oči,
když už ne srdce.
Chci,
aby viděli, jací jsme.
Stejně jako oni
se svou bolestí i radostí
půjdeme s nimi k Pánu Bohu
jako lidé.
To
chci.

Ján Berki - *Velikonoční motiv*
(tužka na papíře)

Ján Berki - *Renesanční zvonice*
(modrá propisovačka na papíře)

Mira dajorake

Paľikerav tuke, mamó,
vaš kamiben, lačhipen the dživpen,
so amen diňal.

O jilo dukhal, ratvaľol,
andal o kirlo
ňi lav na šundľol.

E prajtin pes na čalavel,
e balvaj na phurdel,
dukhaďi giľi na giľavel.

Tire kale bala sar drakha
o Upruno Raj iľa.

Miro kalo jilo rovel,
kalo čiriklo o hiros anel.

Dža, dža tu, kale čirikleja,
ľidža mira dajorake

giľori,

kamiben, paťiv, paľikeriben,
amara dake vaš o dživpen.

Mé mamince

Děkuji ti, maminko,
za tvoji lásku a dobrotu, za život,
který jsi nám dala.

Srdce mě bolí, krvácí,
jediné slovo nevychází
z hrdla.

Lístek se nepohne,
vítr nezafouká,
není s to zpívat ani bolestnou píseň.

Nejvyšší Pán
si vzal tvé vlasy
tmavé jak černý hrozen.

Stýská se mi.

Černý pták přináší zprávu.

Leť, černý ptáku,
dones mé mamince písničku,
dones jí mou lásku, úctu a vděk
za to, že nám dala život.

Le autoriskero kijalav:

Sem nane pro svetos romaňi džuvli, savi na cerpinda has varesavo phariben. Ta the miri somnakuňi dajori, del lake o somnakuno Devloro loki phuv, cerpinelas. Mek sar sas terneder, gejlal pal jekh Rom Nededatar. Ungros. Marlas la, katinlas, ta muklas les.

Miri daj - sar mange vakerlas - mek čhake sogalinlas Požomate le ungrike rajenge. Paľis avilas pro Čechi le ungrike Romenca. Ešeb kerlas pro statkos andro foros Havlíčkův Brod. Odoj avlas hiros, hoj muľas miri baba, mra dakeri daj. Anna Lakatošová pes akharelas. Joj uľila Farkašdate andro berš 1907. Muľas teľi, sas lake 44 berš. Muľas paš o ločhipen, kana uľilas lakero nekterneder čha, o Karči - Kutaši leske phenenas romanes. Le Kutašis bararďa avri la dakero phral, o Pišpeko. Šoha na iľa romňa, parvarelas peskera pheňakere čhaven.

Me la dakera da na prindžarďom, muľa andro berš 1951 u me uľiľom andro berš 1959.

Mri daj cerpinda but. Mra babake uľile vaj štar čhave, so na phimas. Ciknorenge phirenas lačhes, aľe sar lenge sas dešujekh, dešuduj berš, ta imar e zor našavenas, pernas tele u imar na terďile. Savore mule. Mri daj čhake pašal lende kerelas, šegitinelas peskera dake. Avka sar lakeri daj cerpinlas, avka the miri daj cerpinda. Amaro šartophraloro, o Zdenkus, tiž has ajso nasvalo. Cikneske phirelas šukares, barolas - agor. Muľas, sar leske sas dešeňa berš. O trito phral, o Pepik, ciknovarbatar na del duma. Džanen tumen, sar miri daj cerpinelas? U amen laha. Me man na čudaľinav, hoj pes dodžidľilas ča 58 berš.

Miro dad? Sar savore romane murša! Rom hordinel kalapa - romňi hiňi ča romňi, kampel lake te řikerel o muj! Avka sas the mira daha.

Autorova poznámka:

Není na světě romské ženy, která by nezakusila nějaké trápení. I moje zlatá maminka si vytrpěla své, ať jí Pán Bůh dá lehkou zem. Když ještě byla mladá, vdala se za jednoho Roma z Nedědu. „Maďar“ (*maďarský rom*). Bil ji, mučil ji, a tak ho nechala.

Maminka - jak mi vyprávěla - sloužila za svobodna v Bratislavě maďarským pánům. A pak přišla do Čech s maďarskými Romy. Nejdříve dělala na statku v Havlíčkově Brodě. Tam přišla zpráva, že umřela babička, maminčina matka. Anna Lakatošová se jmenovala. Narodila se ve Vlčanech v roce 1907. Umřela mladá, bylo jí 44 let. Umřela při porodu, když se narodil její nejmladší syn, Karči - Kutáši mu říkali romsky. Kutáše vychoval maminčin bratr Pišpeko. Nikdy se neoženil a staral se o děti své sestry.

Maminčinu matku jsem nepoznal, umřela v roce 1951 a já se narodil v roce 1959.

Maminka měla velké trápení. Babičky se narodily asi čtyři děti, které přestaly chodit. Jako malé chodily krásně, ale když jim bylo jedenáct, dvanáct let, začaly ztrácet sílu, padly a už nevstaly. Všechny umřely. Moje maminka o ně jako svobodná pečovala, pomáhala své matce. A tak jako trpěla její maminka, tak potom trpěla i ona. Náš čtvrtý bratříček, Zdeněk, měl stejnou nemoc. Jako malý krásně chodil a rostl - a pak konec! Umřel, když mu bylo devatenáct let. Třetí bratr, Pepík, odmalička nemluvil. Umíte si představit, jaké měla maminka trápení? A my s ní. Nedivím se, že se dožila jenom padesáti osmi let.

A můj otec? Jako všichni romští chlapi! Muž nosí klobouk - ženská je jenom ženská, musí držet pusu! A tak to bylo i s mou maminkou.

Mira babake

Babo miri,
sar somas ciknoro,
ciknoro čhavoro,
phiravas ke tute rado,
rado šunavas tire šukar lava,

andro jilo mange lavas
tiro romipen,
o barvalipen romano.
Paľikerav tuke, babo,
hoj man sikhadaľ,
sar te dživel romanes
andre kada baro svetos.
Paľikerav tuke,
hoj mange sikhadaľ o drom
kijo vudud manušengero.
Paľikerav.

Le autoriskero kijalav

Kerav mange genealogija mira familijatar. Mi dikhen mire čhave, ko sas lengere phure dada u save sas. Kampel but te phirel pal o archivi, pal o matriki, pal mire nipi, so dživen u so džanenas kole phure dženen. But, but Roma hin feder sar matriki. Vareso imar arakhľom, aľe mek but kampel te rodel. Te aver Roma kada kerdehas, dikhlehas, hoj lengere phure dada sas buťakere, lačhe, chasňakere manuša. Na savore: Andre sako familija pes arakhel vareko dilino, khandino, bibacht manuš, aľe andre dojekh familija pes arakhel the lačhe, godaver manuša. Dži akana kame-nas o gadže te dikhel ča kole dilinen, bi-bachtalen. Kampel lenge - the amenge korkoreng - te sikhavel the kole chas-ňakere, lačhe, paťivale Romen.

Miri baba pes vičinlas Helena Horváthová. Uľiľas 10. 5. 1902 Ondriš-late, tham Spišská Nová Ves. Lakero dad pes vičinlas Jozef Horváth (1860 - 1943). Romanes leske phenenas Du-

Mé babičce

Babičko moje,
když jsem byl malý,
maličký romský chlapec,
jak rád jsem k tobě chodil,
jak rád jsem poslouchal
tvá krásná slova
a do srdce si ukládal
tvoje romství,
romské bohatství.
Děkuju, babičko,
že jsi mě naučila
žít jako Rom
v tom velkém, širém světě.
Děkuju, babičko,
žeš mi ukázala cestu
k lidskému světlu.
Děkuju.

Sestavuji si geneologii svých pří-buzných. Ať děti vidí, kdo byli jejich předkové a jací byli. Musím za tím hod-ně chodit po archivech, po matrikách, za svými lidmi, kteří ještě žijí a kteří znali ty staré. Mnoho, mnoho Romů jsou lepší než matriky. Něco jsem už zjistil, ale musím ještě hodně hledat. Kdyby tohle dělali i ostatní Romové, vi-děli by, že jejich předkové byli pracovití, dobří a užiteční lidé. Ne všichni: V každé rodině se najde nějaký hlupák, lenoch nebo prevít, ale v každé rodině se také najdou dobří, moudří lidé. Doposud chtěli gádžové vidět u nás jenom ty hlu-páky a mizery. Ale my musíme jim i so-bě samým ukázat taky ty užitečné, dobré a poctivé Romy.

Moje babička se jmenovala Hele-na Horváthová. Narodila se 10. 5. 1902 v Nálepkově, okres Spišská Nová Ves. Její otec se jmenoval Jozef Horváth (1860 - 1943). Romsky se mu říkalo

Rodina Horváthova v Bílovci v létě 1960.

Zeleva: maminka Aurélia (1932 - 1990), tatínek Július (1931), Jan (1959), Edvika (1958) a Július (1957).

foto: archiv

mo. Sas lavutaris, bašavelas pre lavuta. Varekana avile Ondrišfate andal e Ungriko.

Mira babakeri daj pes vičinelas Mária Horváthová, pal o dad Michalíková (1863 - 1941). E baba mange delas duma, hoj sas igen šukar džuvlí, džanelas te kerel valki, pekela andro bov le Romenge bokola.

Mire phure papus the la phura baba sas pandž čhave. Nekphureder sas o Jozef Horváth, phenenas leske Kalo. Dujtí sas miri baba, e Helena - Korenki, třetí Terezia - romanes la vičinas Šanda, štartí sas e Gizela - Giza, pandžtí Mária - romanes Holovci. Imar ňiko lendar na dživel. Lengere čhave bešen Brmate, Bílovcište, Olomuciste, Ondrišfate.

Miri baba gejlá romeste pal o Jozef Horváth (1900 - 1947). Sas tiž Ondrišfatar. Bašavelas pre brača, pre

Dumo (Záda). Byl to hudebník, hrál na housle. Kdysi přišli do Nálepkova z Maďarska.

Babiččina matka se jmenovala Mária Horváthová, po otci Michalíková (1863 - 1941). Babička mi vyprávěla, že to byla velice krásná žena, uměla vyrábět nepálené cihly a Romům pekla v peci koláče.

Můj pradědeček a moje prababička měli pět dětí. Nejstarší byl Jozef Horváth, říkali mu Kalo. Druhá byla moje babička Helena - Korenki, třetí Terezie - romsky jí říkali Šanda, čtvrtá byla Gizela - Giza, pátá Marie - romsky Holovci. Nikdo z nich už nežije. Jejich děti bydlí v Brně, v Bílovci, v Olomouci a v Nálepkově.

Babička se vdala za Jozefa Horvátha (1900 - 1947). Byl také z Nálepkova. Hrál na violu, druhé housle a na

*Jan Horváth s manželkou a syny
Foto: archiv*

kontra, pre bugova. Sar šund'om le ba-
čistar Brnate, kerlas andre cihelňa bari
chasňardī butī. Odi cihelňa dine le Ro-
menge o raja, o grofi.

Miro papus muľas terno. Sas les
buklomata andre džombra. Miri baba de-
las duma, hoj les pokerďa jekh Romňi,
e Gizela, leskeri šougorkiňa. O Roma la-
tar daranas, džanelas te drabarel, džane-
las tejl te kerel, te sast'arel. Me duminav,
hoj na sas striga, ča džanelas čara. Ola
Romňa me jekhvar dikhľom, bešelas
adaj Bernate, adaj dživen lakere čhave.
Muľas andro berš 1995, sas lake 92
berš. E baba vakerlas, hoj odi romňi čor-
ďa mre papustar koter pal e cholov, ole
kotoreha zapaťard'a ola žamba u ispidňa
tel o vudar andro babakero kher. Miro
papus sas imar baro nasvalo, na chalas
ňič, u palis muľas. Pal oda arakhle la
žamba tel o prahos. Sar avri šutiľas odi
žamba, avka avri šutiľas miro papus.

basu. Jak jsem slyšel od strýčka
v Brně, dělal prý v cihelně velice užiteč-
nou práci. Tu cihelnu dali Romům páni,
hrabata.

Dědeček umřel mladý. Měl žalu-
deční vředy. Jenomže babička říkala,
že ho počarovala jedna Romka, Gizela,
jeho švagrová. Romové se jí báli, uměla
věštit, uměla připravovat odvary, léčila.
Já myslím, že to nebyla čarodějnice, je-
nom zkrátka znala bylinky. Jednou
jsem tu ženu viděl. Bydlela tady v Brně
a tady také žijí její děti. Zemřela v roce
1995, bylo jí 92 let. Babička říkala, že
ta žena ukradla dědečkovi kus látky
z kalhot, tím kusem látky obalila žábu
a strčila ji pode dveře babiččina domku.
Dědeček už byl hodně nemocný, nic
nejedl a pak umřel. Potom našli žábu
pod prahem. Tak, jak vysychala ta žá-
ba, uschl i můj dědeček. Aspoň tak to
babička vyprávěla.

Avka džalas e duma mira babatar. Sar mira babake mulas lakero rom, ta nič la na likerlas khere, bo lakere čhave sa imar gele pro Čechi, pre buti. Biken-đa o kher u andro berš 1950 avla Bilovciste. E baba ando pro svetos dešochto čhaven, ale buter lake mule mek anglo mariben. Dodžidile pes ochto, so avle pro Čechi. Olendar dživen mek šov.

Miri baba mulas andro januaris 1979, kana man vičinde ko slugadža. Našti blsterav pre miri baba, bo but man sikhada. Sas godaver, choc na džanelas te genel te čhinel. Ale džanelas peske savoro te vibavinel. O gadže lake phenenas „cikánská advokátka“. Chasňardí manušni sas, džanelas le lovenca te chasňarel. Sako berš linaje phirelas khere ke peskere pheňa Ondrišťate ko Grin, avka pes vičinelas romano pero. Anelas lenge gada pro jevend, kaj te na fadinen, kamašči, šegitinelas, sar birinelas, the lovenca. Delas kejčen love le Romen u vare-save na kamenas te del pale, ta me, sar školakos, mušinas lake te čhinel fila pre Slovensko, kaj la te den o love pale. But Roma pre late vičinkernas, rušenas, hoj sas ajsi gazdiňa. But Roma lake šoha o love pale na dine, bo len na sas.

Miri baba mufa - sas lake 77 berš. Kafile andre late o buke. Ciknovarbatar pijelas cigaretči. Mi del lake amaro somnakuno Devloro loki phuv. Me pre late na bisterava šoha, lakero čačipen manca džala, džikim dživava. Sas paťivači, čačikaňi Romňi.

Phrala

Soske man na kames, miro phraloro?
Me som romano čhavoro,
phenav tuke, phučav tutar,
tiž kamav te dživel,
te giľavel, te khelel.
Soske man kames te našavel?
Ma paťa oleske, kaj som čoro,

Když babičce zemřel muž, doma už ji nic nedrželo, protože všechny děti jí odešly do Čech za prací. Prodala dům a v roce 1950 přijela do Bílovce. Babička přivedla na svět osmnáct dětí, ale většína z nich umřela ještě před válkou. Naživu jich zůstalo osm a ti přišli do Čech. Šest z nich ještě žije.

Babička umřela v lednu 1979, zrovna když mě povolali na vojnu. Na babičku nezapomenu, protože mě hodně naučila. Byla moudrá, třebaže neuměla číst a psát. Všechno si dovedla zařídit. Gádžové jí říkali „cikánská advokátka“. Byla šetrná, uměla hospodařit s penězi. Každé léto jezdila „domů“ za svými sestrami do Nálepkova na „Grín“ - tak se říkalo cikánské osadě. Nosila sestrám šaty na zimu, aby nezmrzly, boty, pomáhala, jak mohla. Půjčovala Romům peníze, někteří jí to nechtěli vrátit, a tak jako školák jsem jí musel psát dopisy na Slovensko, aby vrátili peníze. Hodně Romů na ni nadávalo, zlobili se, že byla tak šetrná. A hodně Romů jí nikdy peníze nevrátilo, protože je zkrátka neměli.

Babička umřela - bylo jí 77 let. Dostala zápal plic. Od malička kouřila. Ať jí dá náš zlatý Pánbíček lehkou zem. Nikdy na ni nezapomenu, její zkušenost se mnou půjde, dokud budu naživu. Byla to poctivá, opravdová Romka.

Bratře

Proč si mě, bratříčku, nevšímáš?
já, malý romský chlapeček
se tě ptám a říkám ti,
že taky chci žít,
zpívat a tancovat,
tak proč mě chceš zničit?
Proč mě nemáš rád?

ma paťa oleske, kaj som dilino.
Phundrav tiro jilo
u me tuke dava miro.
Šun, sar jov marel,
phuč lestar, so kamel.
Kamel te dživel,
kamel te khelel,
kamel te asal, na kamel te rovel.
Šunes, sar jov marel?

Nevěř tomu, že jsem ubohý,
nevěř, že jsem hloupý.
Otevři srdce a já ti dám to své.
Poslouchej, jak bije,
a zeptej se ho, co chce.
Chce žít,
chce tancovat,
chce se smát, ne naříkat.
Slyšíš, jak bije?

*Verše Jana Horvátha přeložili: do olašského dialektu Peter Stojka
a do češtiny Jakub Krčík a Milada Závodská.*

Horváth je romský vlastenec a buditel. Je to patmé ze všeho, co dělá i ze všeho, co říká. Jeho obrozeneckému vlastenectví jsou podřízeny i jeho verše. Kdybychom měli charakterizovat jejich žánr, asi bychom řekli akharibena - verše-výzvy. Jsou to výzvy Romům, ale také „bílým“, aby „otevřeli srdce“ a přestali konečně soudit podle toho, jakou má člověk barvu pleti (neboli podle atavistických kritérií, která jako by vrostla do veškerých jejich soudů o Romech; takto to ovšem Horváth neformuluje). Jde ovšem o to, jak gádžové tyto výzvy vnímají. Romské čačipen (skutečnost, zkušenost, pravda, právo) je v konkrétních historických dimenzích tohoto výrazu jiné než čačipen Neromů. Dovedou se „bílí“ vůbec vžít do situace „černého“, který jde po ulici a je stíhán nedůvěřivými, opovržlivými nebo nenávisťnými pohledy většiny? Nenarazí tedy básnické výzvy Janka Horvátha u gádžů na fenomen nesdělitelné zkušenosti? A kromě toho: budou prosté věty na způsob „otevřete srdce“ schopny ono „zavřené srdce“ alespoň trochu pootevřít? I formální jazykové a stylistické vyjádření je totiž napojeno na poněkud jiné čačipen, tedy na jinou tradici estetiky. Slova, která se v převažující současné estetice gádžovské stala klišé, mají zatím v romské estetice svůj původní význam a magickou moc. Proto jsou schopna na Romy apelovat.

Ovšem apel vlastenecké Horváthovy poezie na Romy je patmé to nejdůležitější. Většina Romů se ztotožňuje s jeho pocity - a to i ti, kteří dosud váhají anebo se to bojí přiznat. A právě prostá slova Jana Horvátha (která ovšem neztratila svou magickou působnost na romského čtenáře) jsou s to skutečně „probudit“ romství - bytostnou identitu Romů. Svědčí o tom písemné výpovědi Romů, kteří dálkově studují na Evangelické sociálně-právní střední škole. V hodině romistiky jim lektorka Mgr. Hana Syslová přeložila čtyři Horváthovy básně z připravované publikace a studenti je hodnotili v písemné práci. Vybrali jsme alespoň několik na ukázkou.

ROMŠTÍ STUDENTI O POEZII JANA HORVÁTHA

Kala gifutňa hine igen šukar, gejfas mange kijo jilo. Peršo gifutňi vakerel, sar phares hin le Romenge te dživen pre kadi luma. Mangel pes pro Del, kaj savore nipi ke peste lače te hen. Dujto gifutňi hiňi šukar, pařikerel peskera dajorake a igen leske pharo, bo e dajori leske merel. Pre kodi gifutňi sakoneske kovľol o jilo. E trito a štarto gifutňi hiňi pal o Roma, so mule Aušvicate. Pre kala Roma na majinahas te bisteren.

Tereza Kokyová

Báseň „**Aven Romale!**“ se mi líbila nejvíce. Oslovuje Romy srdcem, apeluje na jejich soudržnost, národnost, lásku k Romům. Dotkla se mého srdce. Je krásná.

bez podpisu

Báseň „**Kamav**“ vystihuje volnost našeho národa. Chceme být volní jako ptáci. Vnímáme svět jinak, citlivěji, jsme spjati s přírodou. Čas a prostor není pro nás rozdělený a ohraničený. Pan Janko Horváth vystihuje krásu romské duše. A k básni „**Paľikerav mira dajorake**“ chci říci toto: Když se člověk rozteskní, ptá se osobně anebo obrazně své matky, proč zrovna já mám bolest. Romská matka je pro dítě první po Bohu. Báseň vystihuje vyznání, jaké může Rom své matce dát, zvláště když už matku nemá. A báseň „**Tumenge**“? Sepněme se, Roma, pro pravdu, pro další život a pro naše romství! Tolik nám ublížili, ale zase půjdeme dál. Nic nezapomeneme, ale musíme vstát a jít, i když nám to působí trápení a my tomu nerozumíme. Však naše cesta nekončí.

Jana Hejkrliková

(tři další hodnocení otiskujeme jako faksimilie)

ZUSAMMENFASSUNG

ICH LEBE FÜR DIE ROMA (EIN PORTRÄT VON JÁN HORVÁTH)

Das Porträt ist in gewisser Weise als Autoporträt angelegt. Milena Hübschmannová und Pavla Kříženecká mit diesem vielseitigen Menschen auf und geben es praktisch weder sprachlich noch inhaltlich redigiert wieder.

Er ist in Ostrava am 1.11.1959 als dritter von sechs Kindern geboren. Sein Vater hatte sich dort (wie viele andere Roma auch, Anm.d.Red.) wegen der Arbeitsmöglichkeiten niedergelassen. Er stammte aus der Ostslowakei, seine Mutter ist gleichfalls aus der (sprachlich deutlich unterschiedlichen und unter starkem ungarischen Einfluss befindlichen, Anm.d.Red.) Südslowakei zugewandert. Als Jugendlicher unternahm er auf eigene Faust eine Erkundungsfahrt zum Herkunftsort seines Vaters, wohin seine Großmutter ab und zu zu Besuch gefahren war. Er erlebte dort, wie die Roma wie Wölfe im Wald lebten, er erlebte die Gastfreundschaft und enge Familienbande, eine Aufnahme ohne misstrauische Fragen, denn keiner hatte ihn erwartet. Sein Großvater war ein reicher Musiker und lebte im reicheren, höher gelegenen Teil der Zigeunersiedlung. Die Großmutter buk für das ganze Dorf, je nach Vermögenslage auch gegen Bezahlung. Alle ihre elf

Kinder lebten verstreut in ganz Tschechien, zwei sind schon gestorben.

Nach dem Krieg hat sich die Lage für Berufsmusiker erheblich verschlimmert. Die Siedlung am Dorfrand mussten die Roma selbst niederreißen und weit draußen im Wald neu aufbauen, hinter der Ziegelei, die ein Fabrikant dort hat errichten lassen. Der Bürgermeister im Dorf hat die Roma nach den Worten seiner Großmutter durch seinen nachdrücklichen Einsatz vor der Vernichtung gerettet.

Die Roma, die mit ihm zusammen eingeschult worden waren, ließen sich bald in eine Sonderschule überweisen, brachten es aber letztlich materiell recht weit. Den Grundschulbesuch hielt er trotz der Hänseleien durch die anderen Kinder durch, möglicherweise dank seiner verständnisvollen Lehrerin. Im Tschechischen hatte er trotz dem zuhause gesprochenen Romanes gute Noten. Auf der Berufsschule ging seine Isolierung weiter, und er wechselte lieber in die Fabrik über, in der auch seine Verwandten arbeiteten.

Mehr und mehr wurde er sich seiner Herkunft als Rom und der Vernachlässigung seiner Volksgruppe im öffentlichen Leben bewusst. Während der Perestrojka begann er, Gedichte zu schreiben, er gründete eine Roma-Jugendorganisation, trat mit seiner Band auf. Nach der Wende wirkte er als Chefredakteur von Romano Kurko, dann im Roma-Kulturmuseum in Brno, als Berater im Prager Stadtrat, und mit seiner Frau zu-

Näxor us bälne jans herrothas
oal fachtidats brockes.

Andro githune, so skowus
gendom, yune koads so him
quado buer romano inreger.
Sundöl oaly ear o Romo
kamen de victuel auche
ealo tung, so quade lunde
him. Valenw pol pesten
xas, dar, he wero so on-
prebrakile. Dats himo igew...
igew but. Vradts auche him
ajei phonipen. O fante
himo manne so koads pole
9 pake le Romenes prebruel.
Ci pes mange leske inreger
boeruel? He bi komas
kaj savor Roma de phenens
koads so quade lunde him.
A ealo luma allikels sowe
som amen o Romo bawale...

Warta Kararia Nactod.
gendom githune so sunda
so jukins horradl nienenpli:
Kamar

Mira dajorake pahikerar
Tumenge

Amen Romale

Mange pus pacimur w misle
kaj pus awalla rareko so
kada dikanel, se irinel.
Pahikerar leske w mi del
leske o Del but back alle
daskipen.

Achen Derula

Terkašova
mačka /

Byla poměrně krásná od žánka
hrovného pro své pění. Ažli-ka
seděla mezi každým domem, který
ji hrady, na to, co se jí dom.
Janka nam, kterou přepomíná, se
jmenovitě jako máto, musel přitýkat,
byl přel, křivě mě, aby si mě, někde
jsme. Běží, když k máto,
k předkům, s kterými nemáme ani
přel, všem ji přel jámy.
Na, máto, myslím, přitýkat, křivě,
přitýkat, a přitýkat, a k přitýkat,
ji máto, jak pro máto, křivě
přitýkat, a křivě křivě, křivě
křivě. Máto, a křivě křivě
přel, máto, křivě, křivě křivě, křivě
křivě křivě křivě.

Přel, si máto, křivě křivě, a
křivě, křivě křivě křivě, a křivě
křivě křivě. Křivě křivě, křivě křivě
křivě, křivě křivě křivě křivě,
křivě křivě křivě křivě křivě.

myslím si, že je to nějaká chyba.
Jedli se a máto, křivě křivě,
máto, křivě, si přitýkat, křivě křivě,
máto. Křivě křivě křivě křivě, křivě
křivě křivě křivě křivě křivě křivě,
máto, křivě křivě křivě křivě křivě,
křivě křivě křivě křivě křivě křivě.
Křivě křivě křivě křivě křivě křivě,
máto křivě křivě křivě křivě křivě.

sammen gab er ein Roma-Kochbuch heraus. Erst sein jüngstes Kind kam in den Genuss, zuhause reines Romanes zu hören.

Seine Gedichte gewannen in Tschechien und Italien Wettbewerbe und brachten sogar den Schriftsteller Mateo Maximoff zum Weinen. Die ersten hier abgedruckten entstanden unter direktem Eindruck eines Besuchs in Auschwitz, wo viele mährische Roma ums Leben gekommen sind, und gamahnen ihr Leiden. Ein Gedicht ist an seine Mutter Adressiert, und damit an die Leiden aller Frauen. In jungen Jahren half diese ihrer eigenen Mutter beim Versorgen ihrer vier gehbehinderten Geschwister, bis sie dann noch als Kinder starben. Ihren ersten Mann verließ sie, weil er sie schlug.

In letzter Zeit beschäftigt er sich mit seiner Genealogie, in Archiven und unter älteren Roma - die taugen mehr als die Archive. Sein Urgroßvater mütterlicherseits, der Dumo (Rücken), ist aus Ungarn in die Slowakei zugewandert. Er war Violinist, seine Frau produzierte eine Zeitlang ungebrannte Ziegel. Sein Großvater war Cellist und starb daran, dass ihn seine Schwägerin verhext hat. Sie hatte ein Stück Stoff von seiner Hose genommen, einen Frosch hineingewickelt, ihn unter die Türschwelle gesteckt und dort vertrocknen

lassen. Nach seinem Tod fand man den Frosch dann tatsächlich. Seine Frau gebar achtzehn Kinder, acht davon erzog sie trotz Krieg und Krankheiten zur Volljährigkeit, und sechs leben noch. Sie bekam wegen ihrer Schläue und ihrem Organisationstalent den Spitznamen „Zigeuneranwältin“. Der junge Ján Horvath half der Analphabetin beim Schreiben. Da sie ärmeren Bekannten und Verwandten in der Slowakei Geld lieh und auch wieder eintrieb, war sie mitunter auch gefürchtet. Zwei weitere Gedichte sind seinen Brüdern und dem fernen Glück gewidmet, wo es nicht mehr auf die Hautfarbe ankommt.

Milena Hübschmannová stellt sich zum Schluss die Frage, ob Weiße seine höchst appellativ formulierten Gedichte in ihrer vollen Kraft verstehen können, wo doch bei den Roma viele „pathetische“ Wörter wie Wahrheit, Kraft, Anstand, Ehre noch nicht abgeschliffen sind und eine intensivere Wirkung hervorrufen können als ihre direkte Übersetzung. Eine Bestätigung finden wir in den spontanen Reaktionen der Roma-Schüler der evangelischen soziojuristischen Akademie, die sich von den Gedichten direkt angesprochen fühlen.

P. Wagner

Na závěr přinášíme ještě dvě písně, které zpívala teta Janka Horváth, paní Irma Pechová (na fotografii). Písně jsme nahráli v Brně 30. 10. 1998 díky grantu Research Support Scheme OSI č. 1047/1997.

Irma Pechová (vlevo) a Zuzana Jurková, foto: archiv

$\text{♩} = 56$

Šipkica kandro-ro soštar max chu-da- va

au-ča ma-mo o-le gres maj me les pre-dža-va

čardáš

Pi-pa sara, pi-pa sa-ra, soven-tuha o hu-sa-va,

o husara o koutra-ša, o-la bare la-vu-ta-ra.

Píseň **Šipkica kandro-ro** je poněkud nezvyklá: v poměrně rychlém tempu, s pevným rytmem a v třídobém metru. Nezapadá tedy do běžné klasifikace romských lidových písní na pomalá, rytmicky rozvolněná halgató a rychlé, sudodobé taneční čardáše. Tatáž píseň je přitom doložena v textových i melodických variantách: Jedna z nich - **Šilalo paňori**, kterou nám zpíval pan Dezider Dužda, se kromě textu lišila i v druhém řádku notového zápisu. To dokazuje, že v romském lidovém repertoáru skutečně zdomácněla. Je vidět, jak toho stále málo o romském hudebním folkloru víme.

Z. Jurková

*Radost není ve věcech,
radost je v nás.*

RECENZE ANOTACE

BARNA Mezey

A Magyarországi cigánykérdés dokumentumokban. 1422-1985

*Kossuth Könyvkiadó, Budapest 1986,
323 str.*

Cílem svazku nazvaného „Cikánská otázka v Maďarsku v zrcadle dokumentů z let 1422-1985“ je poukázat - v zájmu hlubšího porozumění současným problémům - na historické kořeny tzv. „cikánské otázky“.

V úvodní části knihy kolektiv autorů (Mezey, Pomogyi, Tauber) podává čtenáři stručné dějiny Romů v historickém, kulturním a společenském kontextu Maďarska. Rovněž je zde nastíněn vztah mezi Romy a ostatními obyvateli daného území v průběhu dějin.

První oddíl knihy zahrnuje období feudalismu. Počátky přítomnosti Romů v Maďarsku bývají kladeny do doby vlády dynastie Árpádovců, mohutnější vlna však přišla během 14. - 15. století. Feudální anarchie a posléze nevyjasněné mocenské vztahy po výbojích osmanských Turků umožnily zachování specifického způsobu života Romů. Dobové dokumenty svědčí o tom, že až do vypuzení Turků nedošlo k ostrému střetu mezi Romy a maďarskou společností. „Cikánská otázka“ tedy neexistovala. Určitou autonomii Romům zaru-

čovaly panovnické glejty a regionální privilegia.

Nejcitelnější změna nastala po porážce Rákócziho povstání (1711), kdy začíná éra protiromské politiky habsburských panovníků, jejíž neúspěch přivodil vyostření problémů.

Druhý oddíl knihy hovoří o době dualismu (po roce 1867) a o meziválečném období. Pokusy o řešení „cikánské otázky“ autoři opět bohatě ilustrují archivními materiály, jako vyhláškami namířenými proti Romům a jejich způsobu života, ale i prvními vědeckými studiemi o Romech (např. dílo Původ Cikánů Andráse Thaise z roku 1822). Z písemností vyplývají tři tendence:

Představy zastánců tvrdého postupu nejostřeji formuloval v roce 1907 Kálmán Porzso: „Vyhubit! To je jediný způsob.“

V rámci orgánů veřejné správy pak existovaly další dva směry: Zatímco jeden požadoval řešení legislativní cestou, druhý pohlížel na „cikánskou otázku“ jako na čistě administrativní záležitost. Jak je patrné z množství dokumentů ministerstev vnitra, školství apod., právě tento pohled se stal dominantním.

V závěrečném oddíle knihy autoři pojednávají o tom, jak je řešena „cikánská otázka“ po roce 1945. V oficiálních dokumentech se změnil úhel pohledu, Romové jsou pojati jako etnická skupina, která se nachází v nevýhodném posta-

vení a je odkázána na pomoc. Soudobou situaci ilustrují právní předpisy, různá usnesení a stanoviska ÚV MSDS. Autoři konstatují, že po staletí nahromaděné problémy se během posledních čtyřiceti let nepodařilo (a ani nemohlo podařit) vyřešit.

Z. Svobodová

Česká xenofobie

Ed. Petr Žantovský, *Nadace pro svobodu slova ve spolupráci se Syndikátem novinářů ČR, Votobia Praha 1998, 184 str.*

Sborník byl vydán u příležitosti mezinárodní konference „Xenofobie a média“, která se konala v sídle Syndikátu novinářů České republiky v Praze v prosinci minulého roku, a zahrnuje příspěvky širokého a rozmanitého okruhu lidí. Jsou mezi nimi duchovní, lékaři, spisovatelé, sociologové, historici, psychologové i političtí aktivisté. Kromě Čechů do něho přispěli i Slováci, Romové a Rusové žijící v Čechách. (Škoda, že chybějí zde žijící Vietnamci, Američané, Ukrajinci...)

V informaci na obálce knihy se praví: „Nežádali jsme, ani neočekávali traktát, nýbrž osobní impresi každého dotázaného.“ Domnívám se, že tomuto požadavku nejlépe vyhověli Cyril Höschl (o předsudečném strachu v univerzitních kruzích) a Inna Mirovská (o zdánlivě nevinných počátcích rasismu a antisemitismu u malých dětí implantovaných rodiči nebo blízky příbuznými).

Účelem publikace nebylo vyslovit jedinou univerzální odpověď, nýbrž zahájit diskusi na toto velké téma naší doby a ukázat, že vedle sebe mohou existovat jednotlivci i skupiny s rozdílným viděním a chápáním světa a jeho problémů.

A. Smutná

DEVANELLOS Nikos

Gyfti sofi ke gyfti magi

Vydavatelství "Gnosi", Athény 1987, neustránkováno

Fotografická publikace *Gyfti sofi ke gyfti magi* (Cikáni moudří a cikáni kouzelníci) Nikose Davanellose vyšla ve známém athénském vydavatelství "Gnosi", které se orientuje na nejrozličnější druhy umění. Kniha přináší přibližně stovku umělecky velmi působivých černobílých fotografií ze života řeckých Romů. Přestože jde o publikaci především uměleckého charakteru, obsahuje stručný nástin historie Romů na území Řecka i jinde ve světě a dvoustránkový seznam řecké i zahraniční romistické literatury. Fotografie jsou doprovázeny verši a sentencemi významných novořeckých básníků (Palamas, Sikelianos, Elytis, Seferis, Varmalis, Vrettakos...), zpěváků a textařů (Chatzis) i světových autorů (Lorca, Hugo, Ibsen, Verhaeren...), příslovími nebo úryvky písní. Sám titul knihy je úryvkem z velké epické básně jednoho z nejvýznamnějších novořeckých básníků Kostise Palamase "Dvanáct slov Cikána". Několik fotografií Nikose Davanellose spolu s verši či sentencemi přetiskujeme průběžně v tomto dvojčísli.

HŠ

ELI Frankham

Poems by Eli

Elmtree Press, LTD, 3. vydání, rok neuveden

„Eliho básně“ jsou sbírka lyrických básní britského Roma - travellera, který po celý život kočoval a neměl možnost získat ucelené vzdělání.

Básně skládá během svých procházek přírodou, a proto převládá přírodní lyrika. Jeho styl je jednoduchý. Píše anglicky, ale nevyhýbá se užívaným romským výrazům, jako například: **var-do - vůz, gri - kůň, chavies - děti, pani - voda, penn - říkat, pooker - mluvit** a další. Na poslední straně jsou tyto výrazy vypsány a vysvětleny.

Náměty čerpá z přírody (First Tiny Flower - První kvíteček, The Nightingale - Slavík, Black Clouds - Černé mraky), ze života Romů (A True Story - Pravdivý příběh), ze vzpomínek (Out Of School - Ze školy, It's Getting Late - Připozdívá se, The Old Oak Tree - Starý dub), ale reaguje i na válku Spojených států s Vietnamem (Dinlo Chavignros - Hloupé děti) a nezapomíná ani na vztah Romů k Bohu (Opre Roma - Vzhůru Romové).

V celé jeho tvorbě je odraz kočování. Jak jinak by mohl tak procítěně popisovat svůj vztah k přírodě? Jeho poezie je celkově pozitivně laděná, poutavá, nezáročná a velmi snadno se čte. Eli nikomu nic nevyčítá, nemá negativní postoj k Romům, ale hlásí se k romské tradici.

Publikace je bez ilustrací, pouze na titulní straně je vyobrazení vozu a lidí kolem.

P. Kříženecká

Na ukázkou uvádíme jednu z Eliho básní v překladu Martiny Mánekové:

PRVNÍ DROBNÝ KVÍTEK

Zrána po zimní noci
jsem uviděl sněženku,
první droboučký kvítek jara.
Naplnil mě vzrušením
a jen jsem vydechl:
„Bože, jak je ta věcička jemná!“
Sklonil jsem se k ní,
odhrnul kapradí
a vidím: bílá, zelená, žlutá!

Od přírody se člověk
má stále čemu učit,
je v ní tolik věcí k vidění.
Do té doby jsem myslel,
že sněženka je jen bílá,
a ona má zatím jemňoučké
žluté a zelené pruhy!
Jak často na ni myslím,
na tu drobnou květinu,
na ten jas!

HOMOLÁČ Jiří

A ta černá kronika!

*Nakladatelství Doplněk, Brno 1998,
172 str.*

Nakladatelství Doplněk v Brně přineslo na knižní trh velmi zajímavou publikaci s názvem „A ta černá kronika!“, jejímž autorem je jazykový analytik Jiří Homoláč. Práce vznikla za podpory Research Support Scheme a byla vydána v literární a jazykovědné edici.

Jiří Homoláč (nar. v roce 1964 v Hlinsku) - po maturitě na tamějším gymnáziu a roční práci v místním muzeu - vystudoval v letech 1983 - 1988 český jazyk a dějepis na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy a pracuje jako odborný asistent na katedře českého jazyka FF UK. Zabývá se mj. analýzou publicistických textů.

Autor se v této knize věnuje polistopadovým černým kronikám - tj. zprávám o kriminálních deliktech, dopravních nehodách aj. v různých denících. Zabývá se především analýzou jazyka a vytvářením nejrůznějších stereotypů a předsudků. V práci vychází z excerpt deníků Lidová demokracie, Lidové noviny, Metropolitan, Telegraf, Mladá fronta Dnes, Rudé právo, Práce, Svobodné slovo, Zemědělské noviny - vše z let 1988 - 1996. Kniha obsahuje rozbor těchto témat - cizinci, Romové, homosexuálové, duševně nemocní, zvířata, pod-

nikatelé, bohatí, znásilnění. Na konci je kniha vybavena poznámkami.

V obsahovém rozboru tématu „Romové“ si autor všímá pohledu na Romy po r. 1989 a dospívá k závěru, že ač se v některých denících objevuje snaha o vyvážený pohled na Romy, jiné jsou skrytě nebo otevřeně rasistické. Často zbytečně uvádějí etnickou příslušnost tam, kde je to irelevantní:

Příklad:

Mladá fronta - 8. 2. 1990: **Vražda po cikánsku**

V Brně v bytě své sestry byla v pondělí v 17 hodin nalezena zavražděná 26letá E. Z. Ze spáchání vraždy zardoušením je důvodně podezřelý manžel zavražděné, 26letý M. Z. Oba jsou rómského původu. Po pachateli, který po činu uprchl, bylo vyhlášeno celostátní pátrání... (lka)

Nebývalo výjimkou, kdy byl nepřímý odkaz k etnické příslušnosti pachatele razantnější než odkaz přímý. Např. „blíže neurčitý zjev hnědých rysů“, „muž cikánského původu“ a zvláště „pět neznámých mužů známého původu“. Často se stávalo, že pachatele etnicky neklasifikoval autor, ale sama oběť.

Autoři označují Romy jednak pojmenováními „rómského/rómského/cikánského původu“ nebo „Rom/Róm/Cikán/cikán“, která se mohou vedle sebe vyskytnout i v jedné zprávě, jednak pojmenováními tím či oným způsobem narážejícími na vzhled Romů. Vedle pojmenování „Rom“ a „Cikán“ či „muž, žena rómského původu“ se začala vyskytovat pojmenování, která většinou akcentují barvu pleti či vlasů - např. „dohněda říznutí“, „skupina občanů tmavší pleti“, „čermovlásky“, „osoby tmavé pleti“, „černí pekelníci“ aj. K obětem bývá většinou přirazován silně kontrastní přívlastek např. „nebozí číšníci“, „ubohá stařenka“ aj. Často zde panuje názor, že „každý (leckterý, mnohý...) Rom“ je kriminálník. Píše-li se o pachateli jako o duši veskrze černé, říká se vlastně, že „mít čer-

nou kůži znamená mít černou duši“. Adjektivum „černá“ lze chápat i obrazně (černá duše = špatný, zlý, zavilý člověk). Často se zde opakují narážky typu „cikánky čarodějky“, užívané především ve zprávách o romských uspávačkách. „Folkloristicky prezíravý“ postoj k romskému etniku odráží i to, jak se v černých kronikách pracuje s křestními jmény. Jména, jako *Dezider, Fero, Jano, Marika, Aranka* atd., jsou chápána jako reprezentativní (ONI, cizinci nebo Romové, se přece jmenují všichni více méně stejně!) a současně vypovídající o „exotičnosti“ jejich nositelů.

Kontrast „rozzlobený Rom a spořádaný občan“ a příslovce „opět“ zdůrazňuje, že trestná činnost je pro Romy charakteristická.

Na závěr Jiří Homoláč dodává: „62 procent dotázaných občanů se domnívá, že pro některé skupiny lidí by měly platit přísnější zákony, 53 procent z nich si myslí, že by se to mělo týkat Romů (LD 23. 3. 94). Stejně „právní vědomí“ musí, domnívám se, mít i většina pravidelných čtenářů černých kronik.“

M. Lichnavská

HORVÁTHOVÁ Flora,
HORVÁTH Jan,
BRÁZDOVÁ Zuzana

Chaben andal romaňi kuchiňa či sar te chas lačhes the sastes

**Recepty romské kuchyně
aneb jak jíst dobře a zdravě**

*Pro Ústav preventivního lékařství
Lékařské fakulty MU v Brně financoval
Národní program obnovy a podpory
zdraví MZ ČR
Graficky zpracoval a vydal nakladatel
Vladimír Smrčka, Brno 1998,
neustránkováno, náklad 1.000 výtisků,
neprodejně*

Flora Horváthová • Jan Horváth • Zuzana Brázdová

Chaben andal romaňi kuchiňa

Recepty romské kuchyně

Útlá dvojjazyčná knížečka **Chaben andal romaňi kuchiňa** je první publikovaná romská kuchařka, o které víme. Autorsky na ni spolupracovali manželé Horváthovi a - soudě podle receptů na dvanáct jídel oblíbených mezi tzv. ma-

darskými Romy z okolí Šale - je hlavní autorkou Flóra Horváthová, jejíž předkové pocházejí z Nedeđu (okr. Šaľa) na jižním Slovensku.

Pokud jde o ustálený název jídla (např. ritaškiňi - štrúdl po maďarsku), je

citován v rodném dialektu paní Flóry. Jinak jsou názvy i recepty prezentovány v tzv. slovenské romštině, do níž je přeložil Janko Horváth. (V tomto čísle ho představujeme jako významnou romskou osobnost.)

Pro zajímavost citujeme alespoň názvy jídel: **takarto - holubki** (*plněné zelné listy*), **kachňengeri šalata** (*kuřecí salát*), **peke mače** (*obalování pečení pstruzi*), **peke krumplici** (*pečené brambory*), **krupešno gulašis** (*bramborový guláš*), **pherdžarde papriki** (*plněné papriky*), **boršoskeri zumin** (*fazolová polévka*), **zumin le čarune boršoha** (*polévka s fazolovými lusky*), **gulí riža** (*ryže s mlékem*), **thudeskeri zumin** (*mléčná polévka*), **kariošni zumin** (*květáková polévka*), **ritaškiňi** (*štrůdl po maďarsku*).

Některá jídla jsou známa i v jiných etnokulinářských oblastech: například maďarsko-romské **takarto** má obdobu v slovensko-romských **holubkách**, které se připravují v podstatě stejně jako české *plněné zelné listy*. Zároveň je to nejoblíbenější jídlo Romů-kalderašů, kteří je ovšem jedí pod názvem **sarmi**, a to v Rumunsku, Maďarsku, ve Švédsku, v Rusku, ve Francii, ve státech severní i jižní Ameriky, zkrátka všude, kde Romové-kalderaši žijí.

Slyšeli jsme námitku některých čtenářů, kterým se kuchařka dostala do ruky, že neobsahuje recept na tak známá jídla, jako jsou *haluški*, *pišot*, *marikľa*. Námitka je oprávněná jen zčásti: V úvodu jsme poznamenali, že knížka uvádí recepty na jídla typická převážně na jihozápadním Slovensku a že je vařili (a vaří?) hlavně tzv. maďarští Romové. I zde se pečou placky odpovídající *marikľa* slovenských Romů, ovšem říká se jim *kolača*. **Haluški** a další nudlovité těstoviny se v romsko-maďarské kuchyni nazývají **chumera** a obvykle se připravují s ostřejšími přílohami obsahujícími papriku, hojně pěstovanou na jižním Slovensku.

Ovšem ani **chumera**, ani **kolača** nemají v romsko-maďarské kuchyni tak významné místo jako jejich protějšky **haluški** a **marikľa** v kuchyni slovenských Romů. Flora Horváthová ostatně jistě ví sama nejlépe, která jídla byla pro její tradiční komunitu typická. Navíc nesmíme zapomenout, že výběr jídel ovlivnila i třetí spoluautorka, reprezentující Ústav preventivního lékařství, a ta měla na zřeteli, „aby pokrmy nejenom dobře chutnaly, ale aby byly i zdravé“ (viz předmluva). Námitce těch, kteří v kuchařce postrádají **marikľa** nebo **haluški**, mohli autoři předejít tím, že by provenienci receptů blíže lokalizovali. Konečně mezi kuchařkami, které stále zaplavují český knižní trh, se nepochybně brzy ocitnou i další romské kuchařky s recepty na další a další romská tradiční jídla, která - jak říkají **čirlatune čače Roma** (dávní, opravdoví Romové) - byla rozhodně zdravější než kuchyně současná. Byla to jídla prostá, ale protože hospodyně vždycky vařily nejenom **žuže vastenca**, ale **the žuže jileha** (nejen s čistýma rukama, ale i s čistým srdcem) nikam nespíchaly a měly na mysli to, že **chaben hin le Devlestar - te des pativ chabnaske, des pativ Devleske** (jídlo je od Boha, a dáváš-li jídlu patřičnou úctu, uctíváš tím Pána Boha) - chutnala i ta nejprostší jídla jako královské pokrmy.

Jedno z takových prostých jídel jsme z kuchařky manželů Horváthových a jejich spoluautorky Zuzany Brázdové vybrali a jeho recept ocitujeme v plném znění.

Thudeskeri zumin

- 2 litri jepaštulo thud
- 3 roja sano aro
- bobkovo patrin
- šut

Andre piri čhoras duj litra thud, čhivas trin rojora sano aro, mišto mišinas. Čepo londaras u mišinas thaj jepaš ora tavas. E zumin šaj šmakinas vajkeci bobkenca the šuteha.

Mléčná polévka

- 2 l polotučného mléka
- 3 polévkové lžíce hladké mouky
- bobkový list
- ocet

Do hnce vlijeme dva litry polotučného mléka, přidáme 3 lžíce hladké mouky, dobře zamícháme. Mírně osolíme a za stálého míchání půl hodiny povaříme. Polévku můžeme ochutit několika bobkovými lístky a octem.

Odpovězme sami sobě: kdo z nás má dnes trpělivost stát u plotny a půl hodiny nepřetržitě míchat mléko? Nespočívá i v tom umění dobré kuchařky?

Nakonec se chceme ještě jednou zaradovat, že konečně vyšla romská kuchařka, zároveň si však i postesknout, že je neprodejná. A tak se ptáme spolu se zájemci: Kam půjde tisíc výtisků? Jak se budou distribuovat? Nemůžeme než poradit, aby se ten, kdo má o „*Chaben andal romaňi kuchiňa*“ zájem, obrátil na vydavatele anebo na Muzeum romské kultury v Brně.

MH

KENRICK Donald -
TAYLOR Gillian

Historical Dictionary of the Gypsies (Romanies)*

The Scarecrow Press, Inc., Lanham, Md., London 1998, 231 str.

Kniha byla vydána v rámci edice *European Historical Dictionaries* (Evropské historické slovníky) jako její 27. publikace. Celkový počet dosavadních částí edice je 32, přičemž výčet diskutovaných zemí zahrnuje mimo jiné i Českou a Slovenskou republiku. Jak sám vydavatel v úvodu poznamenává, je Historický slovník Romů v tomto směru jistou výjimkou, neboť se nezabývá národem

s jasně vymezeným územím, nýbrž etnikem, jehož pospolitost a sebeurčení jsou dány především jazykem a tradicí, bez ohledu na státní hranice.

Po velice stručném úvodu, poděkováních, poznámkách o transkripci a seznamu zkratk následuje poměrně rozsáhlý přehled dějin Romů v datech (20 stran). Pracuje především s celými letopočty, případně s měsíci toho kterého roku, k nimž je vždy přiřazena heslovitá informace. Pro větší přehlednost je heslo vždy uvozeno názvem země, ke které se informace vztahuje. V náznacích se tu doznáme o migraci, usídlování, politice, ale i kultuře evropských Romů. Sám o sobě by ovšem výčet dat a událostí byl jen navršenou kopou zdánlivě nahodile sebraných zpráv. Potřebného rozvedení jednotlivých vybraných bodů se nám dostane v předmluvě, která srozumitelnější formou shrnuje předešlé části. Podstatná část předmluvy je věnována genocidě Romů a vývoji po roce 1945. (Podobně je koncipován i vlastní slovník a následná bibliografie.) Jako důvod, proč se autoři soustřeďují právě na nejnovější dějiny, uvádějí fakt, že až na řídké výjimky byli Romové před rokem 1945 považováni za exotickou rasu a seriózní romistika a romistické práce vznikaly až následně.

Samotný slovník by měl sloužit jako pomůcka pro pracovníky v oblasti vzdělávání a sociální práce, pro vědce v oboru, ale i pro běžného čtenáře jako zdroj základních poznatků. Autoři striktně dbají na přehlednost a zkratkovitost.

Za poměrně nešťastné považuji způsob, který by měl čtenáři pomoci rozlišit Romy a Neromy: Podle úvodu by k tomu mělo stačit datum narození (úmrtí), které u Neromů uvedeno je, zatímco u Romů chybí. Vzhledem k tomu, že pokud jde o Romy, byly tyto informace v řadě případů pro autory nedostupné, nastává otázka, zda jsou některé osobnosti neodatované úmyslně, nebo zda

tento údaj nebyl k dispozici. Vzhledem ke kosmopolitnímu charakteru romistické práce je národnost nebo místo pobytu jen malým vodítkem.

Základní okruhy hesel zahrnují osobnosti (politiky, hudebníky, výtvarníky, literáty, filmaře, sociální pracovníky, historické osobnosti, panovníky atp.), jednotlivé země obývané Romy, oblasti činnosti (výtvarné umění, hudba, divadlo, poezie atp.), vysvětlení výrazů z oblasti lingvistiky, geografie, historie, literatury a jiných, hudební tělesa (Ando Drom, Amenza Ketane), periodika a rozhlasové nebo televizní stanice a konečně organizace, instituce, konference, festivaly, významná výročí a události. Pouze okrajově jsou zahrnuty kulturní a tradiční výrazy v romštině. Větší pozornost tomuto tématu by si vyžádala samostatnou etnograficko-lingvistickou práci.

Publikace je doplněna dvěma appendixy. První z nich poskytuje seznam evropských zemí obývaných Romy a příslušné početní údaje, které kromě romské populace někdy zahrnují i tzv. „travelery“ neboli „bílé kočovníky“, případně vypovídají pouze o nich. Druhý appendix pak vždy několika větami shrnuje obsah významných ustanovení týkajících se Romů po roce 1945.

Nejužitečnějším oddílem celé knihy je podle mého názoru velmi podrobná a přehledně dělená bibliografie. Přestože téměř výhradně sestává z prací vzniklých až po roce 1945, poskytuje vynikající seznam dostupné literatury pro každého, kdo se o různých odvětvích romské kultury a historie chce dozvědět více. Každé dílo je uvedeno pouze jednou podle tématu, což usnadňuje orientaci, protože čtenář tak není zahlcován neustálým opakováním titulů. Vedle te-

matického řazení je zde ještě zvláštní oddíl týkající se prací zaměřených pouze na jednu zemi, seznam vycházejících tiskovin a internetové adresy, kde je možné se dopátrat dalších informací.

Kniha se snaží důsledně dodržet transkripci jednotlivých (četných!) jazyků, což se - až na droboučká klopýtnutí (překlepy, občasné posunutí háčku či čárky o písmeno vedle v češtině nebo slovenštině) - vesměs daří.

Jako referenční zdroj mohu *Historický slovník Romů* vřele doporučit. Zvláště bibliografická část je velmi užitečná, a to jak pro laiky, tak i pro odborníky.

K. Ryvolová

Közös Út - Kethano Drom

Közös út - Kethano drom (Společná cesta) je romský magazín vycházející od roku 1993 v Budapešti čtyřikrát do roka v rozsahu 60 stran formátu A4. Je určen širokému okruhu maďarsky mluvících Romů a všem zájemcům o jejich kulturu a dnešní postavení. Vychází pouze v maďarštině, což je v maďarské jazykové oblasti naprosto samozřejmé. Přesto tato specifická možnost trochu zužuje čtenářskou obec - lze si představit i jeho možnou dvojjazyčnou podobu. V romštině a angličtině je pouze závěrečné resumé. Dokonce i literární tvorba je uveřejněna pouze v maďarštině a k romské literatuře tak odkazuje pouze námětem nebo autorem.

Na rozdíl od úzké determinace jazykové má časopis velmi rozsáhlé tematické zaměření. Přináší články z mnoha zájmových oblastí na vysoké odborné

* Anglické slovo „Gypsy“ nemá pejorativní význam, jako je tomu u většiny ostatních evropských ekvivalentů. V názvu knihy se tedy nejedná o apelativum doplněné autonymem, nýbrž v zásadě o dvě synonyma, popř. o upřesnění prvního druhým.

úrovni, zajímavé pro široké čtenářské spektrum. Seznamuje s politickými a kulturními aktualitami souvisejícími s romskou tematikou, nabízí práce z oblasti historie, etnografie či jazykovědy a přibližuje tvorbu romských umělců. Na pokračování je publikován seriál o romském výtvarném umění, doplněný reprodukcemi a fotografiemi prací, a setkáváme se i s ukázkami tvorby literární či s portréty hudebníků.

Časopis se samozřejmě zabývá i postavením a každodenními problémy Romů, takže představuje například vzdělávací a osvětové projekty, práci romských spolků a nadací nebo přibližuje krizovou situaci romského bydlení.

Číslo 1 (ročník II/1994) doplňuje medailon „Romové v Rumunsku“, poskytující dosti ucelený obraz nejpočetnější menšiny žijící v Rumunsku - 2,5 milionů Romů. Články socioložky Dr. Brigitty Mihókové, rumunsko-německého novináře Dr. Franze Remmela a Jánose Virága zpracovávají historické i dnešní postave-

ní Romů, jeho příčiny a důsledky, analyzují společenskou strukturu etnika a přibližují jeho charakter, představitele i jejich aktivity.

Šéfredaktorem časopisu je romský básník a novinář Rostás-Farkas György, jeden z čelných představitelů maďarské romské menšiny. Stálý redakční kruh má i řadu dalších přispěvatelů.

Z. Pekárková, J. Zeman

**LUNDGREN Gunilla,
DIMITER-TAIKON Nils-Erik -
ALJOSHA**

Aljosha, zigenarhövdingens pojke

*Bonnier Carlsen, Stockholm 1998,
87 str.*

Aljoša Nils-Erik Dimiter se narodil ve stanu v Angermanlandu, na severu Švédska. „Nikdo neví, kdy jsem se narodil, ale manžel tety Olgy tvrdí, že to bylo v předvečer letního slunovratu. Byl jsem slabý a nedomrlý. Máma přede mnou přišla o dvě děti, a tak se předpo-

*Ilustrace z knihy Aljosha
zigenarhövdingens pojke
Autorka: Amanda Erikssonová*

Foto: z knihy Aljosha zigenarhövdingens pojke

kládalo, že já umřu taky. Ale v táboře byla jedna stará žena, o které se říkalo, že je čarodějnice. - Dej mi chlapečka, - řekla mamince, - dám ti za něj láhev piva. - "To je výňatek z knihy *Aljoša, syn cikánského vajdy*, kterou napsali Gunilla Lundgrenová a Aljoša Nils-Erik Dimiter-Taikon.

Aljošovi je dnes přes 70 let a jeho život je vzrušující kronikou 20. století. Od 8. září 1998 putuje výstava v podobě obsáhlé knihy do knihoven, škol a k nevýdělečným organizacím ve Stocholmském hrabství. První na řadě byla knihovna Bredang Library. Kde to prostor dovolí, je postaven malý stanový tábor a při diskusích a vyprávění příběhů se

Kalderašské ženy šijí tradiční sukně
Foto: z knihy Aljosha zigenarhövdingens pojke

*Romská škola ve Stockholmu má dlouhou tradici: Aljoša sedí v poslední řadě.
Foto: z knihy Aljosa zigenarhövdingens pojke*

podává čaj ze samovaru. Hlavními účastníky besed jsou autoři knihy Aljoša Nils-Erik Dimiter-Taikon a Gunilla Lundgrenová. Jejich spolupráce spočívala v tom, že Aljoša vyprávěl a Gunilla jeho vyprávění zapisovala.

Aljoša Nils-Erik Dimiter-Taikon po dlouhá léta tajil jméno svého rodu a říkal o sobě, že je ruský schovanec. Aljoša byl totiž vyloučen z romské komunity, když začal pracovat jako ošetřovatel v nemocnici. U muže se nepředpokládá, že se bude starat o nemocné a že se bude dívat na odstrojené ženy.

Teď, když je Aljoša v penzi a má všechno už za sebou, vypráví příběh svého života bez zábran. A není to jen

svědectví o jeho životě, je to vzácný dokument o životě Romů ve švédské společnosti dvacátého století. Vyprávění je bohaté na detaily a prodchnuté humorem.

Kniha je doplněna vzácnými fotografiemi z Aljošova rodinného archivu a veselými kresbami Amandy Erikssonové. Publikace je skvělým základem pro diskuse o romské kultuře a o osudech Romů. Byla vytvořena a vydána v rámci projektu „Život ve Švédsku“, jehož cíl - podnítit vyprávění autobiografických příběhů - je výjádřen mottem: **Život každého člověka má velkou cenu.**

*Mai Palmberg
do češtiny přeložila M. Máňková*

Můj svět

*Publikaci připravili Pavel Scheufler
a Jan Svoboda.*

*Nakladatelství G + G, Praha 1998,
94 s.*

Graficky vkusně upravená publikace „Můj svět“ navazuje na mimořádný projekt Asociace mladých lidí pro vzdělávání v oblasti lidských práv. Neotřelý dramaturgický nápad vložit aparáty do rukou romských dětí ve věku od tří do sedmnácti let a nechat je zachytit své bezprostřední okolí vyústil v samostatnou fotografickou výstavu v červnu až srpnu 1998.

Kniha, kterou pohotově vydalo nakladatelství G + G, na 92 ukázkách deseti autorů z Chánova, Ústí nad Labem, Pardubic, Blanska a Brna, dokládá výsledky neobvyklého pokusu.

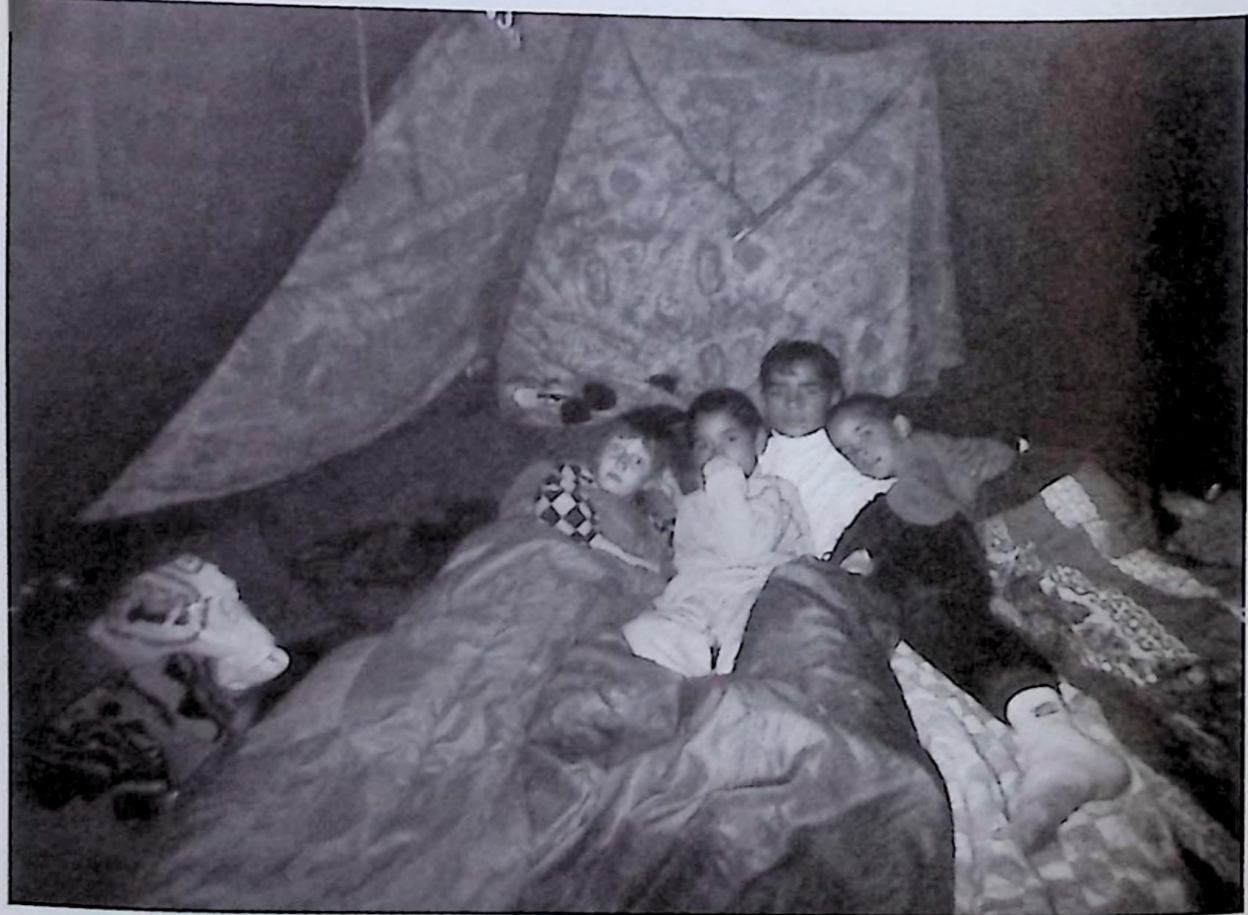
Odhlédneme-li od pomíjivosti jednorázové akce, která si nečinila ambice formovat zájmovou činnost alespoň v ka-

tegorii školáků, dostává se divákovi vzácného svědectví zpod skořápky romského mikrosvěta.

Při vší neumělosti se jedná o obrázky jedinečné. Fotografující dítě si mimoděčně vybírá k zachycení situace osoby i předměty mu blízké a pro jeho nejvlastnější prostředí typické. Hledáčkem aparátu neklouže prostorem mechanicky jako oko průmyslové kamery, která s rytmickou pravidelností zaznamenává odtažitě probíhající dění, nýbrž naopak zaujatě vylupuje z viděného to důvěrně známé a prostřednictvím tohoto média pojmenovává nejzásadnější životodámé prvky nalézající se na dosah ruky.

Snímky nejsou stylizované: Aktéři nepózuji ani se nepřetvařují, pouze zvolní tempo či na okamžik ustanou ve všední činnosti. Jestliže už vytvoří fotografující dítě komponované seskupení, počet snímaných určí většinou kapacita mámičky nebo tátovy náruče. Podobně je limitován i prostor zachycený na fotogra-

fiích: Budto je uzavřený ve zdech domova, nebo existuje vně formou jakési „veřejné návsi“ vymezené zástavbou převážně sídlištního charakteru. Tato mnohavýznamová komunikační plocha slouží nejen k přenosu sousedských informací, ale i k prošlapávání cest a nescet. Její socialistická neosobitost a neosobnost, jak je na ukázkách patrné, je silně potlačena romskými archetypálními zvyklostmi.

Tradiční obyčej posedávání dospělých debatérů přímo na zemi spolu s četnou vlajkoslávou koberců spuštěných přes balkónová zábradlí dodávají prostředí nezbytného koloritu romského osídlení.

Tváře dospělých naladila do vlídnosti a vstřícnosti i skutečnost, že je fotografuje dítě, nota bene jejich dítě. Žádný důvod k podvědomé obavě z „kradení duše“. U našince, čili člena klanu, to tak přece nefunguje. Proto soustředěný pohled „strejce hrajícího mariáš“ platí spíše partnerovi ve hře než objektivu fotoaparátu. Bráška může směle rozvinout z akčních filmů perfektně odkoukanou sestavu orientálního bojového umění. Cítíme, že nejsme vetřelci při sledování bezelstně oddychujícího spáče, dítěte ve vaně nebo na toaletě. Je to domácí atmosféra se vším všudy - ani kvěťák do polévky neschází. Tetka se špalíčkem masa kráčí jen tak v zástěře otevřenou scénou. Na jednom snímku se usmívá letmo přes rameno a několik stránek blíž stoupá po schodech nezabalené maso v hrsti.

Závěrečná fotografie - mladý chlapík, pohledný sympaťák. Náznak úsměvu, sebejisté nakročení... Jeho zmenšená postavička je v rámci paginace použita u každé očíslované stránky, takže při rychlém listování mu rozvíjející se vějíř stránek dodává iluzi chůze. Tento vtipný efekt je navíc sjednocujícím prvkem procházejícím celou publikací

jako jednoduchým příběhem. Vždyť je to logické: Z předchozích fotografií v něm poznáváme otce jednoho z fotoamatérů. Představa zástupného symbolického otce...

Konec konců, hrot sentimentálního výkladu může otupit nezbytná proprieta - krabička cigaret - či tetované rameno.

Tak tedy: Můj svět, jeho svět? Náš svět!

A. Žigová

NIKOLIĆ Mišo

...und dann zogen wir weiter (Lebenslinien einer Romafamilie)

*Herausgegebenen der Grünen
Bildungswerkstatt Minderheiten, Drava
Verlag, Klagenfurt/Celovec 1997,
142 str.*

Me tumenge kamav vareso te phenel pal jekh šukar gendī, so pes němčika vičinel ... **und dann zogen wir weiter.** Oda znafeñinel romanes **Paľis amen tradahas dureder.** Kadi gendī, so lekhađas o Mišo Nikolic, dine avri oka berš andre Austrija.

O Nikolic uľilas andro berš 1940 (ezeros eňasel the saranda) andre Srbsko, afe adađives dživel andre Austrija. Leskro dad bikenavelas le gren the leskri daj phenelas avri le gadženge pal o vast. Mek paš o Mišo sas leskra da the leskre dades ochto čhave - eđa čhaja the jekh čhavo.

Andre peskeri gendī vakerel o Mišo pal peskri bari fameľija. E gendī agorisafol andro berš 1896 (ezeros ochtovardeš the eňavardešthešov), kana andre Bulgaria uľilas leskro dad. O Mišo leperel, sar leskro dad arakhľas le Mišoskera da u paľis laha denašľas, sar pes garuvenas perdal o mariben u sojekhaver. O Mišo na lekhađas ča oda, so šunđas le dadestar, vakerel the pal oda, so jov korkoro predžidľas, so jov korkoro šunđas u dikhľas. Paľav, hoj sakoneske, kaske peľľa kijo jilo la Lacovňakeri gendī „Narodila jsem se pod šťastnou hvězdou“, genela bara vođaha the dzekaha the le Mišoskero vakeriben.

Ča mange phares, kaj o Mišo Nikolić lekhađas peskeri gendī němčika, bo džanav, kaj o Mišo Nikolić džanel romanes, u sako feder pisinel the vakerel andre peskera dakeri čhib. Ča genen choča kotororo:

Můj otec byl moc pyšný, že my děti chodíme do školy. Jednou přišel domů trochu opilý a chtěl nás tři školáky vyzkoušet, kdo co umí. Vyndal tedy učebnici a my měli z paměti přednášet jistý hrdinský epos. To bylo velmi těžké, protože ta báseň měla 47 stran. Chtěl ji slyšet z paměti a bez chyby! Jelikož jsem tehdy neměl vlastní aktovku, nechával jsem si školní knihy doma a dělal úkoly předem. Učivo, které jsme potom probírali ve škole, jsem už uměl z domova, takže jsem všechno věděl z hlavy.

Nejdřív začal s básní Dragi. Řekl pár řádků a nevěděl, jak dál. Pak se můj otec zeptal Jova, který byl o něco lepší než Dragi. Odrecitoval přibližně patnáct stran, ale pak nevěděl, kudy kam. Pokusil jsem se mu šeptem napovídat, aby otec neslyšel, ale co se nestalo: Přistihl mě, jak šeptám, a řekl:

- Ted' ty! A kontroloval mě podle knihy.

Musel jsem tedy z hlavy odříkat celou báseň o 47 stranách. Ještě dnes si pamatuji, že otec mě opravil jen na jednom místě, a sice téměř na konci. Trvalo

*Mišo Nikolić se svou ženou
a svými dvěma syny*

to přes dvě hodiny. Zatímco jsem přednášel ten hrdinský epos, byli všichni přítomní tiše jako myšky - můj otec, matka, sourozenci i ostatní děti. Potom jsem od všech sklídl obrovský potlesk. Šel jsem k posteli, na které seděla maminka a udělalo se mi tak zle, že jsem omdlel. Omývali mi obličej studenou vodou a chvíli trvalo, než jsem opět přišel k sobě.

Na podzim roku 1948 k nám přišlo několik lidí, kteří vypadali velice zámožně. Byl mezi nimi jeden starý muž. Jmenoval se Burtja, byl šedovlasý a měl dlouhé vousy. Byli s ním také jeho dva synové, Vanja a Lolja. Pozdravili mého otce, otec pozdravil je a pozval je do domu. Na verandě stál stůl pro dvanáct osob, a tak můj otec řekl, aby se posadili. Zeptal se jich, odkud přicházejí a co mu přinášejí. Nejstarší mému otci romsky odpověděl:

- Slyšeli jsme, že máš několik slepiček a my jednu hledáme pro našeho kohoutka. Zdalipak bys nám nemohl jednu prodat?

Můj otec hned věděl, oč jde, že hledají nevěstu pro jednoho z nich.

Začali mluvit o tom, jak slyšeli, že můj otec má několik dcer, co mají slušné rodiče. Chtěli namluvit mou sestru Zlatu, a sice Vanjovi, protože Lolja už byl ženatý. Byli to ruští kalderaši. Vanja už byl předtím jednou ženatý s nějakou Sintkou. Měl s ní syna jménem Lolo, který byl velmi roztomilý, protože vypadal jako malý černoch. Byl docela černý a měl kudmaté vlasy. Vanja byl menší muž, na svou výšku poměrně tlustý. Byl velmi moudrý, elegantní a ctižádostivý člověk a také velice zdatný obchodník. Mému otci se zamlouval. Během dvou tří dnů byla svatba a Zlata se provdala za Vanju.

Celé romské rody byly pozvány na svatbu, která trvala dva nebo tři dny. Tu se ukázalo, jak byli ostatní Romové závistiví. Nejvíce strýček Nadjan a jeho ro-

dina. Za chvíli se rozkřiklo, jak pomlouvají otce, že díky švagrovi Vanjovi strašně zbohatl. Už před svatbou koupil švagr Vanja nevěstě norkový kožich a ozdobil ji zlatými náhrdelníky a náramky, takže lidé pukali závistí. O něčem takovém se jim v životě ani nesnilo.

Vanja a jeho otec byli skutečně velice bohatí. Tak například Vanjův otec, Burtja, měl v Rusku osla okovaného podkovami z pravého zlata. U kalderašů, kotlářů, to tak bylo odjakživa, že se navzájem chtěli předhánět v bohatství. Kdo měl víc dukátů, šperků, zlata nebo peněz, ten byl „vajda“ - cikánský král - a Burtju, toho v Rusku ctili skoro jako „vajdu“.

Můj švagr Vanja věnoval mým rodičům rádiopřijímač značky „Saba“, vysoký přibližně metr sedmdesát, takže se dovnitř klidně mohl schovat člověk. Otec musel rádio ohlásit na úřadech, protože ho švagr přivezl z Ruska. Tak se o rádiopřijímači dozvěděla také milice a občas nám dokonce přišla pokuta za to, že posloucháme „Hlas Ameriky“. Takové rádio neměl nikdo široko daleko a možná, že v celé Jugoslávii bylo jen toto jediné.

V souvislosti s tím rádiem si vzpomínám, jak jednoho dne přišel otec domů spolu s několika kolegy z práce. Pracoval tehdy jako pomocný dělník v továrně na rádia a ukázal jim naše rádio. Jeden radiotechnik totiž otci nevěřil, že takový přístroj vlastní. Můj otec se s ním vsadil o dvacetilitrový soudek vína a ostatní přišli jako svědci. Když technik uviděl rádio, řekl mému otci:

- Ty špinavej cikáne, takový rádio nemá ani prezident Tito! -

Pak vytáhl z náprsní kapsy šroubovák a chtěl jím mého otce bodnout do prsou. Otec se ale kryl pravou rukou, do které se také šroubovák zapíchl. Můj otec dal potom útočníkovi takovou facku levačkou, že se z toho technik zhroutil k zemi. Polévali ho pak studenou vodou, dokud

opět nepřišel k sobě. Na to poslal otec mého bratra Dragiho, aby přivedl policejní hlídku. Hned tu byli dva uniformovaní milicionáři, protože stanice byla nedaleko. Otec vyprávěl, jak se vše přihodilo. Oba se radiotechnikovi vysmáli a řekli:

- My jsme o tom rádiu informovaní a občas ho chodím ke strýci Ljubovi poslouchat.

A můj otec prohlásil:

- Teď jsi na řadě ty a platíš soudek vína!

A protože technik prohrál sázku, musel jít s ostatními do hospody a zaplatit víno.

J. Krčík

Romové v Byzanci

Indologický ústav FF UK, Praha 1998, 58 str.

Publikace přináší příspěvky tří byzantologů: George C. Soulise, Ilsy Rochowové a Klause-Petera Matschkeho, vážící se k historii Romů v Byzantské říši, k jednomu z nejdůležitějších období v dějinách Romů.

Stať George C. Soulise nazvaná *Cikáni v Byzantské říši a na Balkáně v pozdním středověku* pochází z 60. let, dosud je však nejsouhmnějším pojednáním o byzantských dějinách Romů. Jejím cílem je prozkoumat historická svědectví o přítomnosti Romů na území Byzantské říše a potvrdit (či vyvrátit) jazykovědné hypotézy Fr. X. Miklosiche o dlouhodobém pobytu Romů na tomto území. Informace o pobytu Romů v Byzanci od dobových byzantských historiků nejsou příliš početné.

Většina Soulisem analyzovaných svědectví o Romech pochází z hagiografických a kanonických zdrojů, ze záznamů cestovatelů, z děl lidové literatury či z oficiálních dokumentů.

První záznamy o Romech v Byzanci jsou z 11. století. Představují je jako kouzelníky a šarlatány, krotitele zvířat a medvědáře. Za Romy považuje Soulis i „egyptské“ akrobaty, o nichž se zmiňuje několik pramenů ze 14. století (např. Nikeforos Gregoras či al-Umarí). Romy usazené v benátských koloniích na Peloponésu (např. velká osada u přístavu Modon) svědectví ukazují jako velmi zručné kováře a ševce.

Nejvíce informací o usazených Romech máme z ostrova Korfu. Dokumenty vypovídající o vzniku a existenci tamějšího samostatného léna - feudum acinganonum - lze sledovat od 14. do 19. století. Obyvatelé léna byli připoutáni k půdě a stali se z nich nevolníci či otroci.

Balkán byl dle Soulise hojně osídlen Romy již ve 14. století, jejich další migrace počátkem 15. století byla vyvolána postupem osmanských Turků na západ.

Soulisova stať je doplněna podrobnými romistickými poznámkami M. Hübschmannové.

Ilse Rochowová se ve své stati *Herze athinganů v 8. a 9. století a otázka jejich dalšího osudu* věnuje především roli těchto heretiků v byzantské společnosti a otázce vztahu mezi athingani a Romy. V tomto díle, pocházejícím z roku 1983, dochází Rochowová k názoru, že heretičtí athingani nejsou totožní s Romy.

Nejnovější názor Rochowové (1998), v publikaci prezentovaný stručným článkem uvedeným za původní statí, vychází ze studie dalších pramenů a naopak přináší názor, že athingané, zmiňovaní v byzantských pramenech od 8. století, byli Romové.

Ilse Rochowová spolu s Klausem-Peterem Matschkem jsou autorky třetí části publikace. Další, v předchozích dílech nezkoumané prameny o Romech v Byzanci představují ve své práci Nové

o Cikánech v Byzantské říši na přelomu 13. a 14. století.

Publikace je doplněna stručným vysvětlením některých pojmů užívaných ve výše uvedených pracích a mapkami byzantské říše.

V. Kamenická

SHERRED Caroline

A ROMANY LIFE (ROMSKÝ ŽIVOT)

*Vydavatel, místo ani datum nejsou uvedeny, publikaci lze získat na adrese Margaret Hird,
Wiltshire Traveller Education Service*

Třicetistránkový sešit formátu A4 je jednou ze série publikací, které chtějí seznámit veřejnost s každodenním životem Romů prostřednictvím autentických výpovědí Romů samotných.

V č. 4/1998 Romano Džaniben jsme uveřejnili abstrakt „rodinné historie“ Betsy Stanleyové (str. 82 - 84) s úvahou o užitečnosti tohoto žánru. Carolina Sherredová vydává podobné svědectví o životě anglických Romů. Její příběh je osobitý a poutavý jako každé autentické sdělení.

Rodinné historie Romů přibližují tradiční způsob života mladým Romům, kteří dnes žijí úplně jinak, než žili jejich rodiče (mnozí už nekočují, mají méně dětí, které chodí do školy, aktivně bojují za politická práva Romů, přeorientovali se na jiná povolání atd.), ale hlavně budují cestu lepšího porozumění s „gádži“.

V úvodním vyznání autorka říká: „Když jsem byla malá, vždy jsem si říkala, že jednoho dne napíšu knihu. Chtěla jsem ukázat, jak žili Romové v dobách mé matky a jak se od těch dob změnil svět. Také jsem chtěla, aby si tuto knihu

jednou přečetl i můj syn a aby věděl, jak kdysi žila jeho rodina. Příběh zachycuje časový úsek od narození mé matky v roce 1919. Já jsem se narodila v roce 1960“.

Z autorčina vyprávění uvádíme krátkou ukázkou:

„Moje matka neprošla v mládí žádnou školou a její bratři a sestry také ne. Bylo jich doma šestnáct a říkala mi, že co pamatuje, byl její život jen práce a práce. Měli těžký život, protože jich bylo moc.

Většina dětí musela spát ve stanech, které jejich rodiče vyrobili z lískových prutů a starých hadrů. Dovnitř dali seno a tak se spalo. V noci se děti přikrývaly starými bundami, aby jim bylo teplo. Za jejich časů spali všichni Romové v šatech, aby nenastydli, protože neměli ani maringotku, jenom stany. Většina Romů měla sice koně, ale cestovali pěšky.

Má matka mi vyprávěla, že když jí bylo asi deset let, chodila od domu k domu prodávat kolíky na prádlo a papírové květiny. Pomáhala tak vydělávat na jídlo pro ostatní děti. Děti, které zůstaly doma, pomáhaly dědečkovi s výrobou kolíků na prádlo nebo papírových květin, aby s nimi zase příští den mohla maminka a starší sestry obchodovat. Matka říkala, že Vánoce po svatbě ve Weddingmore u Cheddaru byly kruté. Napadla spousta sněhu a lidé si museli prokopat cestu, aby se dostali do obchodu. Za takového počasí to bylo vskutku těžké, ale museli se snažit, jak nejlépe dovedli. Přes noc udržovali oheň, aby se zahřáli, ale jelikož žili po celý život venku, byli už na zimu zvyklí. Prožila mnoho nocí, kdy ve stanu promokla, ale tak to v životě Romů chodilo.

Když kočovali, jely vždycky dvě nebo tři rodiny pohromadě, a když se jedna rodina odtrhla, řekla těm dalším, kam jede. Ptala jsem se matky, jestli se někdy pohádala s některým z Romů, kteří s ni

a Romany life

by Caroline Sherred

mi cestovali. Odpověděla, že se často i poprali, ale po hádce si vždycky podali ruce a byli zase přáteli, protože tak se to má dělat po každé rozepři. Od těch dob

se ale život změnil. Mladí Romové se usazují v táborech natrvalo nebo se stěhují do domů. Já sama jsem byla vychována ve dvou světech: Půl života jsem

se toulala a druhou polovinu jsem žila v domě. Myslím, že kdybych neměla syna, byla bych se dodnes toulala po kraji, ale protože já sama jsem do školy moc nechodila, chtěla bych, aby se můj syn naučil číst a psát. Vyprávím mu o tom, jak jsem byla vychována, a přestože je ještě malý, myslím, že mi rozumí. Pokud jde o mého syna Michaela, je to napůl Rom a napůl gádžo, protože jeho otec je gádžo a nemluví romsky. Já ho ale učím znát významy romských slov, aby rozuměl, o čem se baví jeho příbuzní.

V současné době chodí Michael do školy v Dilton Marsh ve Westbury a zdá se, že si vede dobře. Myslím, že se mu ve škole moc líbí. Když se po škole vrátí domů, pomáhám mu se čtením a psaním. Mně, když jsem byla malá, nikdo pomáhat nemohl. Ani jeden z mých rodičů totiž neuměl číst a psát. Musím přiznat, že chodit do školy bylo pro mě těžké, protože se mi tam vždycky někdo posmíval. Ale moc jsem se snažila po tu krátkou dobu, kdy jsem tam chodila. Když jsem pak školu skončila, sehnala jsem si práci v kavárně Longleaf, kde jsem pracovala tři roky. Učit se pro mě bylo těžké, ale nechci, aby můj syn měl těžký život, a tak mu pomáhám, jak mohu.“

M. Cichý

ŠEBKOVÁ Hana
ŽLNAYOVÁ Edita

Nástin mluvnice slovenské romštiny (pro pedagogické účely)

*Fakulta pedagogická UJEP,
Ústí nad Labem 1998, 124 str.*

Konečně vychází publikace, na kterou odborníci i zájemci o romštinu

v České republice již dlouho čekali. Jedná se o podrobný nástin gramatiky slovenské romštiny. Jak z názvu vyplývá, skripta jsou určena především učitelům a lektorům romštiny, kteří se díky ní nyní mohou při výuce opřít o pevnou strukturu lekcí, jak je autorky připravily, rozpracovaly a tímto i doporučují. Publikaci ovšem jistě přivítá i ten, kdo se chce romštině naučit, nemá ale možnost navštěvovat kurz. I když není pojata jako učebnice pro samouky (neobsahuje texty, cvičení, slovníček), pomůže zájemci postupně zvládnout romskou mluvnici, a to za předpokladu aktivního přístupu, kdy si jednotlivé poznatky bude ověřovat v romských textech či mluvené romštině (např. u svých romských žáků, přátel apod.). Celkově je ovšem publikace určena především odborné veřejnosti, a to pro četný výskyt lingvistických pojmů a značné vědeckosti jazyka (zvl. v některých pasážích).

Kniha je rozdělena do 23 kapitol (lekci), z nichž každá obsahuje určitou doporučenou mluvnickou látku, vřazenou do té které kapitoly právě z didaktického účelu. První kapitolu autorky věnovaly zařazení romštiny (jako „novoordického indoevropského jazyka“), jejím strukturálním charakteristikám („romština je jazyk převážně flexivně-aglutinační“), pravopisu, romské abecedy a snahám o standardizaci romštiny na mezinárodní úrovni. Druhá kapitola se zabývá jevy souvisejícími s výslovností a větnou stavbou (kvalita romských samohlásek, slovní přízvuk, výslovnost romských souhlásek, ztráta znělosti a aspirace na konci slov, vázání slov, větná intonace, slovosled). Počínaje třetí kapitolou, lekce obsahují popis jednotlivých gramatických kategorií spolu s příklady (tučným písmem), u každého příkladu je překlad do češtiny (v závorce kurzívou).

Řazení mluvnické látky se může zdát na první pohled poněkud zdlouhavé a roztržité, ale autorky k němu vedla dlouholetá pedagogická zkušenost a jejich lingvistické vzdělání.

V dlouhodobém kurzu romštiny se jistě vyplatí neuspěchat výklad pádů v jedné lekci, ale postupně probírat každý další pád s odstupem několika lekcí tak, aby nedošlo k záměnám jejich užití. Kromě toho existuje (pro lektora krátkodobého kurzu či spěchajícího samouka) alternativní cesta: některé méně užívané mluvnické kategorie vyložit (prostudovat) až s odstupem času, vrátet se k nim, zbyde-li v kurzu prostor apod.

Velmi přínosné je, že se v této publikaci autorky nezabývaly pouze jedním dialektem romštiny, nýbrž že nástin obsahuje mnoho informací i o dalších dvou dialektech romštiny, které se na našem území vyskytují (tzv. ahi-dialekt a olašský dialekt). Kromě toho vzpomínají mnohé lokální variety slovenské romštiny, přičemž za základní popisovaný jazyk si určily východoslovenskou varietu („na území České republiky pravděpodobně nejrozšířenější a na Slovensku pravděpodobně nejživotnější“). Každá kapitola obsahuje dialektologickou poznámku, ve které jsou tyto lokální a dialektologické odlišnosti logicky zaznamenány.

Zájemce jistě potěší, že na tuto publikaci by v blízké době měla navázat učebnice (soubor textů a cvičení), kterou hodlá vydat nakladatelství Fortuna.

Skriptu věnovaná mluvnici vyšla, žel, v nepatrném nákladu 300 ks. Je ovšem stále ještě možné zakoupit si je (či pro větší počet zájemců objednat) v **Univerzitním knihkupectví UJEP v Ústí nad Labem (Brněnská 2, 400 96 Ústí nad Labem, tel. 047/52 11 029).**

L. Víková

TONG, Diane

GYPSES, AN INTERDISCIPLINARY READER

Garland Publishing, New York and London 1998, 349 str.

Sborník příspěvků od renomovaných autorů redigovala Diane Tong (USA), autorka *Gypsy Folktales* a *Gypsies: A Multidisciplinary Annotated Bibliography*. Jednotlivé příspěvky byly vybrány z odborného tisku převážně z 80. let, většinou jsou navíc opatřeny aktuálním dovětkem autorů. Sborník je interdisciplinární, obsahuje kapitoly z romistiky, lingvistiky, etnografie, historie, sociologie, pedagogiky, umění.

Saga Weckman: Výzkum finských Romů: Rada od Roma.

Finská Romka z tradiční rodiny, zakladatelka Finnish Romani Association, vystudovala sociologii na helsinské univerzitě. Upozorňuje na stereotypy, které brání mnoha výzkumníkům z majoritní společnosti dostat se hlouběji pod povrch kultury jiného etnika, a na právo vlastního pohledu a vlastní analýzy své kultury. Mezi jejích 16 doporučení, kterými by se měl řídit každý, kdo pracuje s jiným etnikem, patří např.: **Budte sám sebou, nesnažte se „stát se Romem“. Nezapomeňte, že v jiné kultuře nemůžete být expertem, jste vždy tím, kdo se učí.**

Will Guy: Různé způsoby pohledu na Romy: Případ Československa.

Autor přednáší sociologii na univerzitě v Bristolu v Anglii. V r. 1969 zpracoval disertační práci na téma *Asimilační politika ČSSR*, úzce spolupracoval s Evou Davidovou, působil v ČSAV a ve Svazu Cikánů - Romů. I nadále sleduje situaci českých a slovenských Romů po

„sametové revoluci“. Zamýšlí se nad specifiky situace Romů na území bývalé ČSSR. Mezi ně řadí například skutečnost, že naše bývalé území slučovalo dva odlišné vzorce chování majority vůči Romům: v Čechách převažoval tzv. západní model, v němž byli Romové vnímáni jako parazitující skupina, na Slovensku pak tzv. východní model, kde byli Romové přijímáni, či dokonce uznáváni jako zruční řemeslníci a vynikající hudebníci. V další části článku se zabývá historií Romů na našem území od prvních zmínek až po současnost.

Dan Pavel: *Rumunské utajené oběti.*

Rumunský politolog a zakladatel několika politologických odborných časopisů informuje o nezáviděníhodné situaci Romů v Rumunsku, kteří se v nedávné době stali nejpočetnější menšinou místo dosavadní maďarské. Ačkoliv v období diktatury mělo být na jejich existenci zapomenuto, dnešní společnost je považuje za Ceausescovy prominenty, v tisku se dokonce objevovaly spekulace o Ceaușescovu romském původu.

Martti Gronfor: *Romové v pohledu finských policistů.*

Finský sociolog, antropolog a kriminolog provedl empirický výzkum vztahů mezi finskými policisty a Romy. Přestože respondenti byli vybíráni svými nadřízenými a označeni jimi jako „slušní“ (rozuměj: ne vysloveně rasističtí), byly zde patrné stereotypní vzorce vnímání Romů jako problémové skupiny, nikoliv jako skupiny se specifickými požadavky.

Gabrielle Tyrnauer: *Vyrovňávání se s minulostí: Němci a Romové.*

Kanadská autorka, která mj. publikovala práce o osudu Romů za 2. sv. války, seznamuje čtenáře s emancipačními aktivitami poválečných generací ně-

meckých Sintů. Potřeba informací o událostech v době holocaustu je nesmírně důležitá pro Němce i pro Sinti. V Sintech posiluje vědomí vlastní historie, které ostatním evropským skupinám Romů často schází. Zároveň zvyšuje citlivost na přetrvávající předsudky a diskriminaci: reakce sahají od demonstrací až k dramatickým hladovkám, jako tomu bylo v Dachau r. 1979.

Ian Hancock: *Povinnost a krása, majetek a pravda: „lexikální ožebračení“ jako nástroj moci.*

Přední romský lingvista, autor mnohých publikací, předseda International Roma Foundation, předkládá k posouzení, nakolik jsou rozšířeny některé stereotypy o Romech a romštině. Typickým příkladem je často uváděná neexistence romských výrazů pro vyjádření vlastnictví a povinnosti (Hancock uvádí četné romské ekvivalenty pro výraz „vlastnictví“, „povinnost“, „krása“, „pravda“ a další) a z této údajné neexistence jsou odvozovány mnohé demagogické závěry. Jak dalekosáhlé následky mají tyto stereotypy, často uváděné i ve standardních učebnicích antropologie či etnologie, dokazuje longitudinální průzkum veřejného mínění, který prokázal, že romské etnikum patří v USA k nejdiskriminovanějším, přestože většina dotázaných Američanů s Romy neměla žádnou osobní zkušenost. Tyto negativní postoje jsou podloženy pouze způsobem, jakým jsou Romové prezentováni v literatuře a ostatních médiích.

Cathy Kiddle: *Pictures of ourselves.*

Pozvání na společnou výstavu fotografií renomovaného umělce a amatérských snímků v Devonu (Anglie) přináší autorka, která již přes dvacet let pracuje v oblasti vzdělávání tzv. travellerů, mezi nimiž je početně zastoupena i romská komunita. Citlivě zachycuje hluboký vliv

oficiální výstavy fotografií na posílení pocitu osobní i národnostní identity jejich autorek - mladých romských dívek, to vše na pozadí neutěšených životních podmínek anglických travellerů, které se po zrušení Zákona o karavanech v r. 1968 ještě zhoršily.

Thomas Acton: *Romština ve škole: Dva rozdílné přístupy v maďarských školách.*

Autor přednáší romistiku na univerzitě v Greenwichi v Anglii. Ve svém článku srovnává rozdílné přístupy k výuce romštiny ve dvou maďarských školách. Zatímco v jedné charismatický ředitel dokázal dokonale propojit maďarské a romské žáky v multilingvním a multikulturním přístupu k vyučování, ve druhé dochází - byť v dobrém úmyslu - k segregaci romských dětí na druhém konci města, kam škola umístila jejich třídy pro nedostatek jiného prostoru.

Nidhi Trehan: *Romové v maďarském vzdělávacím systému: Nadále opomíjená menšina* (1996).

Autorka, původem z Indie, nyní pracující pro European Roma Rights Centre v Budapešti, doplňuje Actonův článek o stručný přehled vzdělávacích projektů zaměřených na romskou menšinu v Maďarsku.

Alaina Lemon: *Romové v Sovětském Svazu a moskevský „Teatr Roman“:*

Americká antropoložka popisuje vývoj moskevského romského divadla na pozadí sovětské „socialistické“ společnosti a kultury. V dovětku autorka vyjadřuje své zklamání nad nesplněným očekáváním, že *Romen* po pádu komunismu změní repertoár a stane se divadlem s romskými tématy pro romské publikum.

Bertha B. Quintana: *Analýza interetnické události v Granadě.*

Americká profesorka antropologie, odbornice na kulturu Romů severního Španělska - *gitanos* - analyzuje interakci mezi granadskými *gitanos* a místní intelektuální elitou při setkání u příležitosti vydání knihy A. Carmony „*Romi: Sacro-Monte 1880 - 1980*“. Část majoritní společnosti úmyslně udržuje a podporuje předsudky o „divokých *gitanos*“, což se odrazilo i na průběhu celé akce.

Peter Manuel: *Andaluzané, Romové a flamenco.*

Etnomuzikolog přednášející na City University v New Yorku ukazuje čtenáři hluboké a spletité kořeny flamenca. Tradiční forma i populární variety se vyvíjely jako reakce na historické a kulturní události, dotýkající se zejména nejchudších vrstev. Flamenco dvacátého století má nečekaný politický náboj.

Carol Miller: *Američtí Romové a ideologie nečistého.*

Autorka žila dlouhou dobu mezi kalifornskými *Machvaia*, poznávala jejich zvyky a rituály. Popisuje *marime* jako pravidlo etického kodexu, které se týká hygieny, sexuálního chování, rolí určených pohlavím, výchovy dětí a dalších oblastí života. V dodatku uvádí i vývoj vnímání *marime* v posledních dvaceti letech a několik kazuistických příkladů.

Rena Cotten (Gropper): *Rozdíly v roli dle pohlaví u Amerických Kalderašů.*

Americká antropoložka, významná členka Gypsy Lore Society, přibližuje pevně ritualizované vztahy mezi ženami a muži u kalderašských Romů. I zde se objevuje důležitá úloha *marime*, a stejně jako v předchozí kapitole, v závěru autorka popisuje úpadek tradice *marime*, ke kterému došlo v posledních ge-

neracích vlivem změněných celospolečenských podmínek.

Milena Hübschmannová: *Ekonomická stratifikace a interakce: Romové, etnická džátí na Východním Slovensku.*

Autorka analyzuje specifickou formu sociálního bytí Romů: různé romské subetnické a socioprofesionální skupiny fungují v podstatě jako indické *džátí* (kasty) s tím rozdílem, že v odlišném etnickém prostředí se stávají „etnickými džátí“. Princip kastovního bytí znamená ekonomickou komplementaritu s okolní společností a sociální distancí v ostatních sférách existence (např. partnerské vztahy se uznávají uvnitř „kasty“, profesionální dovednosti a většina kulturních informací se získávají rovněž uvnitř kasty). Teoretické principy autorka ukazuje na konkrétní situaci Romů na Slovensku před 2. sv. válkou. V závěru najdeme stručné zhodnocení aktuální situace Romů na území bývalého Československa.

Sarah Burns: *Černošky - míšenky - cikánky: Žena v díle George Fullera.*

Autorka zabývající se uměním 19. století rozebírá část díla amerického malíře G. Fullera. Jeho tvorba sahá od klidných zátiší až po mysteriozní scény čarodějnických rejů, rád maloval též ženy z okraje společnosti - černošky, mulatky i Romky (*The Romany Girl a Fedal-*

ma). V dovětku se autorka kriticky zamýšlí nad stereotypy, které ovládaly umělcův pohled na tyto ženy, pochopitelně poplatný své době.

Wims Willems a Leo Lucassen: *Chrámy vědomostí: Reprezentace Romů v holandských encyklopediích.*

Cílem eseje dvou Leidenských etnologů je vystopovat „genealogii představ“ o Romech a přispět k odmytologizování stereotypů s nimi svázaných. Vycházejí z informací uváděných asi 60 encyklopediemi, „nositelkami destilovaných pravd“ své doby, z depozitáře Královské knihovny v Haagu. Obvyklé stereotypy se týkají zejména fyzického vzhledu, „národního charakteru“, morálky a zvyků, náboženství, profesí a umění.

Christine A. Cartwright: *Johnny Faa a Black Jack Davy: Kulturní hodnoty a změny ve skotské a americké baladě.*

Americká anglistka studující především baladickou tvorbu a lidové náboženství ukazuje, jak obměny skotské lidové balady „The Gypsy Laddie“ (o bílé ženě unesené Cikány) v průběhu dvou staletí a její americká verze reflektují velké změny v kulturní funkci balady. Zatímco motiv zůstal zachován, emoční podtext a interpretace se v průběhu doby mění.

M. Ouhrabková

INFORMACE

JEŠTĚ JEDNOU O DRUHÉM ROČNÍKU LITERÁRNÍ SOUTĚŽE "ROMANO SUNO"

V minulém čísle časopisu ROMANO DŽANIBEN jsme uveřejnili informace o výsledcích literární soutěže v romštině pro děti a mládež, kterou pořádá Nadace Nová škola za podpory NROS a Open Society Fund. Také jsme zde přetiskli vítězný příspěvek v každé kategorii i s českým překladem.

Avšak dříve než byla tato soutěž oficiálně uzavřena vyhlášením výsledků, bylo nad veškerou pochybnost zjištěno, že vítězný příspěvek v 1. kategorii je překladem pohádky Aloise Mikulky "O švestkové chaloupce a veselé školičce" z knihy "Aby se děti divily" (i když překladem velmi zdařilým). Porota se tedy sešla znovu a rozhodla o změně pořadí v 1. kategorii. Definitivní pořadí vítězů celé literární soutěže je tedy následující:

Setkání vítězů soutěže ROMANO SUNO '98 v rezidenci velvyslanectví USA

Dětský soubor LION ze ZŠ Předlice - Ústí n. Labem

I. kategorie (do 12 let) 1. místo: Michal Husák - 10 let, ZŠ Benátky nad Jizerou
2. místo: Markéta Siváková - 12 let, 5.ZŠ Most - Rudolice
3. místo: Vojtěch Mucha - 10 let, ZvŠ Boleslavova, Praha

II. kategorie (13 - 15 let) 1. místo: Anna Siváková - 14 let, ZvŠ Osecká,
Lipník n. Bečvou
2. místo: Marie Biliová - 14 let, 5.ZŠ Most - Rudolice
3. místo: Josef Polák - 14 let, ZŠ Zlín

III. kategorie (16 - 18 let) 1. místo: Angela Balogová - 16 let, ZvŠ a PrŠ Pardubice
2. místo: Petra Horváthová - 16 let, SOU Hradec Králové
3. místo: Emil Ličartovský - 17 let, Dětský domov Korkyně

Zvláštní cena poroty: Julie Čárná - 14 let, ZvŠ Komenského,
Jablonné v Podještědí

Z těchto vítězných prací a ještě z dalších byl sestaven sborník ROMANO SUNO' 98, do něhož byly zařazeny příspěvky 59 autorů v romštině i s českými překlady a 28 ilustrátorů. Sborník ilustrovaly české i romské děti z více než dvaceti škol v rámci výtvarné minisoutěže.

Slavnostní setkání vítězů literární soutěže i výtvarné minisoutěže a všech ostatních dětí, jejichž práce byly zařazeny do sborníku, se uskutečnilo dne 18. listopadu 1998 v rezidenci velvyslance USA za účasti novinářů a redaktorů televize i rozhlasu. Při této příležitosti byly vítězům slavnostně předány ceny (v literární soutěži: 1. místo v I. Kategorii - horské kolo, 1. místo v II. a ve III. kategorii - kazetový magnetofon s CD přehrávačem, 2. místo ve všech kategoriích - fotoaparát Olympus a hodinky Tester, 3. místo ve všech kategoriích - walkman s kazetou; ve výtvarné soutěži byly ceny pro všechny kategorie stejné - 1. místo - fotoaparát

Světlana Nálepková předává cenu

Minolta s filmem, 2. místo - walkman s kazetou, 3. místo - hodinky). Ostatní autoři a ilustrátoři obdrželi drobné dárky. Všichni účastníci dostali svůj autorský výtisk sborníku, kapesníček s logem soutěže a diplom nebo poděkování. Ceny předávali herečka Světlana Nálepková a zpěvák a skladatel Petr Skoumal, kteří také účastníkům zazpívali. Se svým kulturním programem vystoupil taneční a pěvecký soubor LION ze ZŠ Ústí nad Labem - Předlice pod vedením romských asistentů. Na závěr celého setkání se konala slavnostní recepce pro všechny zúčastněné.

Na závěr uvádíme báseň, jejíž autor se stal definitivním vítězem I. kategorie:

Michal HUSÁK

ROMAŇI ČHIB

Savore manušen hin lengeri čhib:
Te duma den, vakeren
peskere lavenca.

Oča, čhavale, he amen,
so kamas te phenel,
phenas peskere lavenca,
avka sar denas duma
amare dada peskere dadenca.

Sem savi čhib hiňi amara
čhibatar feder?
Me phenav, aňi jekh nane
amara čhibatar, amare lavendar
šukareder.

ROMSKÁ ŘEČ

Všichni lidé mají svoji řeč:
Když hovoří, mluví
svými slovy.

Počkejte kluci, i my,
co chceme říct,
povíme svými slovy,
tak jako mluvili
naši otcové se svými otci.

Vždyť jaká řeč
je lepší než ta naše?
Já tvrdím: ani jedna není
ve srovnání s naší řečí, s našimi slovy
hezčí.

H. Jiřincová

ZDAŘILÝ ZAČÁTEK KOMUNITNÍ SPOLUPRÁCE V MOSTĚ

Od ledna do června minulého roku probíhal v Mostě projekt „Základní dovednosti sociální integrace“, který připravilo a realizovalo *České centrum pro vyjednávání a řešení konfliktů* (FACIA). Projektu se účastnili jak Romové, tak Češi. Cílem projektu byla podpora dlouhodobé efektivní spolupráce mezi Romy a majoritní společností v Mostě. V průběhu přípravné fáze (září až prosinec 1997) ještě nebyla ustanovena funkce romského poradce na okresním úřadě a v Mostě existovala pouze jediná romská organizace (pobočka Sdružení Romů České republiky) vedená panem Sivákem. Zkušenosti se spoluprací mezi úřady a Romy nebyly doposud valné. Most se také potýkal s dlouhotrvajícím problémem chánovského sídliště.

V první fázi projektu jsme vyhledávali lidi (Romy i Neromy), kteří by o spolupráci měli zájem, získávali jsme podporu na Městském úřadu v Mostě, na úřadu práce, u policie a ve školách. V té době jsme zjistili, že zástupci státní správy i místní samosprávy mají o Romech jen velmi málo informací. Znájí pouze ty, kteří sami přišli na úřad s nabídkou spolupráce. Vzhledem k svým předchozím zkušenostem byly úřady vůči projektu spíše skeptické. Velkou pomoc při hledání motivovaných Romů poskytl ředitel chánovské základní školy pan Bajer. Díky němu jsme se mohli setkat se skupinou chanovských Romů, kteří měli zájem něco udělat pro zlepšení situace na svém sídlišti. Tato vybraná skupina lidí se účastnila čtyř společných dvoudenních seminářů. První semináře byly zaměřeny na komunikační dovednosti a techniky efektivního řešení konfliktů, ale měly také umožnit všem účastníkům, aby se navzájem lépe poznali. Úředníci viděli Romy v jiné situaci, než na jakou byli až doposud zvyklí, dozvěděli se o jejich každodenních radostech a starostech a měli šanci Romy poznat jako konkrétní lidi. Pro Romy bylo obrovským zážitkem to, že by-

li vnímání jako rovnocenní partneři - jako nedílná součást skupiny. Přestože semináře byly velmi dlouhé (trvaly od devíti hodin dopoledne do šestnácti hodin odpoledne), Romové se jich díky pestrému programu s množstvím praktických nácviků aktivně účastnili až do konce.

Další semináře navazovaly v měsíčních intervalech a byly zaměřeny více na předávání konkrétních informací o fungování státní správy. V mezidobích mezi jednotlivými semináři pokračovala práce koordinátora, který se stýkal s romskými účastníky, podporoval je a účastnil se spolu s nimi prvních jednání na úřadech. Pomáhal jim založit vlastní občanské sdružení a byl člověkem, na kterého se mohli bez obav kdykoli obrátit.

V průběhu projektu začalo fungovat romské občanské sdružení „Dživas“, které zorganizovalo dobrovolnou brigádu na úklid chánovského sídliště (odvezlo se 140 tun odpadu) a obnovilo činnost romského souboru „Sam Roma sam“. Práce na seminářích a v mezidobích se soustředila na přípravu jednání u kulatého stolu, které bylo vyvrcholením projektu. Na toto jednání byli pozváni zástupci místní samosprávy (starosta a místostarostka, vedoucí odboru kultury a sociálního odboru), zástupci úřadu práce, školského úřadu, státní a městské policie, Centra volného času a vedoucí firmy ELSTAP (firma ELSTAP má na starosti správu bytového fondu v Chánově). Účastníci seminářů připravovali konkrétní návrhy nebo dotazy, se kterými se pak obraceli na zástupce jednotlivých institucí (jednalo se např. o návrhu společné péče o bytový fond v Chánově a spolupráci při jeho udržování, o větším zapojení rodičů do chodu školy formou kroužků pro dospělé, o spolupráci s městskou policií apod.). Jednání u kulatého stolu se účastnil také pracovník ministerstva vnitra, který se věnuje preventivním aktivitám na Mostecku, místní tisk a reportéři romského vysílání Českého rozhlasu.

Zástupci všech institucí byli velmi překvapeni kultivovaným vystupováním a kvalitní přípravou romských účastníků. Jednání bylo sledováno členy *Českého centra pro vyjednávání a řešení konfliktů*, což napomohlo tomu, aby se jednající strany zbytečně nenapadaly, nýbrž soustředily se především na hledání řešení. Přítomnost zástupců více institucí a účast médií napomohla k větší ochotě úředníků ke spolupráci. Během jednání u kulatého stolu se podařilo dojít k dohodě o spolupráci mezi firmou ELSTAP, úřadem práce a o. s. „Dživas“ při správě chánovského sídliště, podařilo se získat souhlas ředitele chánovské školy s větším zapojením rodičů do chodu školy, ředitel Centra volného času a vedoucí odboru kultury městského úřadu vyjádřili podporu o. s. „Dživas“ a ochotu v budoucnu spolupracovat. V neposlední řadě se jak média, tak zástupci všech zúčastněných institucí přesvědčili o tom, že romské organizace dokáží také něco nabídnout, a nejen přicházet s napráženou rukou. Jednání u kulatého stolu iniciovalo další jednání zástupců Romů s představiteli jednotlivých institucí.

Nyní v Mostě probíhá projekt „Květ“, který je rovněž organizován a prováděn *Českým centrem pro vyjednávání a řešení konfliktů* a má podobnou strukturu jako projekt „Základní dovednosti sociální integrace“. Projekt „Květ“ je financován z grantu PHARE-Lien a nadace Ch. S. Motta. Je zaměřen především na menší lokality v okolí Mostu (vesnice Bečov, Lom a Obrnice). Na tento projekt navazují další aktivity - slibným je projekt „Výchova k toleranci a proti rasismu“, který formou besed s příslušníky jednotlivých minorit podporuje informovanost žáků základních a středních škol o národnostních menšinách.

Projekty podporují využití potenciálu, který v regionu je, ale nesnaží se centrálně řídit dění v lokalitě. Je však třeba připomenout, že bez dlouhodobé přípravy účastníků seminářů, bez ochoty a vlastní aktivity mosteckých a chánovských obyvatel by nebyly výsledky projektu „Základní dovednosti sociální integrace“ využitelné pro budoucnost. Pokud obyvatelé regionu nepřijmou aktivitu za svou, je její vedení velmi náročné a vynaložená energie se nevrací zpět. Podobné projekty proběhly také v Pardubicích, Ústí nad Labem a Písku. Každý z těchto projektů byl upraven pro danou lokalitu, ale všem bylo společné, že podpořily zlepšení komunikace mezi Romy a Neromy.

*Tomáš Kaluža,
koordinátor projektů „Základní dovednosti sociální integrace“
České centrum pro vyjednávání a řešení konfliktů*

PRVNÍ VÝSTAVA DĚTSKÉHO ATELIÉRU "U ČERVENÉHO PSA"

Na přelomu letních prázdnin (20.7. - 9.8. 1998) se v pražské galerii "Jedno-rožec s harfou" konala výstava výtvarných prací dětí, které jsou stálými návštěvníky dětského výtvarného ateliéru Edy Oláha. Ateliér nese název "U červeného psa" podle nerozlučného společníka romského kameníka a sochaře, který je autorem památníku romským obětem holocaustu v místech bývalého pracovního tábora v Hodoníně u Kunštátu.

Ateliér byl oficiálně založen zhruba před dvěma lety občanským sdružením KHETANE - SPOLU v Praze na Smíchově. Hlavní myšlenkou při jeho zrodu bylo vytvořit prostor pro setkávání romských i neromských dětí, které při společném emočním zážitku v procesu výtvarné tvorby překonávají vzájemnou distanci a ztrácejí předsudky a projevy rasismu a netolerance. Ateliér je otevřen každé odpoledne pro děti z nejbližšího okolí, jejich rodiče, ale i pro tzv. "děti z ulice" z celého Smíchova i okolí. Nedílnou součástí jsou i výlety, na nichž si děti mohou vyzkoušet tvorbu keramiky.

Výstavu tvořilo zhruba 35 dětských výtvarných prací, které představují tři až pětiměsíční práci ateliéru. Autorským jádrem byla skupina 8 - 10 většinou romských dětí ve věku 5 - 12 let. Práce vznikaly pod vedením výtvarnic Petry Tobíškové a Lucie Smrčinové.

Není lehké jejich obrazy nějak charakterizovat, protože pohled na ně vyvolával především silný emocionální zážitek. Dá se říci, že výstava byla pro svou barevnost a veskrze pozitivní ladění dokonalou součástí vrcholného léta. Poněkud šeré prostory galerie dětské obrazy prozářily a prosvětlyly. O úspěchu výstavy svědčí i to, že se velká část obrazů prodala hned na začátku.

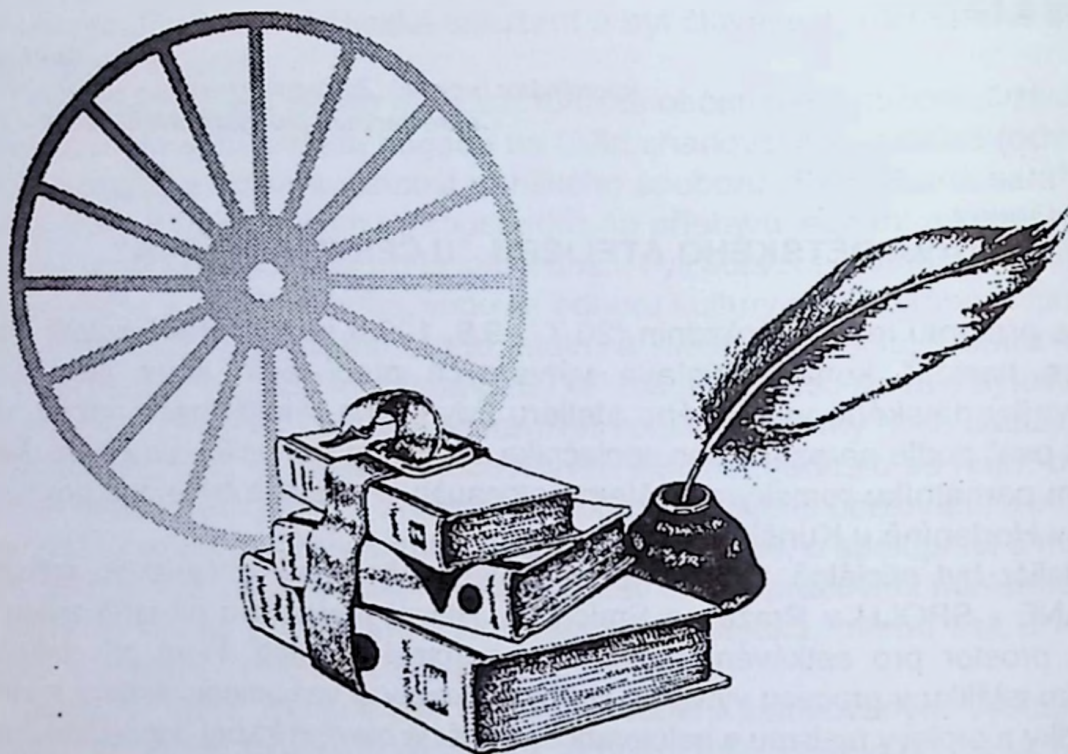
H. Jiřincová

MEZINÁRODNÍ KONFERENCE O ROMSKÉM JAZYCE V NITŘE (ve dnech 21. - 23. října 1998)

Univerzita Konstantina Filozofa v Nitře (Katedra romské kultury) ve spolupráci s Kulturně výchovnou organizací Roma-Gemer uspořádala v říjnu loňského roku mezinárodní konferenci, již se zúčastnili zástupci Slovenska, Česka a Makedonie.

**Kultúrna výchovná organizácia Roma - Gemer na Slovensku
Univerzita Konštantína Filozofa**

Vás pozýva
na

**MEDZINÁRODNÚ KONFERENCIU
O RÓMSKOM JAZYKU**

21. - 23. OKTÓBRA 1998

NITRA

**Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre
Trieda A. Hlinku 1**

S finančnou podporou Ministerstva kultúry Slovenskej republiky

Vlastní konference probíhala 22. října po celý den a 23. října dopoledne. Referovali převážně účastníci ze Slovenska.

Ján Berky se zabýval několika tématy, především problémem normalizace, standardizace a kodifikace romského jazyka, Bohuslava Habovčíková motivy v romském folkloru, Anna Rácová vlivem slovenštiny na romštinu (za nemocnou referentku četl příspěvek náhradník), Eva Poláková, Emil Samko a Stanislav Matulay hovořili o postojích Romů k romštině a romství, Jozef Prokop st. (rovněž pro nemoc zastupovaný) o gramatické struktuře romštiny (referát byl ovšem spíše o slovenštině), József Ravasz o problému identity (proti označení *slovenský/maďarský Rom* razil termín *maďarsky/slovensky hovořící Rom*).

Ze zahraničních hostů informoval Trajko Petrovski z Ústavu folkloristiky ve Skopje o národnostní situaci v Makedonii, zejména pak o národní seberealizaci Romů a já (*Jan Červenka z Indologického ústavu FF UK v Praze*) jsem hovořil o typologickém zařazení romštiny a o kodifikaci jazyka a pravopisu.

Na závěr byly vyhlášeny výsledky konference, o nichž se z časových i organizačních důvodů diskutovalo jen minimálně:

1) Závěr minulé konference byl splněn: Byl vydán *Slovensko-rómsky a rómsko-slovenský slovník* autorů Berkyho, Prokopa st. a Stojky (viz recenze v *Romano džaniben* - III - 3/1996, s. 63 - 67).

2) Konference žádá slovenská ministerstva kultury a školství, aby zabezpečila vytvoření subkatedry či komise při KRK UKF, která by zajišťovala závazné používání romštiny podle dalšího slovníku (romsko-slovensko-anglického), jenž je nyní v tisku, shromažďovala nové poznatky a odborně je zpracovávala.

3) Ministerstvo školství SR je žádáno o vytvoření předmětové komise pro romský jazyk.

4) Je třeba rozšířit spolupráci s romskými organizacemi v zahraničí.

5) V zájmu aktivizace romské tvorby a romštiny je třeba založit spolek romských spisovatelů.

Příprava i průběh konference byly výborné, je třeba se zmínit o podílu sdružení *Roma-Gemer* a jmenovitě Jozefa Červeňáka. Účastí potěšila přítomné i spisovatelka Elena Lacková.

Konference opět odkryla problém výměny informací a šíře personální základny oboru. Je třeba si klást otázku, jak efektivně informačně propojit všechny zainteresované (romisty i neromisty), aby se tento mladý obor dostal z plenek. Je totiž paradoxem, že při vzájemné neinformovanosti o stavu poznání a dynamicky se rozšiřujícím okruhu zájemců jsou stále vítány i základní informace a málo se staví na společném standardu. Například referáty A. Rácové, B. Hábovčíkové nebo J. Prokopa nepřinesly nic, co by tito autoři (popřípadě jiní) neprezentovali již dříve. Ani já jsem nereferoval o nejnovějších poznatcích.

Slibným signálem do budoucna je proto upevnění kontaktů mezi pražskou a nitranskou romistikou, které za bývalého vedení KRK UKF zrovna nekvetly. Nyní jsme se - nadneseně řečeno - znovu poznávali. Český romista musel nitranské katedře romské kultury, kterou nyní vede Eva Poláková, leccos závidět: Nyní na ní studují řádově stovky žáků (z toho řada Romů) a otevřelo se i dislokované pracoviště ve Spišské Nové Vsi. Doufejme, že výměna informací mezi Českem a Slovenskem přes určité technické obtíže zesílí.

J. Červenka

KURS PEDAGOGICKÉHO MINIMA PRO ROMSKÉ ASISTENTY

Funkce romského pedagogického asistenta je kategorie, která je v našem školském systému ještě poměrně nová a v současnosti se stále vymezuje a dotváří. Vznikla z potřeby poskytnout podporu romským dětem v českém vzdělávacím systému, který doposud nebral ohled na jejich odlišnou jazykovou, kulturní a sociální situaci, odlišný hodnotový systém a typ výchovy v romských rodinách.

V podstatě se dá říci, že romský pedagogický asistent je pomocný pedagogický pracovník, který se pod vedením třídního učitele věnuje individuální práci s dětmi dle jejich potřeb. Podílí se i na mimoškolní činnosti a na aktivitách ve volném čase. V neposlední řadě pomáhá romským dětem překonávat adaptační, jazykové a komunikační bariéry. Jeho přítomnost ve třídě pomáhá na jedné straně odstraňovat předsudky a stereotypy ze strany neromských dětí a na straně druhé působí jako pozitivní vzor pro romské děti. Často má funkci prostředníka mezi romskou komunitou a školou.

Nadace Nová škola uspořádala pro romské pedagogické asistenty dvoutýdenní kurs pedagogického minima akreditovaný Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy. Kurs byl rozdělen do dvou částí. První část se konala v dubnu 1998 v Ostravě za podpory Kanadského velvyslanectví v Praze a Foundation for Civil Society v New Yorku. Byl původně plánován pro 20 účastníků, avšak pro velký zájem jich nakonec bylo přijato 35. Program ostravské části kursu se skládal v první řadě z přednášek na téma obecné a sociální pedagogiky a vývojové a sociální psychologie. Tyto přednášky zajišťovali pedagogové z Ostravské univerzity. Dále byly na programu praktické náslechy a ukázky práce s asistentem ve třídě, základy romistiky, bezpečnostní předpisy pro práci s dětmi ve škole i mimo školu a diskuse o práci asistenta. Mezi účastníky byly i dvě ženy z ostravské romské

Foto: H. Jiřincová

Foto: H. Jiřincová

komunity Na Liščině, které pozvaly své kolegy k návštěvě zdejších unimobuněk. Prostorové zázemí a další všemožnou podporu poskytla kursu Církevní základní škola Přemysla Pittra v Ostravě, díky jejímž dlouholetým zkušenostem mohli účastníci kursu shlédnout velmi zajímavé ukázkové hodiny, a to jak paralelní práci učitele a asistenta v jedné třídě, tak i asistenta pracujícího samostatně se skupinou dětí. Církevní ZŠ Přemysla Pittra uspořádala pro své kolegy z jiných škol také velmi úspěšný společenský večer, na kterém hrála k tanci i poslechu hudební skupina Julka Jošky, vedoucího centra komunitní prevence, které při této škole funguje.

Druhá část kursu se konala v říjnu 1998 v Praze v rámci mezinárodního programu CEREP Nadace Nová škola, který je podporován z programu Phare Evropské unie. Jeho hlavním cílem je vzájemné předávání zkušeností z práce romských pedagogických asistentů na školách v rámci středoevropského regionu. Proto se této části kursu zúčastnilo také dalších 18 romských asistentů či adeptů na tuto práci ze Slovenska, z Bulharska a z Maďarska. Obsahová náplň této části byla obdobná, přednášky zajišťovali odborní pracovníci Filozofické a Pedagogické fakulty Univerzity Karlovy v Praze i pedagogové z praxe. Náslechy a ukázkové hodiny měli účastníci možnost shlédnout na Fakultní základní škole na Havlíčkově náměstí v Praze 3 - Žižkově, která je proslulá svou dlouholetou tradicí příkladné péče o vzdělávání romských dětí. Taneční zábava v předvečer posledního dne kursu se konala v restauraci Na slamníku v Praze 6 v režii cimbálové muziky Vojty Lavičky. Na závěr se konalo slavnostní setkání v budově Senátu České republiky, na němž obdrželi absolventi kursu certifikát o jeho úspěšném ukončení.

Organizátoři celé akce z Nadace Nová škola získali díky "svým" romským pedagogickým asistentům cenné zkušenosti a mnohému se od nich naučili. Přes

některé dílčí problémy a ojedinělé potíže lze říci, že bylo nutno obdivovat výdrž mnohých účastníků a jejich vervu, s níž se dokázali aktivně účastnit osmi až devíti hodin přednášek denně, ač již téměř všichni dávno odvykli školním lavicím. Také jsme si uvědomili, jak průkopnická a zatím zcela nová tato práce je a s jakými problémy se mohou ve své praxi asistenti setkávat. Jejich pozice je mnohdy na rozhraní obou komunit - česká pedagogická komunita přijímá v mnoha případech svého romského člena pomalu, váhavě, někdy dokonce s úplným nepochopením či odmítnutím. Romská komunita má zase tendenci někdy nahlížet na svého příslušníka v české škole jako na odrodilce, na někoho, kdo se povyšuje a hraje si na gádžu. Práce romského asistenta v české škole tedy vyžaduje kromě alespoň minimálního pedagogického vzdělání, pedagogických schopností a lásky k dětem také ochotu riskovat konflikty na obou stranách za mzdu, která je ve většině případů spíše symbolickou odměnou.

Jedním z nejhezčích okamžiků obou dvou týdnů byla chvíle, kdy se jeden z asistentů v Ostravě svěřil, že od základu změnil názor na romskou komunitu, ze které sám pochází, ač v ní nevyrůstal. Podle svých vlastních slov se seznámil se spoustou skvělých lidí, mezi kterými se cítí lépe než mezi svými dosavadními českými přáteli, a teď si poprvé v životě uvědomil, kam patří, a je na to hrdý.

Všichni účastníci se s organizátory shodli na tom, že je velmi důležité i nadále zůstat navzájem v kontaktu a uspořádat další setkání za účelem vzájemné podpory a výměny zkušeností na obou stranách. Těchto setkání by se měli účastnit i učitelé, kteří s asistentem ve třídě pracují, případně i ředitelé škol.

H. Jiřincová

Foto: H. Jiřincová

Jednoho z účastníků kursů, pana M. Makulu, kursy pedagogického minima pro romské asistenty dokonce inspirovaly natolik, že na ně napsal dvě oslavné básně:

Průběh 5.10. - 9.10. 1995

Pedagogické minimum II

Za podpory Thare,
se Romzi žijí v Thaze.
Zde je v kurzu školy,
romskou mají roli.

Naši druhorodci,
naši vykrvácení místo.
V této spokojenosti
je jich málo i sto.

Naši práci bude,
zvednout morálku.
Působit na druhé,
a rejit pozpátku.

Dětem v škole být vzorem.
Držet se pravidel romů.
Získat je jejich důvěru.
Tu nekoupíš za cenu.

Za Nadací Nové školy,
děkujeme všem.
Obzvlášť parci Jirincové
My Romzi za ně jdeme.

Rom-ecis
M. MAKUL

(Signature)

Boa Dickova

Aranka Semelova

Žurný Bolej

Slava

Baučom

Picko

(Signature)

Наташа Асенова - Български

Anna Malocajová

Mogola Dumova

Báňtá le
Romale
Nevna
Golova
Belasaria
Slivov

Bulharská skupina
děnuje Nadaci
"Nové školy".

Londrini Milota

Martina
Vinnik

Paul
Boj

Jelena
Rajkova

(Signature)

(Signature)

(Signature)

Renata Sitenikova

Rickova

Lwana Gabova

(Signature)

(Signature)

(Signature)

(Signature)

EUROPEAN ROMA RIGHTS CENTER (ERRC)

European Roma Rights Center je mezinárodní instituce, která sleduje, jak jsou dodržována práva Romů v Evropě. Průběžně vydává zprávy o situaci v jednotlivých zemích a usiluje o to, aby byly napraveny nejhorší křivdy páchané na Romech. V minulém čísle Romano džaniben (4/1998) jsme uveřejnili anotace zpráv, které byly do té doby publikovány. Požádali jsme pracovníky ERRC, aby nám poskytli informace o některém konkrétním případě, který se jim podařilo vyřešit ve prospěch poškozeného.

Paní Judita Horváthová nám poslala tiskovou zprávu ERRC z 29. října 1998, ve které je zveřejněn důležitý precedens možných řešení: Poškozený romský chlapec Assenov z Bulharska se přispěním ERRC dostal až k Evropskému soudu pro lidská práva ve Štrasburku. Ten rozhodl v jeho prospěch a příslušným bulharským státním orgánům uložil, aby poškozenému uhradily utrpěné škody.

Soud ve Štrasburku shledal, že v Bulharsku je porušována dohoda o dodržování lidských práv. Je to první případ, kdy se mezinárodní soud zabýval žalobou některého z Romů ze střední a východní Evropy.

Na svém zasedání dne 28. října 1998 se Evropský soud pro dodržování lidských práv se sídlem ve Štrasburku poprvé v historii zabýval stížností romského žalobce. Jednalo se o nezletilého romského chlapce, vůči němuž porušila bulharská vláda evropskou dohodu o dodržování lidských práv.

Soud případ poškozeného kvalifikoval jednomyslně jako neuplatnění zákona ze strany vládních činitelů při nehumánním a ponižujícím zacházení s nezletilým Romem a jako nedostatečné přešetření jeho stížnosti.

Rozhodnutí soudu je možno považovat za historický milník, protože dosud nebyl na stížnosti Romů na brutální jednání policie anebo na její lhostejnost v případech, že jsou Romové poškozeni jinou osobou, brán zřetel.

Romové ve značné části Evropy trpí - kromě všeobecné diskriminace - špatným zacházením ze strany policie. Jenom v Bulharsku zemřelo v důsledku nepřiměřeného policejního zacházení 14 Romů. Rozsudek evropského soudu ve Štrasburku burcuje vlády jednotlivých zemí k tomu, aby se zodpovědně zabývaly nepřiměřeným jednáním veřejných činitelů vůči Romům.

Případ „Assenov“ začal 19. září 1992 zatčením čtrnáctiletého chlapce Antona Assenova za to, že na náměstí v Šumenu hrál karty. Assenov byl spolu se svým otcem odveden v poutech na policejní stanici, tam byli oba drženi přibližně dvě hodiny a pak propuštěni bez uvedení důvodu, proč k zadržení došlo. Assenov vypověděl, že ho v té době byli obuškem a uhodili do žaludku. V lékařské zprávě pořízené dva dny po zatčení se uvádí, že chlapec má rozsáhlé krevní podlitiny na hlavě, na hrudi a na levé paži. Zjištěná zranění se shodovala s Assenovovou výpovědí.

Během následujících dvou let se u příslušných vyšetřovacích orgánů hromadily stížnosti Assenova a jeho rodičů a jejich žaloba na policejní zvůli dospěla až k Nejvyššímu soudu. Žádný z vyšetřovacích orgánů však šetření jejich stížnosti nezahájil. Assenov byl zatčen pro podezření z jiného přečinu a dva roky držen ve vazbě. V září 1993 se Assenov obrátil na Evropskou komisi pro lidská práva, která případ předala v roce 1997 Evropskému soudu ve Štrasburku.

Při svém zasedání dne 28. října 1998 dospěl soud jednomyslně k závěru, že bulharská vláda porušila dohodu o dodržování lidských práv v následujících bodech:

- článek 3. (*právo na to, aby člověk nebyl podrobován mučení nebo nehumánnímu a ponižujícímu zacházení či trestu*): Příslušné orgány nepřešetřily Assenovovu stížnost na policejní zvůli a neprokázaly její oprávněnost či neoprávněnost.

- článek 5. (*právo na svobodu a bezpečnost osobnosti*): Při Assenovově zatčení v roce 1995 bylo porušeno jednak právo zatčeného na přešetření jeho případu ve stanovené době, dále právo na soudní přelíčení anebo na propuštění z vazby v přiměřené době a dále i právo na obhajobu v době vazby.

- článek 13. (*právo na náhradu*): Assenovův případ nebyl důkladně prošetřen a nebyly mu uhrazeny škody vzniklé nepřiměřeným policejním zákrokem.

- článek 25. (*závazek jednotlivých států neznemožňovat žalobcům, aby se obraceli na Evropský soud ve Štrasburku*): Dvěma žalobcům bylo bráněno, aby se obrátili se stížností na Evropský soud ve Štrasburku tím, že Assenov byl držen dva roky ve vazbě.

Soud rozhodl, že žalobcům bude vyplacena náhrada za utrpěné škody, a obžalovaným uložil úhradu soudních výloh v plné výši.

Žalobce zastupovala Zdravka Kalajdzieva z Bulharské asociace právníků obhajujících lidská práva. InSTITUTE **European Roma Rights Center** a **Amnesty International** v celém případě fungovaly jako *amici curiae*. Rozsudek Evropského soudu je dostupný v plném znění na internetu European Court of Human Rights <http://www.dhcour.coe>.

OHLÉDNUTÍ ZA VÝSTAVOU "ROMOVÉ VE MĚSTĚ BRNĚ"

"Moc se mi zde líbilo. Všechno, co jsem zde viděla, na mne působilo tak zvláště, jako by na mě všichni Romové mluvili a radili mi, abych se o ně více zajímala, neboť i já jsem Romka. A můžu říct, že jsem na to hrdá."

"Objevit historii Romů znamená novým pohledem promýšlet dějiny celé střední Evropy."

V úvodu jsem si dovolila použít citací dvou zápisů z knihy návštěvníků výstavy "Romové ve městě Brně" pořádané Muzeem romské kultury v listopadu loňského roku v historických prostorách Nové radnice v Brně. Jeden napsala romská žákyně základní školy, pod druhým se podepsal příslušník majoritní společnosti středního věku. Cituji je proto, že mají velkou vypovídací hodnotu - pregnantně říkají to, o čem se jinde sáhodlouze píše a diskutuje.

Výstavou "Romové ve městě Brně" představilo Muzeum romské kultury dosavadní výsledky výzkumu historie romského osídlení města Brna a jeho okolí, který byl zahájen v roce 1997 jako jeden z dílčích úkolů v mnohotvárné činnosti muzea. V Brně působí muzeum od roku 1991 a jistě si zaslouží, aby byla historie brněnských Romů prezentována ve stálé expozici, která se připravuje. K tomuto cíli je právě výzkum směřován.

Návštěvníci (a bylo jich za poměrně krátkou dobu trvání výstavy hodně) měli možnost vidět především historické dokumenty, doklady a dobové fotografie. Podle dosud zjištěných archivních materiálů lze příchod Romů na území města a jeho okolí předpokládat v polovině 15. století. Více dokladů přináší následující sto-

Panely s dokumenty o osudech Romů za 2. světové války byly pro většinu návštěvníků zcela neznámými informacemi

Foto: archiv Muzea romské kultury v Brně

letí - ty jsou současně svědectvím o začínající perzekuci Romů. V roce 1538 vydal například Moravský zemský sněm usnesení, ve kterém můžeme číst: *"O cigány na tom zuostáno, aby konečně ve dvou nedělích ven ze země vybyti a vypověděni byli a to se ve městech a v městečkách skrze volání posla oznamovati má.."*

Také další písemné materiály provázející historii Romů na tomto teritoriu jsou příběhem pronásledování, asimilační politiky císařů, králů, ale i vlády 1. republiky. Jeden z panelů připomněl, že i ve městě Brně bylo jedno ze sběrných míst pro Romy, kteří byli potom odvázeni do sběrného cikánského tábora v Hodoníně u Kunštátu, případně přímo do koncentračního tábora v Osvětimi. Toto místo bude veřejně připomínat pamětní deska, kterou na podnět prof. Ctibora Nečase nechal zhotovit Magistrát města Brna. Toto dílo akademického sochaře Zdeňka Řehořika bylo rovněž součástí výstavy.

Poválečná historie romského osídlení města souvisí - stejně jako na ostatním území republiky - s migrací Romů ze Slovenska. Mezi prvními rodinami, které se zde usadily, najdeme jména Horváth, Bagár, Šándor, Dirdo, olšské rody Lakatošů, Kotlárů a Stojků. Žijí zde také potomci starých rodů českých a moravských Romů - Danielové, Holomci, Růžičkové, jedni z mála, kteří přežili holocaust.

Obsáhle byla dokumentována existence první romské organizace u nás - Svazu Cikánů - Romů, který právě v Brně a na Moravě vyvíjel bohatou politickou, kulturní a společenskou činnost. A po "sametové revoluci" se první romský folklorní festival Romfest uskutečnil právě v Brně-Lišni v Mariánském (tehdy ještě Gottwaldově) údolí.

V současném Brně představují Romové víc jak 3 procenta jeho obyvatel. Mají zde své problémy, především s vysokou nezaměstnaností i narůstajícím rasismem.

Výstava představila romské organizace, které zde působí a snaží se tyto problémy řešit. Nadějí do budoucna jsou mladí vzdělaní Romové, kteří se v Brně narodili a nebo zde profesně působí. Jejich fotografie zaplnily závěrečný panel výstavy.

Sbírkových předmětů, které by výstavu doplnily, nemá muzeum zatím mnoho. Byly zde například výrobky romských kovářů z Dunajské Lužné, které Svaz Cikánů - Romů prezentoval na výstavě "Staré romské kovářství" v roce 1970, originální trnová koruna z původního dřevěného kříže nad hroby obětí cikánského tábora v Hodoníně u Kunštátu a další doklady k tématu výstavy. Zájmu návštěvníků neušla instalace části interiéru romské domácnosti - "oltářiček" se soškami svatých, rodinnými fotografiemi a dalšími upomínkovými předměty, které jsou dodnes časté i v současných brněnských bytech. Obdivovány byly plastiky nevidomé romské výtvarnice Boženy Vavrekové-Přikrylové, která žije a tvoří v Brně, i romantické vyobrazení života Romů na obraze naivního malíře Jakuba Svobody z Ivančic "Cikánská kolonie v Oslavanech" z roku 1903 (zapůjčilo Okresní muzeum Břežany-venkov).

Součástí výstavy byla samostatná kolekce fotografií Evžena Sobka, který se inspiroval současným všedním životem romské komunity v Brně. Autor hledal a úspěšně nalézal náměty a objekty pro svůj fotoaparát v ulicích města i v romských domácnostech. Další doplňování tohoto fotografického cyklu bude pokračovat, stejně jako výzkum Muzea romské kultury.

Nejen zápisy v knize návštěvníků, ale především osobní rozhovory (na výstavě se v rolích průvodců střídali odborní pracovníci muzea) s lidmi nejrozličnějšího věku, vzdělání, sociálního postavení, ale také názorů, nás znovu přesvědčily o velké nevědomosti a vzájemné neznalosti kultury, historie a života této menšiny. Pro Muzeum romské kultury z toho vyplývá další potřeba svou činnost prezentovat - a právě výstavy jsou pro to vhodným nástrojem.

Ve spolupráci s Moravským zemským muzeem byla připravena obsáhlá výstava "Romové ve středoevropském prostoru", kterou budou moci shlédnout zájemci od dubna do konce srpna v pavilonu Anthropos v Brně-Pisárkách. Konečným cílem je však vybudování stálého Muzea romské kultury s permanentní expozicí, galerií a výstavními prostory. Na projektu se pracuje, ale s jeho otevřením však pro náročné rekonstrukční práce budovy nelze počítat dříve než po roce 2000.

V závěru bych se s Vámi ještě ráda podělila o několik dalších zápisů, které, myslím, jsou tím nejlepším zakončením:

"Jsem na takové výstavě poprvé a moc se mi líbí...Lidi by měli být k sobě tolerantnější..."

Boženka Vavreková - Přikrylová s manželem
u plastiky "Energie"
Foto: archiv Muzea romské kultury v Brně

Foto: archiv Muzea romské kultury v Brně

"Zajímavý počin umístit výstavu do tohoto prostředí (gotická křížová chodba Nové radnice v budově Magistrátu města Brna - pozn. autorky). Vede mne to k promýšlení hodnot jednotlivých kultur. Oceňuji úsilí Muzea romské kultury a těším se na jeho další akce..."

"Moc pěkná, a hlavně užitečná výstava. Je až zarážející, jak málo o Romech víme, a hlavně jak málo se o nich mluví..."

To je pravda.

I. Lázníčková

VÝSTAVA "ROMOVÉ VE STŘEDNÍ A VÝCHODNÍ EVROPĚ"

Národopisné muzeum, Budapešť

Kdo nestačil shlédnout výstavu "Romové ve střední a východní Evropě", může brát následující řádky pouze jako výzvu na cestu časem. Výstava totiž v lednu letošního roku již skončila. Působení železné opony zase jednou učinilo své a autoři výstavy omezili její rozsah na střední a východní Evropu, jak dosvědčuje sám titul. V rámci tohoto regionu se však podařilo téma značně vyčerpat: umění a faktografie, každodenní život a politika, minulost a současnost, známé jevy a tabu, jednotliví představitelé a skupiny, obydlí a sídla, profese a způsoby obživy byly stmeleny v jeden celek. Na realizaci projektu bylo znát stopy profesionálů: Na celém jednom patře

rozsáhlého Národopisného muzea byl "předmět" výstavy představen ze všech úhlů a všemi možnými prostředky. Velmi plastické napodobeniny obydlí (stany, vozy, chatrče, domy, ale i část jednoho bloku z koncentračního tábora) byly velice působivé a poučné. Stručné popisy objektů byly ve třech jazykových mutacích: v maďarštině, angličtině a romštině (v olašském dialektu zapsaném anglickou transkripcí).

Tematicky začínal okruh uměleckými díly Romů a tím, čím jsou Romové zastoupeni v evropské kultuře (např. plakáty k opeře "Cikánský baron"). Další místnost byla věnována romským dějinám, včetně období nacistické genocidy. U vchodu do obytného bloku byla vystavena i kopie knihy vězňů o 700 stranách. Jedna část výstavy byla věnována skupinám Kalderašů a Beašů, další pak jednomu ze způsobů obživy romských žen některých skupin - věštění. V další z místností bylo možno vstoupit do prostě zařízeného bytu připomínajícího interiér usedlých Romů. Nad ním pak bylo možno shlédnout zařízení bytu kompletně ukuté romskými kováři. Dále následovala exkurze do oblasti hudby, nejvýznamnější součásti romské kultury. Bíle prostřené stoly, sametová křesla, tenký značkový porcelán, křišťálové lustry a samozřejmě cimbál zvaly k návštěvě proslulého restaurantu Kárpátia. Třeba tu vyhrávala pro vybrané publikum slavná rodina Fátyolových, jejichž rodokmen visí na vedlejší stěně. Dezső Lakatos a jeho džezová kapela tu ovšem určitě nehrála, ta měla své místo jinde. Dále tu najdeme vzpomínky na velikány romské hudby, jakými byli např. János Bihári, Aranka Hegyiová a další.

Okruh pokračoval ukázkami romských slavností a obyčejů. Připomněl, kde všude lze spatřit známky přítomnosti Romů: tu na ni poukazuje náhrobní kámen,

*Romové - korytáři v r. 1895 ze sbírky B. Nagyszokolyaie.
Pohlednice vydaná Etnografickým muzeem u příležitosti výstavy.*

*Romská rodina s cimbálem a kontrabasem z r. 1929.
Pohlednice vydaná Etnografickým muzeem u příležitosti výstavy.*

jinde bohatě vyvedená svatba a člověk dobře uvedený v romské pospolitosti může zažít i audienci u Jeho veličenstva Joana Cioaby, krále (rumunských) Romů. Jeho reprezentační místnost je vybavena vším, co takového hodnostáře reprezentuje: vedle symbolů (vlajka s romským kolem, portrét v životní velikosti, neoklasicistní socha a královská koruna) jsou vystaveny dokumentární fotografie z jeho královské svatby. Současně jsou k shlédnutí i záběry z korunovace jiného romského krále - Janosze Kwieka v roce 1937.

Mezi objekty znázorňující vývoj kultury bydlení je nejnápadnější bídne vybavená chatrč se specifickou dekorací. Obrazy svatých, pohozené kusy oblečení a prázdné lahve od piva vzbuzují dojem, že se sem brzy zase někdo vrátí. Další typy romských obydlí jsou zobrazeny na velkých nástěnných tapetách. V téže místnosti mohl návštěvník shlédnout ještě bohatou fotodokumentaci ze života Romů v různých částech Evropy.

Další náhled do reality některých Romů představovala místnost zaplněná stánky s průmyslovým zbožím, cigaretami, kávou, nahranými videokazetami, oblečením, ale i romskými rukodělnými výrobky ze dřeva, z proutí a z kovu. Dále tu bylo vystaveno i brusičské kolo a předměty, které se prodávají na poutích.

Na výstavě nechyběly ani různé publikace, zápisky z konferencí, maturitní vysvědčení Romů a fotografie romských tříd, dokumenty o činnosti vládních i nevládních organizací směřující k zlepšení soužití Romů s většinovou populací.

Výstavu uzavírala umělecká galerie s fotografiemi asi padesáti známých romských umělců.

P. Wagner

PROJEKT „INTEGRACE ROMŮ DO OBČANSKÉ SPOLEČNOSTI“.

Z bulharského města Vidinu přišel dopis od romské pedagožky Eleny Rusinové-Asenové, která spolupracuje na projektu uvedeném v titulku. Z jejího dopisu citujeme:

„...Projekt je zaměřen zejména na socializaci romských dětí a jejich rodičů. Realizuje se různými aktivitami ve sféře občanské výchovy. Při koncepci projektu jsme měli na zřeteli několik hlavních cílů:

- K tomu, aby byla v Bulharsku vytvořena skutečně občanská společnost, je potřeba vychovat v lidech ochotu k pozitivním interetnickým kontaktům, ke spolupráci mezi příslušníky různých etnických komunit, k názorové bezpředsudečnosti a ke snaze pochopit svébytnou etnickou odlišnost druhých. Nepředstavujeme si ovšem, že „spolupráce“ a „vzájemná komunikace“ bude znamenat asimilaci menšin. Naopak. Je důležité, aby si menšiny - to znamená i my, Romové - uvědomily své kulturní a etnické hodnoty, vlastní svébytnost a identitu a aby věděly, jak hájit svá nezadatelná práva.

- Jedna z příčin, proč je integrace Romů tak obtížná, je jejich nedostatečné vzdělání, nedostatečné právní vědomí, neznalost zákonů, společenských institucí, administrativních směrnic a praktik, jakož i neznalost běžných způsobů komunikace mezi občanem a různými složkami státu. Ještě bolestnější je, že nemáme dostatečně silné povědomí o vlastní identitě a o tom, jak ji prosazovat a hájit v multietnickém prostředí.

Své aktivity rozvíjíme v různých směrech:

- Organizujeme kroužky o počtu 20 - 25 romských účastníků, kde se přednáší a diskutuje o nejdůležitějších okruzích provázejících život člověka-občana: rodina, škola, práce, bydlení, styk s úřady atd.

- Založili jsme klub nazvaný **Poznej svůj původ**, kde se Romové seznamují s vlastní historií, kulturou a významnými osobnostmi.

Do klubu chodí děti od 12 do 15 let. Seznamujeme je s prací romských organizací doma i ve světě. Pěstujeme romštinu, rádi bychom, aby děti o své mateřštině měli i základní teoretické znalosti. O tradičních romských řemeslech nevykládáme jen teoreticky, ale pořádáme exkurze do lokalit, kde jsou ještě romští košíkáři, podkováři, brusiči nožů, provazníci, kamnáři, kotláři atd. Zúčastnili jsme se romských tradičních koňských závodů.

Na konci roku jsme uspořádali soutěž znalostí a vědomostí a ti, kteří obsadili 1. - 3. místo byli odměněni týdenním pobytem u moře. (*Paní Elena Rusinová byla tak laskavá, že nám poslala videozáznam soutěže, pozn. red.*).

- Organizujeme kurzy pro romské rodiče, kteří se na nich učí formulovat problémy spojené s výchovou dětí.

- Organizujeme poradnu pro mládež, která se zaměřuje zejména na to, proč mladí Romové ztrácejí v pubertě chuť dále se vzdělávat.

Mám velkou radost, že celý projekt - a zejména aktivity klubu **Poznej svůj původ** - vzbudil mezi Romy velký zájem...”

Pro ty, kdo by měli zájem o bližší informace o projektu, který se zdá být nesporně zajímavý a důležitý, uvádíme adresu paní Eleny.

Elena Rusinova Asenova

„Himik“ bl. 21 vh. V ap. 44

3700 Vidin

Bulharsko

PŘEHLÍDKA FILMŮ S ROMSKOU TEMATIKOU

Unie svobody ve spolupráci se společností přátel Homini v Jihlavě, MěKS v Tišnově a Okresním muzeem v Kroměříži uspořádala ve zmíněných městech 1. ročník přehlídky filmů s romskou tematikou pod názvem Neznámí lidé. Promítány byly krátké filmy režisérů Grance, Chlumského, Poltikoviče, Schiffera a Ševčíkové a celovečerní film P. Václava Marian. Po promítání filmů byl prostor pro diskusi. Přehlídka konaná v Jihlavě se zúčastnila i studentka romistiky S. Uhlová, která nám o akci poskytla následující postřehy.

Po promítnutí filmů v rámci přehlídky Neznámí lidé, která se konala 2. - 3. února v Jihlavě, se rozpoutala debata, jíž se mimo jiné zúčastnili JUDr. Emil Ščuka, Ivan Veselý, Ladislav Dreveňák, poslankyně Monika Horáková, Eda Oláh, Ladislav Goral, Viktor Sekyt, poslanec Vladimír Mlynář a režiséři Petr Václav a Viliam Poltikovič. Mluvil se dlouho a ke konci měla debata živější charakter než na poněkud rozpačitém začátku. Bylo řečeno mnoho zajímavého, mě však nejvíce zaujalo, jak se zachovali přítomní Romové, poté co byli slovně napadeni za to, že nejsou jednotní, a jak mohou po vládě a státu něco chtít, když mezi sebou mají názorové rozpory. Vysvětlili chlapci, který se takto ptal, že mít rozdílné názory je normální. Ne každý má stejnou představu o společenském uspořádání, a proto máme různé politické strany, abychom si mohli vybrat alternativu, která nám nejvíc vyhovuje. Romové nejsou jednotné stádo, které myslí jako jeden muž, ale společenství různorodých lidí, kteří však jsou ochotni a schopni se spojit, pokud jde o závažnou věc. Tuto schopnost a ochotu velmi přesvědčivě přítomní Romové deklarovali.

Méně radostným momentem byly vstupy Vladimíra Mlynáře, který - jak se sám přiznal - přehodnotil svůj pohled na postavení Romů a jejich schopnost spravo-

NEZNÁMÍ LIDÉ

vat vlastní záležitosti. Tvrdil, že Romové nemají elitu a je otázkou několika generací, než se tato elita vytvoří. Teprve pak budou Romové schopni se podílet plnohodnotným způsobem na vlastní integraci. Vladimír Mlynář se tak přiblížil paternalistickému přístupu „bílého muže“ a to je škoda.

DIVADELNÍ PŘEDSTAVENÍ V RAKOUSKÉM OBERWARTU

Ve dnech 10. - 12. 2. 1999 se v Oberwartu, městě se silně zastoupenou romskou menšinou, konala dvojjazyčná inscenace divadelní hry na motivy romské pohádky **I kali tschaskija** (Černá císařovna). Pořadatelem bylo tamější romské sdružení Verein Roma ve spolupráci s divadlem Theater am Ort im Offenen Haus. Uměleckým vedoucím inscenace byl Peter Wagner a hudbu zkomponoval Jan Sokol.

PW

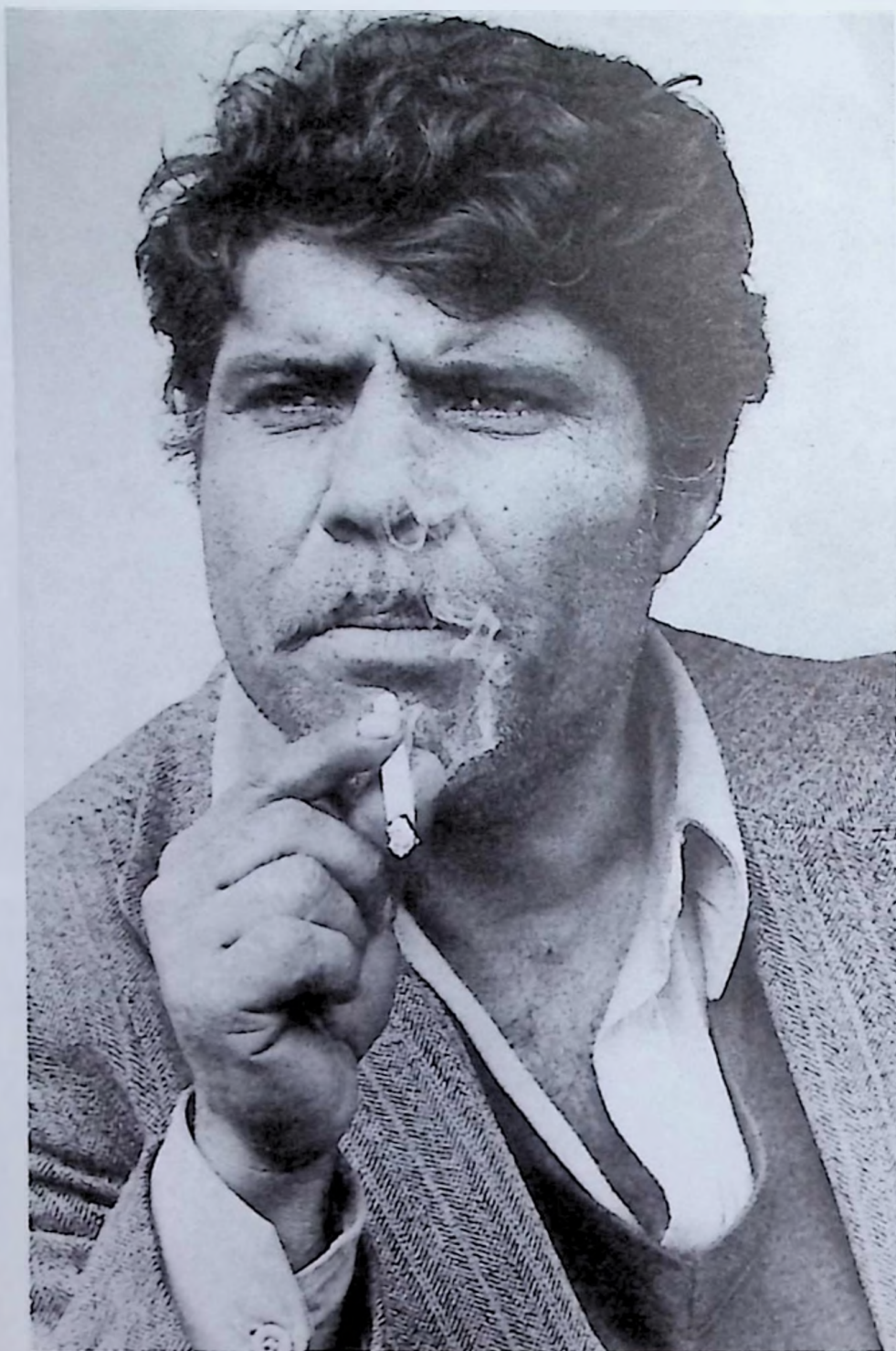
*Jedna z masek vyrobených
Draganem Jevremovičem*

Bronzové masky vyrobil Dragan Jevremovič (vlevo), předseda Romano centro. Dragan Jevremovič pochází z rodu Kalderašů, jejichž tradičním řemeslem je kottlářství a práce s mědí a jinými barevnými kovy. Na fotografii vpravo je prof. Demeter, romský sociolog z Moskvy. Foto: archiv

Foto: Hans Wetzelserfer

*Poprosím-li o slitování, zdá se mi,
že stromy zabuší na moje dveře.*

N. Vrettakos

OHLASY ČTENÁŘŮ

Co dlužím vydavatelům Romano džaniben?

Časopis Romano džaniben se mi dostal do rukou již v roce 1994 díky PhDr. Hübschmannové, která mi do této doby poskytovala literaturu a cenné informace pro moji práci. Přiznávám, že jsem první číslo po prolistování odložila s tímto přesvědčením: "nepotřebuji znát romské výpůjčky ze srbštiny a jejich osud v dalších etapách". Jak je mým nedobrým zvykem, nepřečetla jsem si předmluvu, kde bych zjistila, že se nejedná o publikaci odborných statí jazykozpytných, ale i o snahu vydavatelů učinit časopis platformou pro dialog mezi autory a čtenáři, čtenáři a redakcí, mezi odborníky jednotlivých oborů (historie; lingvistiky, demografie a dalších odborných disciplín), které se účastní na budování romistiky jako vědy o jednom lidském společenství.

V dalších číslech jsem s údivem nacházela odpovědi na otázky: proč matka dítě oslovuje jiným jménem, než které má v rodném listu (Aranka - Marie), proč moje klientka je ostříhaná, nemá žádné řetízky ani prstýnky, když dříve byla hojně zdobena, proč mladá dívka žijící v rodině svého muže poslouchá tchyni a jen tajně a důvěrně mi sděluje svoji nespokojenost, proč nejstarší bratr pomáhá mladšímu, ač má již svou vlastní rodinu, proč tak málo Romů žádá o umístění do domovů důchodců, děti se o ně starají, i když vyrůstaly v dětských domovech, proč se jen ojediněle v romských rodinách objevují týrané děti... Proč Romové nejsou jednotní, když mají společný cíl, proč se někteří odmítají s jinými stýkat a komunikovat společně s orgány státní správy a samosprávy? Domnívám se, že zmíněné otázky pregnančně vyjadřují přínos periodika nejen pro sociální pracovníky, ale i pro učitele, lékaře a příslušníky dalších profesí, ve kterých přicházíme do kontaktu s Romy.

Pro ilustraci se zmíním i o své zkušenosti externího učitele Pedagogické fakulty v Olomouci (1991 - 1995), kde jsem nejprve vyučovala sociální psychologii budoucí vychovatele a speciální pedagogy, následně i studenty oboru sociální péče - pedagogika. Nejčastější odpovědi na dotaz, zda znají tradiční romská řemesla, byly: popelář, člen úklidové čety na ulicích, myčka nádobí, kočovník... Budoucí speciální pedagogové se nikterak netajili svou mírně řečeno averzí vůči Romům, argumentovali negativními zkušenostmi, jako: "byla jsem obtěžována Cikány v parku", "Cikáni mne okradli", "nedá se s nimi žít v paneláku"... Neváhali vydávat apodiktické soudy: "Cikáni jsou zloději, násilníci, lháři...", "nikdy nebudou pracovat", "parazitují na společnosti". Rom až na světlé výjimky byl pro ně asociován se sociální patologií, nízkou sociokulturní úrovní, nízkou hygienou, zanedbáváním dětí. Po předložení některých textů - romských přísloví a pohádek - zpočátku nevěřili, že se jedná o romskou tvorbu. Oni nejsou jen hudebníci?

I když se jednalo o budoucí pedagogické pracovníky, nezamýšleli se nad fakty, že dítě s jazykovým handicapem a nepřipravené na výuku ve škole (absence předškolní přípravy) a vychovávané i odlišným stylem v rodině může své neúspěchy kompenzovat agresivním jednáním a snažit se vyniknout jinými, byť nevhodnými způsoby. Zjednodušovali příčinu obtíží dětí na genetickou výbavu a nezáměr rodičů o jejich výchovu. Neuvědomovali si, že i majoritní společnost přispívá k prohloubení nedůvěry vytvářením namnoze negativního obrazu Roma bez snahy poskytovat objektivní informace. I v učebnicích dosud chybějí sebemenší zmínky o romských dějinách, kultuře, osobnostech. Na obranu novinářů by snad bylo možno uvést jen to, že neměli možnost seznámit se se statí Davida Vaughama "Multikulturní společnost" (Romano džaniben I-2, 1998). V daném kontextu dlužno zmínit dosti výrazný posun v hodnocení i znalostech studentů v souvislosti s realizací projektu Mgr. Zdeňky Jařabové: "Otázky soužití v pluralitní a multikulturní společnosti" (cykly přednášek, vydávání literatury), který započal v roce 1993 na PF UP v Olomouci.

Co je přínosem časopisu, jak využíváme informací v naší práci, jak časopis pomáhá odstraňovat sociální bariéry, intoleranci a xenofobii?

Můj kolega již třetím rokem pracuje ve svém volném čase se skautským oddílem romských chlapců. Děti sportují, o prázdninách jsou na táboře, seznamují se s kulturou, hudbou apod. Od letošního roku pořádá pro děti i diskotéky. Náměty pro práci získává z časopisu. Další kolegyně na oddělení péče o rodinu a děti čerpala z periodika informace pro manuál sloužící pedagogickým pracovníkům "Ko amen sam?" Sociální pracovnice, kterou Romové hojně navštěvují (důvěřují jí), se v pravidelných intervalech dotazuje: "Nepřišlo již další číslo Romano džaniben?" Periodikum mimo jiné využívám i při výuce studentů na Vyšší odborné škole Charitas, kde dvě studentky pracují na závěrečných pracech na téma "romská rodina" a "Projekt gymnázia pro Romy".

Co vytýkám vydavatelům Romano džaniben a co mne udivuje?

Nahlédnu-li na poslední stránku, zjišťuji, že jednotlivá čísla vycházejí jednou za finanční podpory FF UK v Praze, jindy za podpory Sorosovy Nadace Open Society fund, Nadace ROS, pak zase Ministerstva kultury ČR či paní Romany Lomíčkové z Domažlic...

Nabízí se otázka, zda si tak kvalitní periodikum přece jen nezaslouží "stabilní dotaci". Vždyť Úřad vlády ČR má vyčleněny finanční prostředky na podporu časopisů pro národnostní menšiny. Neměly by se na nákladech spojených s vydáváním podílet jednotlivá ministerstva (MŠMT, MPSV, MK, MV)?

Je chybou šéfredaktorky, výkonných redaktorů, distributorů i redakční rady, že nemají patrně stabilní zdroj finančních prostředků, a především nejsou schopni informovat širokou veřejnost o existenci časopisu či nemají dostatek finančních prostředků na propagaci, nejsou komerčně zdatní? Neměla by být možná "nepraktickým a nadšeným odborníkům" poskytnuta v daném směru pomoc, která by byla ku prospěchu věci?

Od roku 1997 je patrný nebývalý zájem poslanců, vládních úředníků a "probudivších se odborníků", kteří produkují moudré statě o kořenech problémů soužití národnostních menšin, nabízejí různá řešení, učící nás, jak žít spolu,

zmiňují se o integraci, pozitivní diskriminaci, ale i o nutnosti návratu k pojmu asimilace a zastávání "práv většiny".

Opět kladu otázku, kolik občanů zná *Romano džaniben*. Pokud jsem četla pozorně, pak jen sociolog Tomáš Hájek vyjádřil redakci poděkování. Proč se časopis dosud nestal již zmíněnou platformou pro dialog mezi autory a čtenáři, mezi odborníky jednotlivých oborů - nejen historiků, demografů, lingvistů, ale i psychologů, pedagogů apod. Je-li plněno Usnesení vlády ČR č. 686 ze dne 29. října 1997 (úkoly pro MV, MŠMT a přednosty OÚ), pak by časopis měli mít k dispozici všichni romští poradci (asistenti), případně i školská zařízení, pedagogicko-psychologické poradny apod. Pokusím se najít odpověď drobnou sondou o informovanosti pracovníků, kteří přichází do kontaktu s Romy.

Phare - Fond pomoci místní správě a samosprávě v Olomouci organizuje nyní (říjen a listopad 1998) ve spolupráci s Okresním úřadem v Olomouci a Muzeem romské kultury v Brně dvoudenní seminář "Cesta k poznání romské národnostní menšiny". Je určen pracovníkům okresních úřadů, obcí, neziskovým organizacím, úřadům práce, pracovníkům v resortu školství. Tematicky je zaměřen na historii romské národnostní menšiny v legislativě a dokumentech, na specifika, kulturu a tradice Romů, na zkušenosti sociálních pracovníků s Romy, ale i na zkušenosti romských poradců s pracovníky státní správy a samosprávy.

O účast a spolupráci jsme požádali romské poradce OÚ, Romy pracující v resortu školství a neziskových organizací (Charita Olomouc, Šternberk - předškolní příprava dětí). Původně jsme měli obavy, zda bude o seminář dostatečný zájem, zda se přihlásí minimální počet 20 účastníků. Na seminář se přihlásilo 59 zájemců a celkem se jej - včetně studentů a dalších hostů - zúčastnilo 69 osob.

Před zahájením semináře byli účastníci požádáni o anonymní vyplnění dotazníku orientovanosti v oblasti národnostních menšin, kde mimo jiné byl i dotaz na literaturu a časopisy. Z navrácených 38 dotazníků pouze 7 respondentů uvedlo časopis *Romano džaniben*. Zdůrazňuji, že se školení účastnili 4 romští poradci, 2 Romky pracující ve školství, 2 studentky, které měly před seminářem časopis k dispozici, 1 absolvent VŠ a 2 pracovníci okresního úřadu, kteří časopis znají.

Co dlužím vydavatelům *Romano džaniben*?

Téměř po přečtení každého čísla *Romano džaniben* cítím potřebu vyjádřit dík vydavatelům za jejich práci, podělit se o své prožitky a sdělit, co mne obohatilo. Jednám-li například s rodiči, kteří nejsou schopni dohodnout se ve sporech o dítě, považujících dítě za součást společného "majetku", jehož získání je otázkou prestiže a pochybného vítězství, využívajících nečestných metod, kriminalizujících druhého, uměle protahujících soudní řízení atd., vždy si vzpomenu na článek Petra Stojky "Soudci a soudy u Olašských Romů", ale i na další. Nejednou si kladu otázku: Proč vynášíme povrchní závěry a spíše se neučíme od těch, které považujeme za jiné, proč je mnohdy i podceňujeme jen proto, že nic nevíme o jejich historii, kultuře, hodnotové orientaci? Omluvou, že jsem dosud nevyužila možnosti poděkovat redakci, je mi úcta, kterou k vydavatelům chovám, spojená s ostychem prezentovat veřejně své názory.

*PhDr. Renáta Köttnerová
oddělení péče o rodinu a děti, Okresní úřad Olomouc*

KLUB KAMARÁD V KOPŘIVNICI

Při své brigádnické činnosti v klubu Kamarád v Kopřivnici jsem měla příležitost pozorovat početnou skupinu romských a českých dětí. V tomto příspěvku bych se chtěla podělit o své zkušenosti a poznatky, které jsem během svého tříměsíčního pozorování získala, i o názory, které jsem si na základě toho učinila. Děti jsem sledovala při hrách, soutěžích i jiných disciplínách, neboť mým úkolem bylo na děti nejen dohlížet, ale i různé programy, hry a soutěže pro ně vymýšlet.

Klub Kamarád byl uveden do provozu 1. 12. 1997. Jeho cílem bylo vytvořit vhodné podmínky pro účelné trávení volného času dětí a mládeže na nejproblémovějším sídlišti města. Cílovou skupinou jsou děti a mládež ve věku 4 - 20 let. Místem realizace je budova bývalých jeslí.

Nejproblémovější oblastí Kopřivnice je nejmladší sídliště Sever, které je zároveň nejlidnatější lokalitou města. Sídlíště vzniklo v 80. letech překotnou panelovou výstavbou, jejíž bytový fond měl sloužit pracovníkům automobilky Tatra. V poměrně krátké době se sem přistěhovaly stovky rodin z různých končin tehdejšího Československa (byli to především slovenští Romové, rodiny smíšené - ať už česko-romské nebo maďarsko-romské). Jednalo se zejména o mladé lidi, kteří přišli za prací a lepším bydlením. Tito občané se do dnešních dnů velmi těžko sžívají s městem a prostředím, v němž tráví většinu volného času, jim dává jen nepatrný prostor pro rozvoj tvůrčích aktivit. Na tomto sídlišti jsou totiž k dispozici pouze zařízení, jako restaurace, herny apod. Velkým problémem je naprostý nedostatek prostorů, kde by děti mohly účelně trávit volný čas. Kumuluje se tu velké procento rodin, které nemají dostatečný přehled o tom s kým, kde a jakým způsobem jejich děti tráví volný čas. Proto městské zastupitelstvo schválilo návrh na vytvoření klubu Kamarád právě v této části města.

Klub je v provozu 6 dní v týdnu. Zajišťují jej dobrovolníci z řad pedagogů, studentů, rodičů a pracovníků MěÚ. Denně se v klubu vystřídá 50 - 60 dětí, někdy tudy projde i 100 dětí za den. Každý pátek se tu během školního roku scházel i romský taneční kroužek pod vedením romských vedoucích. Ke klubu patří i knihovna a velká U-rampa pro milovníky kolečkových bruslí.

V klubu jsem pracovala téměř každou druhou sobotu v měsíci jako dobrovolný pracovník. Když se vedoucí sociálního odboru města Kopřivnice doslechla, že studuji romštinu, napadlo ji, že by pro mě práce s romskými dětmi mohla představovat výbornou praxi. Od 1. července 1998 jsem v klubu trávila 5 - 6 dnů v týdnu jako brigádnice. Za tuto dobu bylo nemožné si nepovšimnout, že hlavní "klientelu" tvoří děti ze sociálně velmi slabých rodin - ať již českých nebo romských. Nechtělo se mi uvěřit, že rodiny na stejné sociální úrovni mohou mít zcela odlišný přístup ke svým dětem. Nemohu souhlasit se svou kolegyní (stálou pracovnící klubu), že jediný rozdíl mezi českými a romskými dětmi je v jejich temperamentu. Rozděluje děti do dvou skupin, totiž na temperamentnější romské a umírněnější české. Já mezi nimi nacházím úplně jiné rozdíly, a to v celkovém chování a jednání nejen dětí, ale i jejich rodičů.

Jak jsem již uvedla, mým úkolem nebylo děti jen hlídat, ale především pro ně vymýšlet činnosti, které by je zabavily. Není to jednoduchý úkol vzhledem k tomu, že jsou to děti a mladí lidé od 5 do 20 let. Hry a úkoly jsem se snažila střídat, aby dětem nezevšedněly. Od sportovní činnosti jsme přecházeli ke zpěvu, k umělecké

tvorbě (výtvarné, modelování, výrobě zvířátek z korálků apod.) až po obyčejné povídání si o rodině, škole a nejrůznějších problémech.

Již v začátcích svého působení jsem si všimla, že většina dětí ráda sní a fantazíruje. Na tom není nic neobvyklého. Mám však pocit, že děti z klubu by raději reálný svět vyměnily za svět svých snů. Často se snaží svým vzpurným chováním upozornit na nedostatek citů, nezájem a problémy v rodině. Všimla jsem si především výrazné fixace na matku, i když v mnoha případech se jedná o matky "krkavčí". Většina dětí se nedovede soustředit. Práci často rozdělají, ale nedokončí. Jednou jsem např. přinesla dětem z domu drobné perličky různých barev a učila jsem je vyrábět krokodýlky. Je to jednoduché a dětem se to líbilo. Shromáždilo se kolem mne asi 8 romských a 5 českých dětí ve věku od 5 do 15 let. Při prvních nezdarech však začal zájem velmi rychle opadat a brzy kolem mě postávalo pouhých pět zájemců. A musím zdůraznit, že všech pět byli romští chlapci i dívky. Když svá dílka dokončili, odnesli si je domů jako dárek mamince. České děti mezitím vystřídaly spoustu jiných činností a brzy začaly z nudy zlobit, halasit a prát se.

K modelování z moduritu se opět nechalo přesvědčit více romských než českých dětí. A opět setrvaly romské děti, které chtěly po pár dnech činnost opakovat. Z moduritu jsme dělali výrobky dle vlastní fantazie. Nejoblíbenějším motivem byla zvířátka (prasátka, želvy, ježci apod.) a srdíčka. Děti vše dělaly s velkým nadšením a své zdařilé i nezdařilé práce opět věnovaly maminkám.

Romské děti velmi často hovoří o svých rodinách, a to s velkou hrdostí a láskou. Děti české raději hovoří o hrách, co se komu stalo apod. O svých rodinách většinou mlčí a velmi často si vymýšlejí nepravdivá fakta. Je mi do pláče, když sleduji tři děti ve věku sedmi, osmi a devíti let, jejichž oba rodiče jsou Češi: otec odešel od rodiny a matka je alkoholička. Děti nevědí, co je to osobní hygiena, i za chladného počasí chodí velmi spoře oděné, často jsou hladové, do noci se toulají po ulicích, matka je velmi krutě a nepřiměřeně trestá. O děti nejvíce zájem a plně jí vyhovuje, že se o děti staráme my, občas jim dáme najíst apod. Uvědomujeme si však, že ani toto není řešení. Klub nemůže suplovat rodinu, a matku už vůbec ne. Tyto děti často lžou, byly přistiženy při drobných krádežích. Nejstarší z nich má velmi dobré školní výsledky. O své matce hovoří s láskou a život bez ní si nedovede představit.

Proti tomuto případu bych postavila případ romské rodiny. Mají děti ve věku osmi, devíti a dvanácti let. Děti chodí slušně oblekané, nikdy nejsou hladové. Zájem rodičů je o něco vyšší, děti ovšem trestají rovněž nepřiměřeně. Stalo se, že osmiletý bratr napadl devítiletou sestru a způsobil jí vážnější zranění hlavy. Musela jsem dokonce volat záchrannou službu. Otec se dostavil až po dlouhé době, neměl žádné dívčiny doklady, a neznal dokonce ani datum jejího narození. I když viděl holčičku umdlévat, chtěl ji vzít domů, což mu však nebylo povoleno. Druhý den se bledá holčička opět objevila v klubu a zmínila se, že bratr byl potrestán paličkou na maso, kterou o něj maminka přerazila. Děti přesto uvedly, že mají maminku velmi rády.

Obecně jsem však dospěla k závěru, že romští rodiče mají o své děti větší zájem, než čeští rodiče ze srovnatelného sociálního prostředí. Romští rodiče své děti více kontrolují, dříve vyzvedávají a častěji berou na různé výlety apod. Za celou dobu mého působení se zde neukázal ani jediný český rodič! O to víc se musím pozastavit nad tím, když české dítě řekne romskému: "Máma mi zakázala s tebou kamarádit, protože jsi Cikán a navádíš mě."

Oblíbenou činností českých dětí je šikana mladších a slabších. Byla jsem svědkem, když asi patnáctiletý český chlapec šikanoval osmiletého (rovněž českého chlapce). Nechal se oslovovat "pane" a chlapec pro něj musel vykonávat různé služby pod pohrůzkou násilí. Čekala jsem reakci ze strany ostatních dětí, ale s hrůzou jsem zjistila, že jim tato situace připadá nejen normální, nýbrž že se tím dokonce baví! Pak ale nečekaně k staršímu chlapci přistoupil stejně starý romský chlapec a upozornil ho, že je velmi jednoduché napadat a šikanovat slabší, ale on že to nepovažuje za hrdinství, ale naopak za projev slabošství a vlastní zbabělosti. Tímto gestem na mě romský chlapec učinil velký dojem. Bylo vidět, že svá slova míní vážně, vyzařovala z něj silná autorita a ochota pomoci slabšímu, ať už je to Rom nebo Čech. Nikdy jsem nebyla svědkem jevu opačného, totiž že by se české dítě zastalo romského. Naopak, romské děti se velmi často setkávají s urážkami a slovními výpady ze stran českých dětí. Je obdivuhodné, že se za svou identitu nestydí a hrdě prohlásí: "Můj otec je Rom, moje matka je Romka a já jsem také Rom." Zní to velmi sebevědomě a hrdě. Ojedinele se setkávám s dětmi, které mají zřetelné romské rysy, avšak za svou totožnost se stydí a prohlašují, že jsou jen "napůl" nebo že jsou Češi. V tomto případě se snažím dětem přiblížit jejich kulturu, zvyky, minulost - například čtením pohádek či povídek Margity Reiznerové, Ilony Ferkové a dalších. Děti vše přijímají s nadšením a viditelně jim stoupá sebevědomí.

Romsky děti mluví velmi málo, ale docela dobře romštině rozumějí. Pohádky jsem jim četla v romštině i češtině, na jejich vlastní žádost ale nakonec zvítězil text český. Napadlo mě, jestli to nebylo mou nedokonalou výslovností romštiny, ale texty jsem si předem připravila a děti mě ubezpečovaly, že mi dobře rozumí. Háček bych hledala v tom, že rodiče s dětmi hovoří česky, jen občas mezi sebou něco prohodí romsky, a proto se stává čeština pro dítě jazykem aktivním. Dalším důvodem je rozmístění Romů v okrese. Do Kopřivnice přicházely pouze jednotlivé rodiny, které se brzy mísily s ostatním obyvatelstvem a od jiných romských rodin se téměř izolovaly. Jinak je tomu např. v Novém Jičíně a Ostravě, kde se usadily celé rody (např. Stojkovi), které se snaží si svůj jazyk uchovávat a dále předávat svým potomkům.

Děti v klubu si rády hrají "na školu". Vypočítávají zadané úlohy z matematiky úměrně jejich znalostem a věku. Je zajímavé, že častěji odevzdávají nesprávné výsledky české děti, zatímco děti romské chybují daleko méně. Několik z nich vyřešilo úlohy zcela bezchybně. Je proto zarážející, že právě romské děti navštěvují častěji zvláštní školu. Na otázku, co jim činí ve škole největší potíže, odpovídají, že český jazyk, a hlavně diktáty. Podle mého názoru nejsou zvláštní školy určeny k tomu, aby doučovaly děti českému jazyku, ale proto, aby se věnovaly dětem mentálně zaostávajícím nebo postiženým. K doučování by měly sloužit doučovací kroužky na základních školách, ale především ochotní a kompetentní pedagogové, kteří by měli zájem věnovat se dětem s jazykovými, ale i jinými problémy. Vedoucí sociálního odboru města Kopřivnice uvedla, že ve zvláštní škole je umístěno asi 20% nevzdělatelných dětí (českých i romských) a zbylých 80% tvoří romské děti, které mají problémy s českým jazykem. Příkladem toho je romský chlapec, který se sem přistěhoval s rodiči ze Slovenska. Jelikož neuměl správně česky, byl bez jakýchkoli okolků okamžitě umístěn do zvláštní školy. Chlapec má samé výborné a dnes, asi po roce stráveném v ČR hovoří plynně a bezchybně česky.

Další oblíbenou a dětmi žádanou hrou je Caruso show. Děti si předem připraví písně v různých jazycích a od různých interpretů. Poté svůj um předvádějí

před tříčlennou komisí složenou z dobrovolníků. Zatímco české děti se zaměřují na oblast lidových písní, které se učí ve školách, a na populární písně českých interpretů (např. Ilony Czákové apod.), romské děti volí nejčastěji písně romské (např. O poštaris avel, Čhajori romaňi aj.), ale rády zpívají i české lidové i populární písničky. Rozdíly v jejich projevu jsou velmi znatelné. České dítě píseň pouze zpívá, romské dítě píseň prožívá, a to hlavně tehdy, jedná-li se o píseň romskou, kterou zpívá velmi procítěně. Podle toho také vypadá žebříček hodnocení - romské děti se umísťují na prvních místech, české děti jsou až daleko za nimi.

Závěr

Není snadné hledat rozdíly mezi českými a romskými dětmi. Nesouhlasím s dělením na temperamentní a umírněné děti. Každé dítě je jiné, jinak reaguje, jinak se chová a cítí. Každé dítě je osobnost vyžadující individuální přístup. Je nesmyslné, aby hlavním kritériem rozdělování dětí do škol byla jejich národnost. Je třeba přihlížet hlavně na jejich schopnosti a poznatky. Všechny děti jsou velmi křehké bytosti žijící ve svých světech iluzí a fantazie a na nás dospělých záleží, kdy jim ty růžové brýle z očí sundáme a postavíme je před realitu.

V klubu Kamarád je mnoho dětí, které nemají příliš snadný život. Musí se denně potýkat s alkoholismem, nedostatkem peněz, nezájmem, a hlavně nedostatkem citů. Tyto děti působí velmi dospělým dojmem, mají spoustu nepřijemných zkušeností, které jim již v raném věku vytvářejí vrásky kolem očí. Snad pro ně bude klub Kamarád alespoň nepatrným přínosem, i když jim vlastní rodinu ani mateřskou lásku a péči nahradit nemůže.

Michaela Lichnovská

Ohlas na článek Mileny Černé: ŘEKNI, KDE TY DĚTI JSOU nám zaslal Matěj Šarközi ze Strakonice:

Som rado, kaj the me šaj valaso phenav andre kada romano pharipen. Kada, so irine e MUDr. Černá, kamel pes mange te zavičinel: „Hurá!“ Kaja gadži irinel igen lačhes.

Nane imar avka lačhes, sar amen o Roma dikhas pr'oda, či amare čhave andre škola phiren, vaj na. Čačipen hin, hoj kada na perel pre savore Roma. Ezerval imar has phendo, kaj bije škola, bijo sikhľuviben na dodžaha ňikhaj. Zijand, kaj valasave Romenge kada hin jekh. Zoralĩ buři andre kada šaj keren o daja o dada: Te o dad abo e daj hin sikhade, phirenas andre škola jon, ta lengere čhavorenge na ela phares te phirel andre škola.

Akana dičhola, kaj me man ašarav - paľan mange, kaj na. Som avri sikhado, hin man duj čhaja, imar som papus. Sar mre čhajora gele andre škola, na has man lenca pharipen, ňigda šoha peske ňiko na dovolinda te phenel, kaj mire čhajora džana andre zvlaštno škola. Kamavas, kaj te aven aspoň avri sikhade. La phuredera čhajora has buter godĩ, šaj geľahas te študinel, na kamelas.

Kerav buři Strakoňicende, avľa pal ma e řiditelka pal e zvlaštno škola, kaj bi šaj kerahas maťersko školka perdal o romane čhavore. So mišlinen? Keci Roma avle peskere čhavorenca? Trin! Phučav: kaskeri doš - le gadžengeri, lebo le Romengeri? Džikim amen o Roma na kamaha, našti nič dokazinas! Nalačhes pes mange kada irinel, aľe ajso hin čačipen!

Následující úvaha pana Šarköziho není překlad předchozího romského textu:

Vážení, je velmi důležité znát dějiny svého národa, ať je jakkoli malý. A to se o Romech tvrdit nedá, protože my jsme národ velký. Chyba je jen v tom, že žijeme po celé planetě a komunikace mezi námi zatím vážne. Po celé zemi žijeme jako minority, ale přesto je důležité, abychom dějiny našeho národa znali. Kdosi moudrý řekl, že národ, který nezná své dějiny, musí si je znovu a znovu prožívat se vším všudy, se všemi tragediemi, kterým by se eventuálně mohl vyhnout, kdyby se na svých historických zkušenostech poučil. Na dějinách se zakládá vše, co souvisí s přítomným životem lidí. Nejsem odborník na tuto problematiku, ale učíme se o dějinách Řeků a Římanů - a přitom dějiny Romů jsou zakotveny v historii Indů, která je stejně stará jako antika, ne-li starší. Jsme národ s dějinami velice bohatými, ale zatím si to mnoho lidí neuvědomuje. Je potřebné, aby to vědělo co nejvíc lidí. A je důležité, abychom se dověděli to, co už o našich dějinách bylo poznáno, a poznávali dál to, co se ještě neví.

Z dopisu paní Boženy Dudy-Koťové z Bohumína:

Hin man štar čhave a kamav len te sikhavel romaňi čhib. Cind'om lenge gendī: jekh sera čečhiko, aver romanes, kaj te džanen te genel romanes the kaj te achaľon, so genen.

Miri jekhphureder čhaj genlas jekh gendī, kaj sas irimen pal jekh čhajori. Lakro dad the e daj sas čore, sas la šov či keci phrala, imar na džanav. Phirenas andre škola a oj sas jekhcikneder lendar. Kamlas te džal andre škola, aľe sas baro jiv a na sas len ajci bokaňči. A oj geľľa pindrangľi pal o gav ča vošoda, kaj te jel andre škola. O gadže pre late dikhenas the o Roma dikhenas, aľe lake sas jekh. Džalas ta džalas. E škola sas dur le forostar.

Mira čhajorake sas akor dešuduj dešutrin berš. Avľa pal mande rovibnaha a phučel mandar: „Mamo, soske odi čhaj geľľa pindrangľi andre škola? Soske len na sas bokaňči?“

Me lake phend'om: „Varekana, sar phirelas tiro papus andre škola, na sas savoren bokaňči, ča varekas.“

Našľi achaľolas, sar oda, kaj la čhajora na sas bokaňči, že mušinelas te džal andro jiv pindrangľi. Na džanás, sar lake te phenel. Amare čhaven hin sakones po duj, po trin pari topanki, ta sar šaj achaľolas?

Palík mange phenel: „Mamo, a le papus sas topanki?“

Phend'om lake: „Tiro papus sas barvaleder, bo leskero dad sas chaľas, kerlas le gadženge savoro, le grajen kovinlas, pro vudara o klikli, o karfina kerlas, so kampelas. Ta peskere čhavege cinlas topanki.“

„Mamo, a miro papus phirlas andre škola?“

„Ha, phirelas. A ov kamel, kaj tumen tiš te phiren andre škola, kaj te jen goďaver.“

Ole đivesestar, so miri čhajori gend'a kodi gendī - Sar me phiravas andre škola (pisind'a la e Tera Fabianovo) - phirelas andre škola radeder, igen sikhľolas, na kampelas lake te phenel, kaj te sikhľol.

Akana hiňi študentka Brnoste. Kamel te jel sikhľardī, kamel te sikhavel le čhaven. Kamel, kaj amare čhave te džanen, sar lengere daja dada phirenas andre

škola. Kamel, kaj amare čhave te džanen, že kampil, kaj paš amare Roma te jel varese godaver manuša. Dela o Deloro, že jena paš amende ajse čhave, so the pin-drangle džana pal o calo foros, kaj te jel godaver. Jela len ajsi zoraľi vodi sar la čhajora andre odi gendi, so miri čhaj genlas.

Ján Berki:
Khatar avlam taj kaj džaha -
Odkud jsme přišli a kam jdeme (koláž)

K diskusi o koncentračním táboře v Letech u Písku nám zaslal své úvahy pan Čeněk Růžička z Hořic v Podkrkonoší, potomek tzv. „českých“ Romů, kteří byli za druhé světové války téměř všichni zavražděni ve vyhlazovacím táboře v Osvětimi-Březince a jako skupina již prakticky neexistují.

Jmenuji se Čeněk Růžička, je mi 53 let a jsem původní český Rom. Moji předkové přišli do Českého království údajně již před 600 lety. I proto se cítím být občanem České republiky.

Moji rodiče kočovali z místa na místo, protože milovali svobodu. Otec obchodoval s koňmi, matka jezdila po poutích prodávat nejrůznější zboží. Když jsem začal chodit do školy, rodiče usoudili, že „škola z místa na místo“ pro mne není. Chtěli, abych se dobře učil, a proto jsem v době, kdy naši kočovali, zůstával u otceva bratra usedlého ve vlastním domku v Liberci. Rodiče se na zimu také vraceli do Liberce, kde jsme v té době bydleli. Po skončení osmileté školní docházky mne rodiče dali vyučit za kameníka. Tvůrčí práce s kamenem se mi velmi líbila, ale já jsem chtěl víc. Chodil jsem do sochařské školy v Hořicích okukovat sochaře při práci. Ti si toho všimli, a tak jsem pak na této škole strávil šest měsíců a učil se osekávat kamen podle modelů. To bylo něco, co mne vnitřně velmi silně naplňovalo. Začal jsem spolupracovat s různými sochaři na jejich projektech.

Po 22 letech činnosti v tomto oboru jsem začal mít problémy se zdravím, a tak mě rodina donutila, abych tuto namáhavou a nezdravou práci opustil a začal se také věnovat obchodu. Jezdil jsem s matkou po jarmarcích a poutích, prodávali jsme různé zboží a docela se nám dařilo. Po třech letech jsem ale zjistil, že obchodování pro mne není, a tak jsem se opět vrátil k tomu, co mě tak bavilo a co jsem i uměl. Nyní tedy opět spolupracuji s různými kamenickými a sochařskými dílnami, i když - vzhledem k zdravotnímu stavu - pomáhám spíše radou než fyzicky.

V roce 1995 mě několik romských aktivistů zavedlo do Letů u Písku, do míst, kam za druhé světové války nahnala tehdejší česká policie na pokyn nacistických protektorátních úředníků 1.300 romských mužů, žen a dětí a kde zahynulo v nelidských podmínkách 350 romských dětí. Je známo, že správa tábora i veškerý jeho personál, včetně dozorců, byli Češi. Čeští Romové zde tedy byli trýzněni svými českými spoluobčany, kteří se netajili názorem: „Co bychom se s váma mazali, stejně skončíte v plynových komorách...“

Když jsem se do Letů poprvé dostal, zatočila se mi hlava hořkostí a vztekem: Na místě tehdejšího utrpení mých předků a 120 metrů od jejich hromadného pohřebiště jsem uviděl i ucítil fungující velkovýkrmnou prasat. V tu chvíli jsem si uvědomil mnohé. Uvědomil jsem si, jak okrajové a pokořující postavení zaujímají Romové i v dnešní české společnosti... Jen jedno jsem stále nechápal: Proč se otec ani matka - přestože tímto táborem také prošli - o Letech přede mnou nikdy nezmínili. Vyprávěli mi o Osvětimi, o Buchenwaldu, o Rawensbrücku, o Letech však nepadlo ani slovo.

Po návratu z Letů jsem tedy pospíchal domů, abych se matky na to zeptal. A máma mi tehdy se slzami v očích řekla, že mi o Letech nevyprávěla, protože se bála, abych „něco nevyvedl“. Vždyť za komunistů se o Letech jen zmínit znamenalo totéž co vynést nad sebou samým ortel... Dozvěděl jsem se také, že vedle prasečáku je pohřbený i její otec a její tříletý synek, můj bratr.

Uvědomil jsem si, že stávající stav v Letech odporuje základním pravidlům lidské etiky a respektování pietních míst, a proto jsem se rozhodl založit s několika

romskými aktivisty a několika dosud žijícími pamětníky Výbor pro odškodnění romského holocaustu, jehož hlavním úkolem je seznamovat veřejnost s tím, co se v Letech odehrálo a odehrává. Zároveň jsme požádali vládu o rychlou nápravu.

Uplynulo půl roku a naše snažení bylo marné. Česká společnost i vláda o této kauze nechce už nic slyšet, a proto jsme se obrátili s prosbou o pomoc na vnímavé osobnosti v zahraničí. Doufáme, že se nám spolu s nimi, ale i s podobně vnímavými občany této republiky podaří zjednat nápravu a dosáhnout důstojné úpravy tohoto smutně proslulého místa.

Čeněk Růžička,
předseda Výboru pro odškodnění romského holocaustu
Barákova 1002, 508 01 Hořice v Podkrkonoší

Pan Č. Růžička poskytl redakci dvě kresby bývalého romského vězně z cikánského tábora v Letech u Písku. Autor kresby si nepřál být jmenován.

TAKHLE MĚ DOTRESTALI
ČEŠTÍ ČETNÍCI ZA UTĚK Z KONCENTRAČNÍHO TÁBORU!
ŘED. JANOVSKEJ, HEJDUK, LUŇÁČEK. JA DOSUD ŽIJU, LETY
A VYM ZĚ NEBYLY POTRESTANI. DIVOBODILY JE ZASE
JENOM ČEŠI.

TENTO TREST POSTIHL
KAŽDÉHO KDO NEPOZDRAVIL
ČESKÉHO ŘEDITELE TÁBORA
ČECHA-JANOVSKÉHO A TO
V ZTYCENOD PRAVICI, ANEBŮ ZJINÝCH DŮVODŮ
ŽENYIMUŽE, TO DĚLALI AČ NEMUSELY ČESTI ČETNÍCI.

ROMANO DŽANIBEN - VI - 1-2/1999

Časopis romistických studií.

Vydává **Společnost přátel časopisu Romano džaniben.**

Redakce: ROMANO DŽANIBEN, Cimburkova 23,

130 00 PRAHA 3, tel. 02/22 78 22 03, ISSN 1210-8545

Šéfredaktorka:	Milena Hübschmannová
Výkonná redaktorka:	Hana Šebková
Technický redaktor:	Peter Wagner
Distribuce:	Anna a Berty Žigovi
Redakční rada:	Bartoloměj Daniel, Ilona Ferková, Jana Horváthová-Holomková, Hilda Pášová, Rastislav Pivoň, Peter Stojka, Matěj Šarközi
Autor obálky:	Jan Andersson

Sazba, osvit, tisk: QT, s.r.o., Milevská 2A, 140 00 Praha 4, tel. 02/61 22 52 10.

Vychází čtyřikrát ročně v nákladu 1.000 kusů. Objednávky zasílejte na adresu:

Anna Žigová, Mládeže 23, 169 00 PRAHA 6.

Nevyžádané rukopisy a fotografie se nevracejí. Obsah zveřejněných polemických článků nemusí být totožný se stanoviskem redakce. Podávání novinových zásilek povoleno Ředitelstvím pošt Praha č.j. NP 1360/1994 ze dne 24.6.1994.